

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ

NUTARIMAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 2016 METŲ VEIKLOS ATASKAITOS PATEIKIMO LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMUI

2017 m. kovo 29 d. Nr. 234

Vilnius

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 5 straipsnio 1 dalimi, Lietuvos Respublikos Vyriausybė n u t a r i a:

Pritarti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitai (pridedama) ir pateikti ją Lietuvos Respublikos Seimui.

Finansų ministras, pavaduojantis
Ministrą Pirmininką

Vilius Šapoka

Vidaus reikalų ministras

Eimutis Misiūnas

PRITARTA
Lietuvos Respublikos Vyriausybės
2017 m. kovo 29 d. nutarimu Nr. 234

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 2016 METŲ VEIKLOS ATASKAITA

IŽANGA

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitoje pateikiamas padėties įvertinimas septynioliktajai Vyriausybei pradėjus darbą 2016 m. pabaigoje, o ne atsiskaitoma už praėjusios Vyriausybės veiklos rezultatus. Vertinimas pateikiamas remiantis Septynioliktosios Vyriausybės programos įgyvendinimo plane numatytais rezultato rodikliais. Ataskaitoje rodomos rodiklių reikšmių kitimo tendencijos, Lietuvos padėtis lyginama su Europos Sąjungos (toliau – ES) ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau – EBPO) šalimis, nurodomi rodiklių reikšmės nulėmę pagrindiniai veiksniai. Ataskaitos priede pateikiama Nacionalinio saugumo būklės ir plėtros ataskaita.

Lietuvos ekonomika auga keletą metų iš eilės – didėja bendrasis vidaus produktas (toliau – BVP), mažėja nedarbas, didėja gyventojų pajamos. Po reikšmingo ekonomikos augimo sulėtėjimo 2015 m. Lietuvos ekonomikos plėtra palengva spartėja. 2016 m. BVP¹ augo daugiau nei 2015 m. ir siekė 2,2 procento (2015 m. BVP augo 1,8 procento). Nepaisant neigiamų išorės aplinkos veiksnių (vangaus euro zonos atsigavimo, Rusijos embargo, Rusijos ekonominio nuosmukio), Lietuvai pavyko išlaikyti stabilų ekonomikos augimą. 2017 m., prognozuojama, šalies ekonomika turėtų augti dar sparčiau. Skirtingų institucijų vertinimu, 2017 m. šalies BVP padidės 2,4–3 procentais. Lietuvoje, kaip ir visoje euro zonoje, prasideda ekonomikos vidutinio augimo laikotarpis.

Pagrindinis ekonomikos augimo variklis išlieka vartojimas ir atsigaunantis eksportas. Lietuviškos kilmės prekių eksportas, neskaitant naftos, 2016 m. augo 2,7 procento. Sėkmingai persiorientuojama iš ekonominių sunkumų patiriančių Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (toliau – NVS) valstybių į kitus sparčiau augančius regionus – eksporto į kitas rinkas augimas, be ES ir NVS, siekė daugiau kaip 13 procentų. Eksportas į Jungtines Amerikos Valstijas (toliau – JAV) išaugo 24 procentais, Švediją – 15 procentų, Norvegiją – 8 procentais. Eksporto į netradicines rinkas padidėjimas lėmė, kad JAV, kurioms tenka 8,3 procento viso lietuviškos kilmės prekių eksporto, tapo svarbiausiomis prekybos partnerėmis po Vokietijos (10 procentų viso lietuviškos kilmės prekių eksporto). 2016 m. lietuviškos kilmės prekių eksporte eksportas į Rusiją užėmė tik 15 vietą ir sudarė 2 procentus viso lietuviškos kilmės prekių eksporto.

2016 m. paslaugų eksportas padidėjo 13,5 procento. Didžiausią įtaką tokiam augimui turėjo atsigaunantis transporto sektorius, kurio reikšmė yra vis didesnė ir svarbesnė viso Lietuvos eksporto rezultatams – 2011 m. transporto paslaugų eksportas sudarė 17 procentų viso eksporto, o 2016 m. – jau 28,6 procento. Lietuvos gebėjimas įvairinti rinkas ir atrasti

¹ Nepašalinus sezono ir darbo dienų skaičiaus įtakos – 2,3 procento.

naujų rodo šalies verslumą ir konkurencingumą. Šalies eksporto plėtra galėjo būti didesnė, tačiau didesniame augime įtakos turėjo tokie išorės veiksniai kaip menkai auganti prekių importo paklausa pasaulyje, nuvertėję Rusijos rublis ir Didžiosios Britanijos svaras sterlingų.

Po spartaus 10,3 procento investicijų augimo 2015 m. 2016-aisiais investicijų augimas stabtelėjo. Sumažėjusias investicijas iš esmės lėmė kritusios valdžios materialinės investicijos, kurios sumažėjo net 24 procentais, nors privačios materialinės investicijos augo sparčiai – net 13 procentų. Valdžios materialinės investicijos mažėjo dėl sulėtėjusio 2014–2020 metų ES fondų lėšų panaudojimo tempo. 2017 m. tikimasi spartesnio investicijų augimo, mažėjant tiek vidaus, tiek išorės neapibrėžtumui dėl *Brexit*, įvykusių JAV prezidento ir Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų. Europos Komisija prognozuoja, kad 2017 m. investicijos šalyje augs iki 6 procentų.

2016 m. tarp pagrindinių ekonominių veiklų mažėjo tik statybų sektoriaus aktyvumas. 2016 m. pirmąjį pusmetį itin reikšmingai sumažėjo inžinerinių statinių ir negyvenamosios paskirties pastatų statybos darbų apimtis. Svarbią įtaką tokiai minėtų statybos sričių raidai daro sumažėjęs ES paramos lėšų panaudojimas. Jų sumažėjimą lemia tai, kad 2007–2013 m. ES finansinės perspektyvos lėšos jau nebenaudojamos, o 2014–2020 m. ES finansinės perspektyvos lėšos kol kas naudojamos nepakankamai sparčiai.

2016 m. neslūgo užsienio investuotojų susidomėjimas Lietuva, ir tai įrodo naujų projektų gausa. 2016 m. pritraukti 36 tiesioginių investicijų projektai, kurie per 3 metus, planuojama, sukurs 3 716 darbo vietų (2015 m. užsienio kapitalo bendrovės Lietuvoje nusprendė įgyvendinti 28 projektus). Investicijos į ilgalaikį turtą 2016 m. padidėjo 9,2 mln. eurų ir siekė 135,2 mln. eurų (2015 m. – 126 mln. eurų).

2016 m. svarbūs tuo, kad įvyko proveržis pritraukiant į Lietuvą gamybos investicijas. Marijampolėje nusprendė kurtis Danijos langų ir durų gamintoja „Dovista“, „Ryanair“ plečia orlaivių techninės priežiūros bazę Kaune. Gamybos investicijų proveržis itin reikšmingas, nes tai galimybė svariai prisidėti prie regionų ekonomikos augimo. Užsienio bendrovės investicinius projektus planuoja įgyvendinti Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje, Marijampolėje, Kėdainiuose ir Vievyje. Šiuose miestuose suplanuota 99 procentai visų investicijų į ilgalaikį turtą. Daugiausia darbo vietų planuojama sukurti Kaune (780) ir Marijampolėje (330).

2016 m. Pasaulio ekonomikos forumo konkurencingumo tyrimo duomenimis, Lietuva pakilo 1 pakopa ir užėmė 35 vietą, 2015 m. – 36, 2014 m. – 41, 2013 m. – 48 vietą. Estija, kaip ir praėjusiais metais, išliko 30 vietoje, Latvija iš 44 nusileido į 49 vietą. Pagal konkurencingumo indekso vertinimus Lietuva nuo 2009 m. (kaip ir Latvija) priskiriama šalims, pereinančioms į naujovėmis grindžiamą ekonomiką (Estija nuo 2014 m. priskiriama inovatyvios ekonomikos šalių grupei). Žemiausias vietas tarp 2016 m. vertintų 138 pasaulio šalių Lietuva užima pagal mokesčių poveikį skatinimui dirbti – 121 vietą (2015 m. – 123), įdarbinimo ir atleidimo iš darbo tvarką – 116 (2015 m. – 120), šalies gebėjimą pritraukti talentingų specialistų – 111 (2015 m. – 116), šalies gebėjimą išlaikyti talentingus specialistus – 106 (2015 m. – 108), atleidimo iš darbo išlaidas – 105 (2015 m. – 109). Geriausiai Lietuva įvertinta šiose srityse: pagal užtęstų procedūrų pradėti verslą nebuvimą –

3 vieta (2015 m. – 9), prekybos maitos tarifo dydį – 5 (2015 m. – 5), terminų pradėti verslą nebuvimą – 13 (2015 m. – 9), darbo užmokesčio nustatymo lankstumą – 15 vieta (2015 m. – 11).

Lietuvos darbo rinkoje 2016 m. vyravo visų amžiaus grupių gyventojų užimtumo didėjimo ir nedarbo mažėjimo tendencijos. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 15–64 metų gyventojų užimtumo lygis 2016 m. sudarė 69,4 procento ir per metus padidėjo 2,2 procentinio punkto. 15–64 metų vyrų užimtumo lygis 2016 m. buvo 70 procentų (2015 m. – 68 procentai), o moterų – 68,8 procento (2015 m. – 66,5 procento). 55–64 metų gyventojų užimtumo lygis 2016 m. siekė 64,6 procento.

2016 m. reikšmingai augo vidutinis mėnesinis darbo užmokestis. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis (neatskaičius mokesčių) 2016 m. sudarė 770,8 euro, 7,9 procento daugiau nei 2015 metais. Vidutinis mėnesinis neto (atskaičius mokesčius) darbo užmokestis sudarė 600 eurų ir per metus padidėjo 8,3 procento. Tai yra vienas iš geriausių augimo rodiklių ES, Lietuvą lenkia tik Estija ir Latvija. Didesnis 12 mėnesių vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio padidėjimas buvo tik 2008 m. ir 2013 m. Spartų metinį darbo užmokesčio augimą lėmė didėjantis darbuotojų trūkumas ir kylantis minimalusis darbo užmokestis. Su darbuotojų trūkumo problema susiduriančių įmonių dalis metų viduryje sudarė 13,2 procento ir buvo apie 2 procentinius punktus didesnė nei 2015 metais. Kitas spartaus atlygio augimo veiksnys yra didėjanti minimalioji mėnesinė alga (toliau – MMA). 2015 m. pradžioje MMA siekė 300 eurų, o 2016 m. išaugo iki 380 eurų. 2016 m. MMA neto sudarė 51 procentą vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio. Jeigu padėtis, kai atlygis auga sparčiau, o darbo našumas beveik nedidėja, vyrautų ilgesnį laiką, tai būtų rizika šalies ekonomikos augimui ir konkurencingumui, nes Lietuvos įmonėms gali būti sunkiau konkuruoti su užsienio gamintojais.

Lietuvos demografinė situacija ir toliau labai sudėtinga – nuolat mažėja šalies gyventojų. Lietuvos gyventojų sumažėjo nuo 3,7 mln. 1990 m. iki 2,8 mln. 2016 metais. Lietuvoje 2015 m. bendras gyventojų skaičius mažėjo sparčiausiai iš visų ES valstybių narių. Pastaruosius 15 metų pagal emigracijos mastus beveik visą laiką pirmavome ES, tik porą metų buvome antri ar treči. Gyventojų skaičius Lietuvoje mažėja dėl dviejų pagrindinių priežasčių – neigiamos neto tarptautinės migracijos ir neigiamos natūralios gyventojų kaitos.

2016 m. iš Lietuvos emigravo 50 333 gyventojai, 5 800 daugiau nei 2015 m. (44 533), 13 712 daugiau nei 2014 m. (36 621). Emigracijos mastas 2016 m. beveik susilygino su buvusiu ekonominės krizės laikotarpiu (2011 m. iš Lietuvos emigravo 53 863 gyventojai). Pagal emigrantų srautus Jungtinė Karalystė buvo pirmoji pasirinkusiųjų emigruoti kryptis. Į šią šalį praėjusiais metais emigravo beveik pusė (46,2 procento) visų emigrantų. Dėl emigracijos mastų kyla rizika ūkio augimo perspektyvoms – per pastaruosius 2 metų kas trečias emigravęs buvo 20–29 metų, kas ketvirtas – 30–39 metų. Mažėjant darbingų žmonių skaičiui ir senstant visuomenei, ateityje Lietuva gali susidurti su sunkumais finansuoti pensijas, sveikatos priežiūrą ir švietimą.

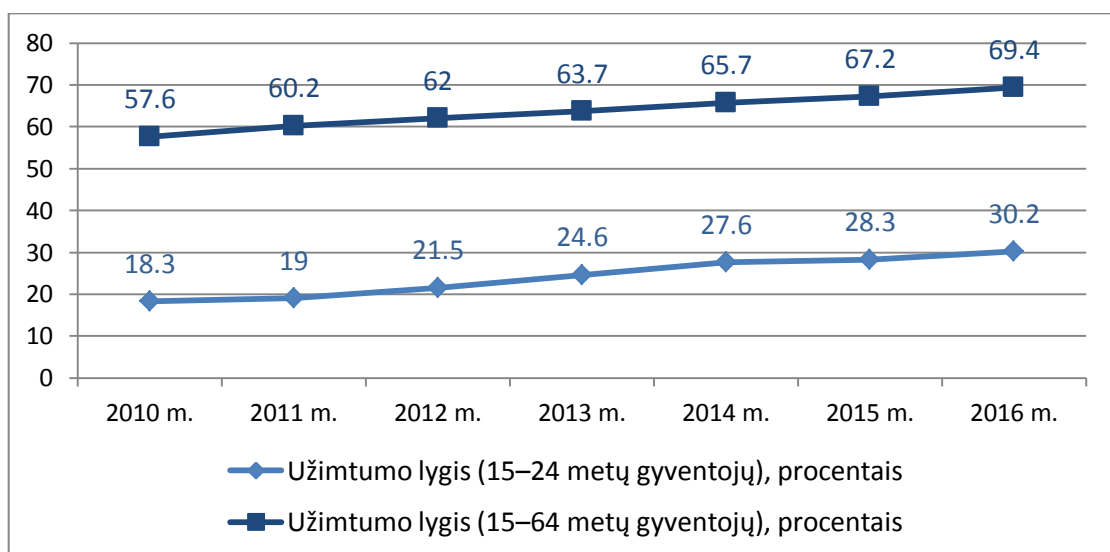
Pagal pajamų pasiskirstymo koeficientą Lietuva 2015 m. buvo tik 26 vietoje ES. Reikšmingi pajamų nelygybės skirtumai tarp kaimo ir miesto regionų. Vidutinės kaimo namų ūkių pajamos sudaro 67,9 procento miestų namų ūkių pajamų. 2015 m. žmonių, patiriančių skurdo riziką ar socialinę atskirtį, buvo 29,3 procento (2014 m. – 27,3 procento). Tai yra vienas iš didžiausių rodiklių tarp visų ES valstybių narių.

Nuosekliai didėja vidutinė gyvenimo trukmė ir gimstamumas, tačiau Lietuvoje natūrali gyventojų kaita yra neigiama. Vaikų, tenkančių vienai moteriai, skaičius išaugo nuo 1,55 (2011 m.) iki 1,7 (2015 m.); Lietuvos padėtis šioje srityje yra panaši kaip ir kitų ES valstybių narių, tačiau gimstamumo lygis Lietuvoje yra žemas ir gerokai atsilieka nuo lygio, galinčio užtikrinti kartų kaitą. Kad prasidėtų kartų kaitą užtikrinanti demografinė raida, šis rodiklis turėtų būti ne mažesnis nei 2. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė Lietuvoje didėja jau 8 metus iš eilės. Skirtumas tarp vyrų ir moterų pagal šį rodiklį vis mažėja, tačiau jis ir toliau yra didžiausias visoje ES. 2014 m. duomenimis, Lietuvos moterų sveiko gyvenimo metų rodiklis – 61,7 metų – buvo šiek tiek mažesnis už ES valstybių narių vidurkį (61,8 metų). Tačiau Lietuvos vyrai iš kitų ES valstybių narių vyrų išsiskiria mažu sveiko gyvenimo metų rodikliu (57,6 metų) ir gyvena 3,8 metų mažiau, palyginti su ES valstybių narių vidurkiu.

I. DARNI, ATSAKINGA IR SVEIKA VISUOMENĖ

1.1. Skurdo, socialinės atskirties ir pajamų nelygybės mažinimas, užimtumo skatinimas

Užimtumo lygis. Lietuvos darbo rinkoje 2016 m. vyravo visų amžiaus grupių gyventojų užimtumo didėjimo ir nedarbo mažėjimo tendencijos. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 15–64 metų gyventojų užimtumo lygis 2016 m. sudarė 69,4 procento ir per metus padidėjo 2,2 procentinio punkto. 15–64 metų vyrų užimtumo lygis 2016 m. buvo 70 procentų (2015 m. – 68 procentai), o moterų – 68,8 procento (2015 m. – 66,5 procento). 55–64 metų gyventojų užimtumo lygis 2016 m. siekė 64,6 procento.

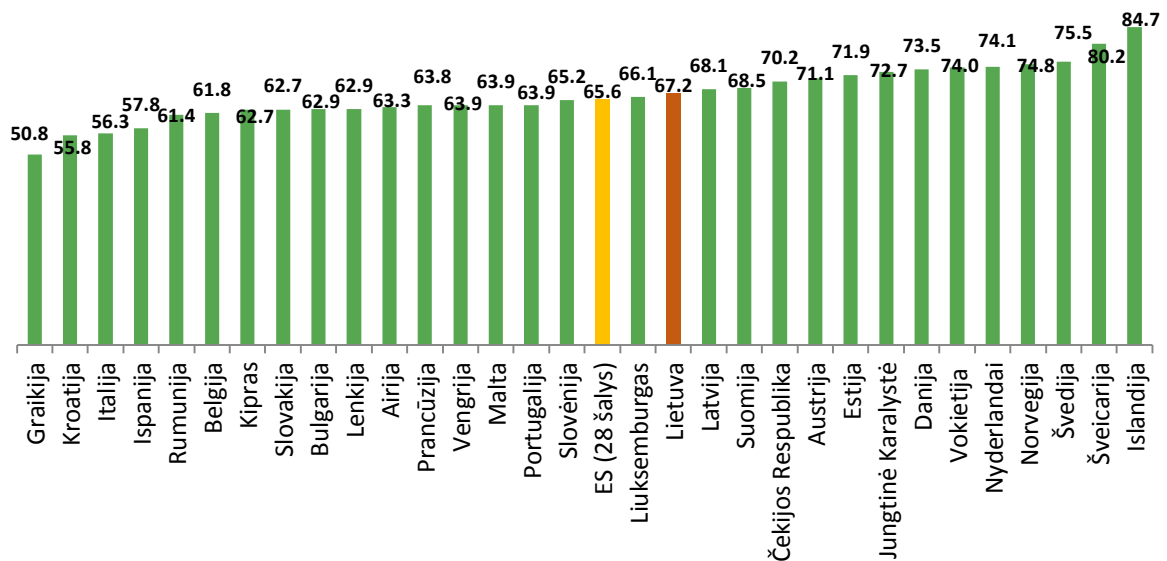

1 pav. Užimtumo lygis Lietuvoje 2010–2016 metais, procentais

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

Didžiausią įtaką užimtumo ir nedarbo rodiklių gerėjimui turėjo ekonomikos augimas, nuoseklus aktyvių darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimas, didelio nedarbo teritorijose įgyvendinti vietinių užimtumo iniciatyvų projektai, padedantys didinti atskirų teritorijų gyventojų užimtumą ir vystyti vietos socialinę ekonominę infrastruktūrą, Jaunimo garantijų iniciatyvos įgyvendinimas ir kitos veiklos.

2015 m. Eurostato duomenimis, Lietuvoje gyventojų užimtumo lygis yra šiek tiek didesnis nei ES šalių vidurkis, tačiau mažesnis nei kitų Baltijos šalių – nuo Latvijos atsiliekame 0,9 procentinio punkto, o Estijoje 15–64 metų gyventojų užimtumo lygis 4,7 procentinio punkto didesnis nei Lietuvoje.

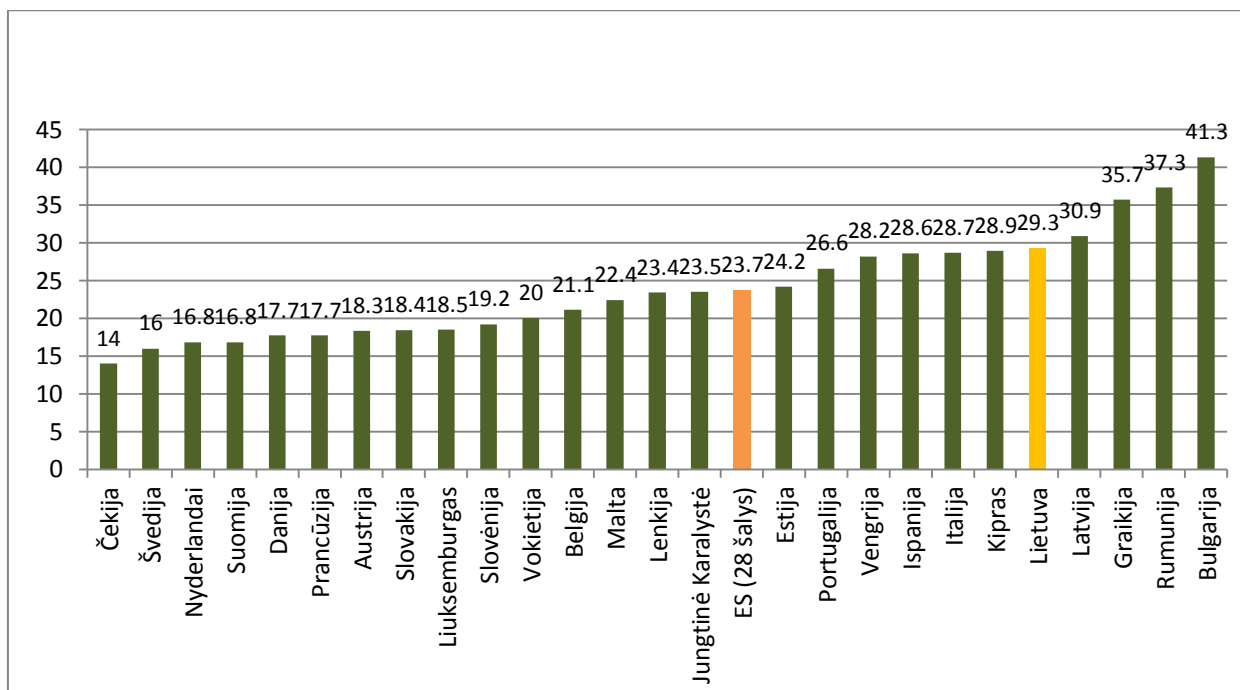
2 pav. 15–64 metų asmenų užimtumo lygis ES 2015 metais, procentais

Šaltinis – Eurostatas

Didelė problema Lietuvoje – žemos kvalifikacijos (pradinio, pagrindinio ir žemesnio už vidurinį išsilavinimo lygio) gyventojų užimtumo lygis. Darbingo amžiaus (15–64 metų) žemos kvalifikacijos gyventojų užimtumo lygis 2015 m. siekė 42,7 procento, ir buvo 9,9 procentinio punkto žemesnis nei ES šalių vidurkis – 52,6 procento.

Nors 15–24 metų gyventojų užimtumo lygis pastaruosius metus nuosekliai auga, tačiau vis dar didelis iššūkis socialiai pažeidžiamų, nedirbančių ir nesimokančių jaunuolių įtraukimas į darbo rinką, reikiamų paslaugų, kompleksinės pagalbos jiems suteikimas, siekiant įtraukti juos į aktyvų socialinį ir profesinį gyvenimą. Šią problemą būtina spręsti sutelkiant visas institucijas dirbti kartu ir stiprinant bendradarbiavimą su savivaldybių administracijomis, seniūnais, didinant socialinių darbuotojų įsitraukimą.

Skurdas ir socialinė atskirtis. 2015 m. duomenimis, ekonomikos ir užimtumo rodikliai šalyje gerėjo, tačiau skurdas šalyje nemažėjo. Žmonių, patiriančių skurdo riziką ar socialinę atskirtį, lygis 2015 m. siekė net 29,3 procento (2014 m. – 27,3 procento). Tai yra vienas iš didžiausių rodiklių tarp visų ES valstybių narių.

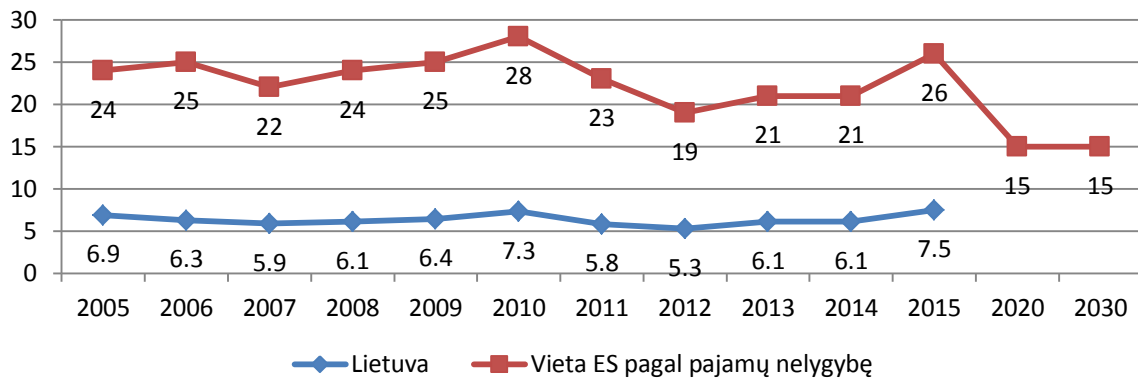
3 pav. Asmenys, patyrę skurdo riziką ar socialinę atskirtį 2015 metais, procentais
Šaltinis – Eurostatas

Gyventojų, patiriančių skurdą ar socialinę atskirtį, rodiklis vertinamas pagal 3 dėmenis: piniginių skurdą, materialinį nepriteklių ir mažą darbo intensyvumą. Apie 7,8 procento (63 tūkst. asmenų) gyventojų patiria visus 3 minėtus sunkumus. Didžiausia problema Lietuvoje – piniginis skurdas. Žemiau skurdo rizikos ribos (259 eurai) 2015 m. dažniausiai gyveno vieniši tėvai su vienu ar daugiau vaikų (47,6 procento), vieniši asmenys (39,5 procento), bedarbiai (62,3 procento), vaikai (28,9 procento) ir senatvės pensininkai (25 procentai) – t. y. gyventojų grupės, kurių gaunamų pajamų dalį sudarė pinigine socialine parama. Visų šių asmenų grupių skurdo lygis, palyginti su 2014 m., smarkiai augo. Tokią situaciją lėmė socialinės apsaugos išmokų (pensijų, bedarbio pašalpų, minimalių pajamų, piniginių paramos išmokų) nesusiejimas su augančiais ekonomikos rodikliais. 2014 m. tiek MMA neto (apie 252 eurus), tiek vidutinė senatvės pensija (apie 241 eurą) buvo mažesnė už skurdo rizikos ribą, siekiančią 259 eurus.

2016 m., siekiant išvengti dirbančių asmenų skurdo, didinti integraciją į darbo rinką ir mažinti skurdo spąstus, nuosekliai buvo didinama MMA. 2015 m. pradžioje MMA siekė 300 eurų, o 2016 m. ji išaugo iki 380 eurų. 2016 m. MMA neto sudarė 51 procentą vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis (neatskaičius mokesčių) 2016 m. sudarė 770,8 euro, t. y. 7,9 procento daugiau nei 2015 metais. Vidutinis mėnesinis neto (atskaičius mokesčius) darbo užmokestis sudarė 600 eurų ir per metus padidėjo 8,3 procento. Tai yra vienas iš didžiausių augimų ES, Lietuvą lenkia tik Estija ir Latvija.

Pajamų nelygybė. Su piniginiu skurdu glaudžiai susijusi pajamų nelygybė, ji Lietuvoje ypač didelė: 2015 m. 20 procentų turtingiausių žmonių pajamos šalyje buvo

7,5 karto didesnės nei 20 procentų neturtingiausių žmonių. Tai yra vienas didžiausių rodiklių ES.

4 pav. Pajamų pasiskirstymo koeficientas
Šaltinis – Eurostatas

Reikšmingi pajamų nelygybės skirtumai tarp kaimo ir miesto regionų. Vidutinės kaimo namų ūkių pajamos sudaro tik 67,9 procento miestų namų ūkių pajamų. Pajamų nelygybė kelia socialinę įtampą ir sudaro sąlygas socialinėms krizėms, didina emigraciją. Jai mažinti socialinės politikos, švietimo ar sveikatos apsaugos priemonių nepakanka. Kad pasiektume strateginiuose dokumentuose užsibrėžtą tikslą – 15 vietą tarp ES šalių pagal pajamų nelygybę, – į tai turi labiau įsitraukti verslo ir šalies ūkio sektorius. Reikia skatinti atsakingą verslą, stiprinti pilietinę galią, socialinių partnerių atsakomybę ir socialinį dialogą.

1.2. Šeimai palankios aplinkos kūrimas, bendruomenių stiprinimas ir smurto visose gyvenimo srityse mažinimas

Gimstamumas, paslaugos šeimai. Pastaraisiais metais gimstamumas šalyje po truputį didėja ir Lietuvos padėtis šioje srityje yra panaši kaip ir kitų ES valstybių narių. Nors situacija turi tendenciją gerėti, suminis gimstamumo rodiklis, rodantis vaikų, tenkančių vienai moteriai, skaičių, pakilo nuo 1,55 (2011 m.) iki 1,7 (2015 m.), o bendrasis gimstamumo rodiklis (gimusiųjų skaičius tūkstančiui gyventojų) pakilo nuo 10,2 (2012 m.) iki 10,9 (2016 m.), tačiau tai natūralios gyventojų kaitos vis tiek neužtikrina. Lietuvoje tik 44,1 procento visų šeimų augina vaikus, iš jų net 58,2 procento augina vieną vaiką ir tik 8,1 procento šeimų augina 3 ir daugiau vaikų. Esamą situaciją lemia nepakankamos paslaugos ir parama vaikus auginančioms šeimoms, priemonių derinti šeimą ir darbo įsipareigojimus trūkumas.

Siekiant paremti šeimas, auginančias vaikus, nuo 2017 m. sausio 1 d. bendrai gyvenančių asmenų auginamam ir (ar) globojamam vaikui, įvertinus šeimos gaunamas pajamas, išmoka vaikui mokama nebe iki 7, bet iki 18 metų, o šeimoms, auginančioms ir (ar) globojančioms 3 ir daugiau vaikų, išmoka vaikui nuo gimimo dienos iki 18 metų skiriama nevertinant šeimos gaunamų pajamų. 2016 m. vidutiniškai per vieną mėnesį išmoką vaikui gavo 66,1 tūkst. vaikų (12,7 procento Lietuvos vaikų), planuojama, kad 2017 m. išmokos vaikui gavėjų skaičius išaugs iki 167 tūkstančių. Nuo 2017 m. sausio 1 d. įtvirtintos 2 naujos išmokų rūšys – 4 bazinių socialinių išmokų dydžio (152 eurai) išmoka besimokančio ar

studijuojančio asmens vaiko priežiūrai ir 4 bazinių socialinių išmokų dydžio (152 eurai) išmoka gimus vienu metu daugiau kaip vienam vaikui. Mažas pajamas gaunančioms šeimoms, auginančioms mokyklinio amžiaus vaikus, nuo 2016 m. mokinio reikmenims įsigyti skiriamų lėšų suma padidinta nuo 1,2 iki 1,5 bazinių socialinių išmokų dydžio (nuo 45,6 iki 57 eurų). Valstybės garantuojama pinigine socialine parama ir ateityje turi būti nuosekliai teikiama, atsižvelgiant į šalies socialinę ir ekonominę raidą bei valstybės finansines galimybes. Ši parama turi būti nukreipta į šeimos stiprinimą, skatinant jos gebėjimus savarankiškai spręsti socialines problemas ir stiprinant bendruomeninius ryšius.

Institucinės globos pertvarka. Siekiant sukurti kompleksiskai teikiamų paslaugų sistemą, kuri sudarytų galimybes kiekvienam vaikui, neįgaliajam ar jo šeimai gauti individualias pagal poreikius paslaugas ir reikiamą pagalbą bendruomenėje, vykdoma institucinės globos pertvarka. Tačiau dalis pertvarkos procesų vykdomi per lėtai, nes 2016 m. vaikų globos institucijose vis dar augo 3 188 vaikai (šeimose buvo globojami 5 478 vaikai, šeimynose – 443 vaikai). Šiuo metu socialinės rizikos šeimose auga apie 19 tūkst. vaikų. Todėl būtina susitelkti ir šiai sričiai skirti prioritetinę dėmesį.

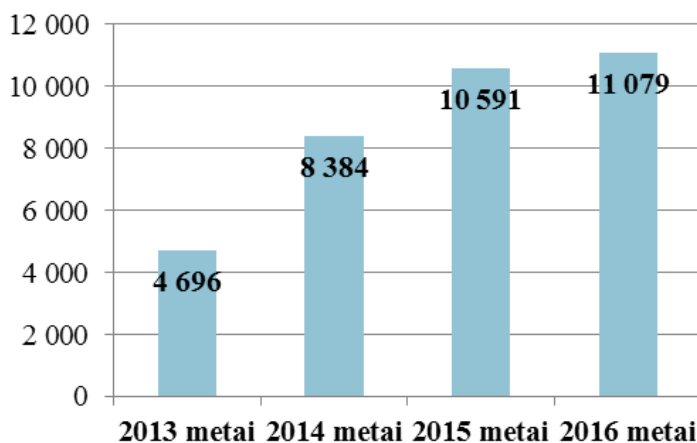
Bus tęsiama šalies mastu 2015–2016 m. pradėta vykdyti bendruomeninių paslaugų plėtra, kurios metu pertvarkyti 5 vaikų globos namai ir jų globotiniai apgyvendinti bendruomeniniuose vaikų globos namuose ar padaliniuose. Iki 2020 m. bus pertvarkytos 26 bandomosios socialinės globos įstaigos, iš jų – 11 vaikų globos namų, 3 vaikų ir jaunimo su negalia socialinės globos namai, 7 stacionarios socialinės globos įstaigos suaugusiems neįgaliesiems, 5 sutrikusio vystymosi kūdikių namai. Tikimasi, kad ši pertvarka 32 procentais sumažins vaikų, per metus apgyvendinamų globos institucijose, skaičių; 7 procentais padidins neįgaliųjų, gaunančių bendruomenines paslaugas, dalį; 40 procentų sumažins neįgalių suaugusių asmenų, patenkančių į institucinę globą, skaičių.

Akivaizdu, kad paslaugų vaikams ir šeimoms nepakanka, todėl paslaugų, ypač kompleksiskai teikiamų, plėtra savivaldybėse vaikams ir šeimoms tampa prioritetine. Kartu pažymėtina, kad teikiant vaikams ir šeimoms paslaugas būtina užtikrinti paslaugų kompleksiskumą ir įdiegti bendrą paslaugų ir pagalbos teikimo modelį.

Smurtas artimoje aplinkoje. Smurtas artimoje aplinkoje tampa vis labiau ryškėjančia visuomenės problema. Viešosios nuomonės tyrimo duomenimis, 2016 m. 29 procentai asmenų patyrė smurtą artimoje aplinkoje. Pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje nuolat gausėja (2013 m. – 22 tūkst.; 2014 m. – 29 tūkst.; 2015 m. – 38 tūkst.; 2016 m. – 66 tūkst.). Keletą metų iš eilės vaiko teisių apsaugos tarnybose fiksuojamas galimų smurto prieš vaiką (fizinio, psichologinio, seksualinio smurto ir nepriežiūros) atvejų daugėjimas – per 2016 m. jų fiksuota 2 382, t. y. 50 procentų (804 atvejais) daugiau nei 2015 metais. Padidėjęs pranešimų apie nukentėjusius nuo smurto asmenis skaičius rodo, kad visuomenė tampa aktyvesnė, dažniau pranešama apie smurto atvejus, vaiko teisių apsaugos ir kiti specialistai aktyviau ir sėkmingiau atpažįsta smurtą patyrusius vaikus ir imasi atitinkamų priemonių jam sustabdyti, inicijuoti pagalbos nukentėjusiems asmenims teikimą. Vis dėlto būtina užtikrinti nuoseklią

smurto prevenciją ir tikslinės kompleksinės pagalbos smurtą patyrusiems asmenims ir jų šeimos nariams plėtrą.

2016 metais buvo atrinkti ir valstybės biudžeto lėšomis finansuoti 6 specializuotos pagalbos centrai, kurie su kitais partneriais visoje Lietuvoje suteikė specializuotą kompleksinę pagalbą 11 079 asmenims, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje. Specializuotos pagalbos centrai kompleksinę pagalbą kasmet suteikia vis didesniai skaičiui asmenų.

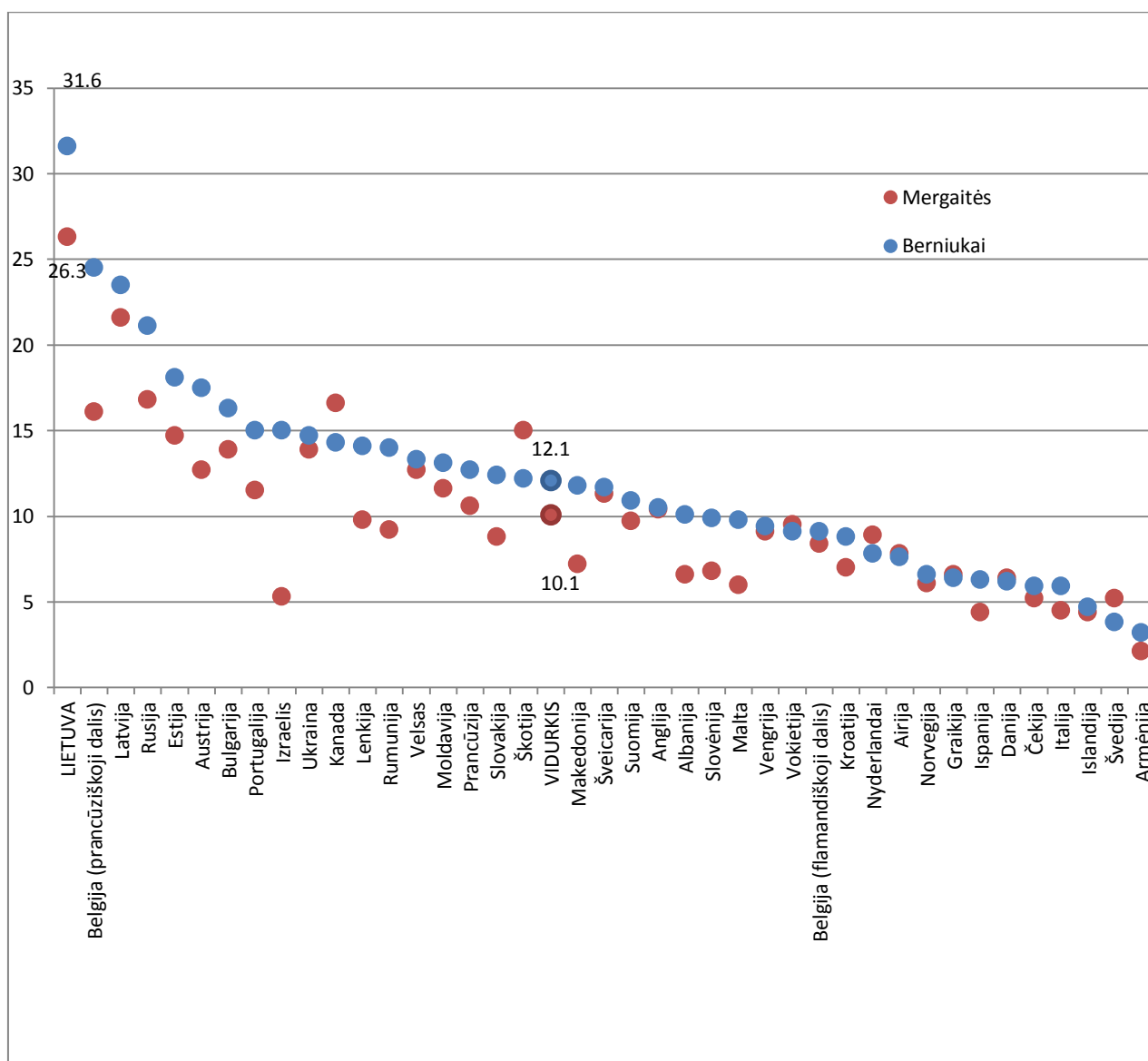

5 pav. Asmenų, kuriems suteikta specializuota kompleksinė pagalba 2013–2016 metais, skaičius

Šaltinis – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija

Visuomenės nuomonės tyrimų duomenimis, reikšmingai padidėjo visuomenės informuotumas apie įstaigas ir organizacijas, teikiančias pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims, – nuo 39,7 procento (2015 m.) iki 60,7 procento (2016 m.).

Smurtas ir patyčios. Mokyklinio amžiaus vaikų sveikatos ir gyvensenos (HBSC) tyrimo 2014 m. duomenimis, tarp 42 tyrime dalyvavusių šalių didžiausia 11–15 metų mokinių dalis patyčias patiria Lietuvoje. Vaikams augant patyčių mastai tarp jų mažėja – bent kartą per 2 mėnesius patyčias mokykloje patyrė 57 procentai 11 metų ir 49 procentai 15 metų mokinių.

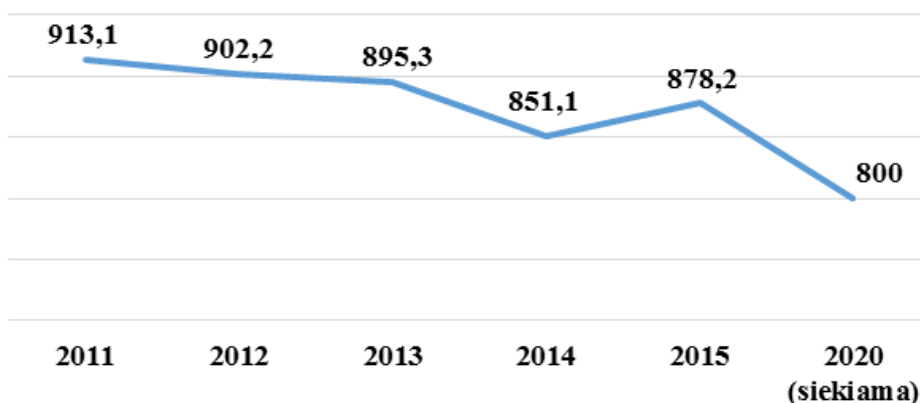
6 pav. Mokinių, kurie dažnai patyrė patyčias 2014 metais, dalis, procentais
Šaltinis – Mokyklinio amžiaus vaikų sveikatos ir gyvenamosios (HBSC 2014) tyrimo duomenys

2012–2016 m. Lietuvos mokyklose buvo vykdomos 4 patyčių ir smurto prevencijos akredituotos programos. Bent vieną smurto ir patyčių prevencijos programą įgyvendino 53,7 procento Lietuvos mokyklų. Nepaisant to, smurto ir patyčių prevencinėse programose dalyvavo maža mokinių ir mokytojų dalis, t. y. 28,5 procento visų šalies mokinių, ir pagal jas dirbo 20 procentų visų šalies mokytojų. Santykinai mažai gimnazijų ir vidurinių mokyklų rinkosi įgyvendinti prevencines programas. Šį faktą galima sieti su menka prevencinių programų pasiūla būtent 9–12 klasių mokiniams.

Smurtą kaip neigiamą socialinį reiškinį ir visuomenės sveikatos problemą lemia įvairūs socialiniai, ekonominiai, psichologiniai veiksniai – skurdas, struktūrinė vyrų ir moterų nelygybė, konfliktinių situacijų, krizių sprendimo įgūdžių stoka, nepakankama pagalba šeimoms, auginančioms vaikus, alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimas, bendruomeniškumo trūkumas. Lietuvoje tik trečdalis gyventojų yra įsitraukę į bendruomeninę veiklą.

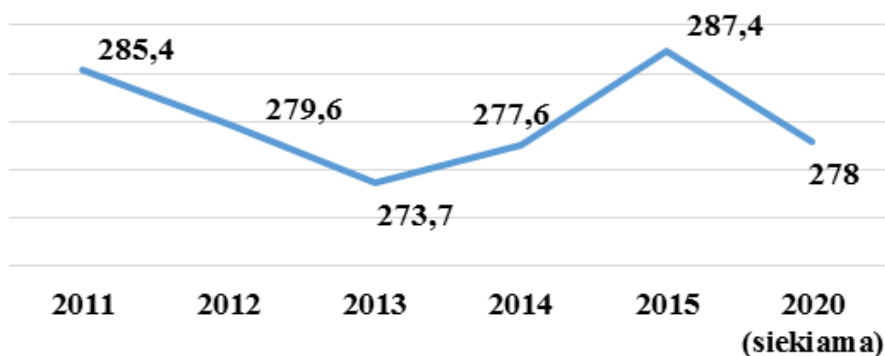
1.3. Sveikatos priežiūros kokybės ir paslaugų prieinamumo didinimas

Aukščiausi mirtingumo rodikliai – nuo kraujotakos sistemos ligų ir piktybinių navikų. Sveikatos priežiūros sistemos kokybės ir paslaugų prieinamumo didinimas tebėra vienas iš esminių tikslų. Iššūkis, su kuriuo susiduria visa Europa, – tai senėjančių gyventojų amžiaus struktūra, kuri ne tik daro įtaką atitinkamiems sveikatos sektoriaus rodikliams, bet ir įpareigoja keisti sveikatos priežiūros paslaugų apimtį, teikimo būdus ir prisitaikyti. Nuo 2011 m. iki 2015 m. mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų Lietuvoje, nors ir nežymiai, bet sumažėjo 3,8 procento. Kraujotakos sistemos ligos tebėra pagrindinė mirties priežastis šalyje. 2013 m. duomenimis, mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų Lietuvoje buvo 895,3/100 tūkst. gyventojų ir 2,3 karto viršijo ES šalių vidurkį – 383,35 (Latvija – 914,55; Estija – 718,16; Čekija – 670,25; Lenkija – 635,34; Prancūzija – 212,87 (mažiausias mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų ES); Bulgarija – 1 085,8 (didžiausias mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų ES).

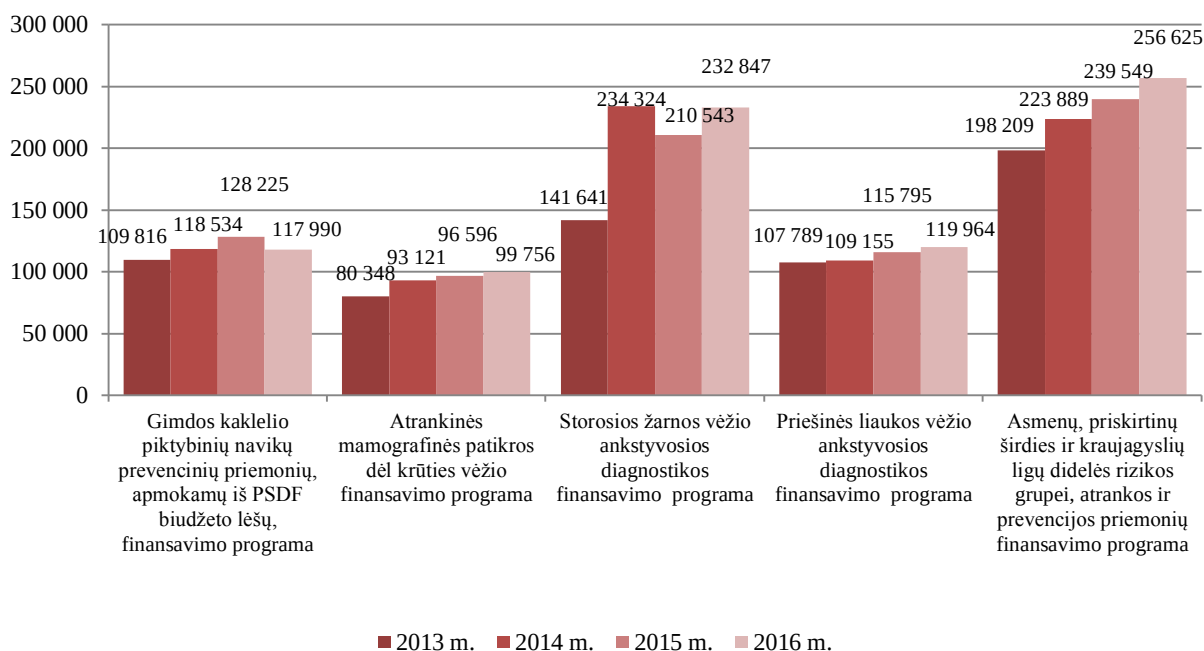
7 pav. Standartizuoto mirtingumo nuo kraujotakos sistemos ligų 100 tūkst. gyventojų 2011–2015 metais pokyčiai pagal atnaujintą Europos standartą
Šaltinis – Higienos instituto Sveikatos informacijos centras

Mirtingumas nuo piktybinių navikų Lietuvoje nuo 2011 m. iki 2015 m. padidėjo nedaug – 0,7 procento. 2013 m. duomenimis, mirtingumo nuo piktybinių navikų Lietuvoje rodiklis 100 tūkst. gyventojų (273,7) buvo artimas ES šalių vidurkiui – 265,1 (Latvija – 300,55; Estija – 291,13; Čekija – 289,66; Lenkija – 292,43; Kipras – 202,34 (mažiausias mirtingumas nuo piktybinių navikų ES); Vengrija – 352,05 (didžiausias mirtingumas nuo piktybinių navikų ES).

8 pav. Standartizuoto mirtingumo nuo piktybinių navikų 100 tūkst. gyventojų 2011–2015 metais pokyčiai pagal atnaujintą Europos standartą
Šaltinis – Higienos instituto Sveikatos informacijos centras

Prie mirtingumo nuo piktybinių navikų mažinimo prisideda nuosekliai plėtojamos ir vykdomos prevencinės programos. 2016 m. toliau buvo vykdomos 5 prevencinės programos, 4 programų apimtis padidėjo, palyginti su 2015 metais. Siekiant išvengti gimdos kaklelio vėžio, nuo 2016 m. rugsėjo 1 d. Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšomis buvo pradėtos skiepyti 11 metų mergaitės.

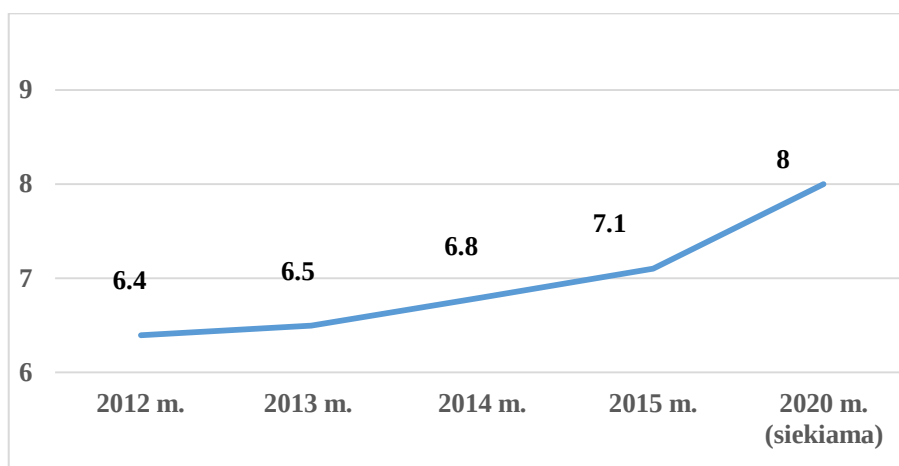

9 pav. Asmenų, 2013–2016 metais pasitikrinusių pagal prevencines programas, skaičius
Šaltinis – Valstybinės ligonių kasos prie Sveikatos apsaugos ministerijos informacinė sistema „Sveidra“

Atlikta pakankamai mokslinių tyrimų, įrodančių, kad nesveika, netinkama mityba daro įtaką lėtinių neinfekcinių ligų, ypač kraujotakos sistemos ir onkologinių ligų, sudarančių didžiausią Lietuvos gyventojų mirtingumo dalį, atsiradimui. Būtina keisti gyventojų mitybos

įpročius – skatinti Lietuvos gyventojus sveikai maitintis, taip pat prevencinėmis priemonėmis didinti informuotumą ir supratimą apie sveikos mitybos teigiamą poveikį sveikatai.

Šeimos gydytojo komanda. Šeimos gydytojo institucijai, kaip pirminei sveikatos priežiūros paslaugų grandžiai, esančiai arčiausiai paciento ir pirmiausia turinčiai spręsti paciento problemas, turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Lietuvoje šeimos gydytojų darbo krūvis yra per didelis, nes prie šeimos gydytojų prisirašiusių pacientų yra per daug, pacientų pasiskirstymas tarp gydytojų neretai skiriasi kartais, gausėja apsilankymų pas šeimos gydytojus. Nuo 2012 m. iki 2015 m. Lietuvoje šeimos gydytojų skaičius 10 tūkst. gyventojų didėjo, tačiau nepakankamai, kad veiksmingai ir negrįžtamai būtų išspręstos patekimo pas šeimos gydytoją eilių problemos. Todėl ir toliau reikia didinti šeimos gydytojų skaičių ir mažinti prisirašiusių prie šeimos gydytojų pacientų skaičių, atsižvelgiant į geografinio pasiskirstymo, demografinius, socialinius ir kitus rodiklius. ES ir EBPO šalyse šeimos gydytojų skaičius labai įvairus, priklauso nuo šalies sveikatos priežiūros sistemos organizavimo, pvz., Prancūzijoje yra 15,5 šeimos gydytojų/10 tūkst. gyventojų, o Lenkijoje – 2,2/10 tūkst. gyventojų.

10 pav. Šeimos gydytojų skaičiaus 10 tūkst. gyventojų 2012–2015 metais pokyčiai
Šaltinis – Higienos instituto Sveikatos informacijos centras

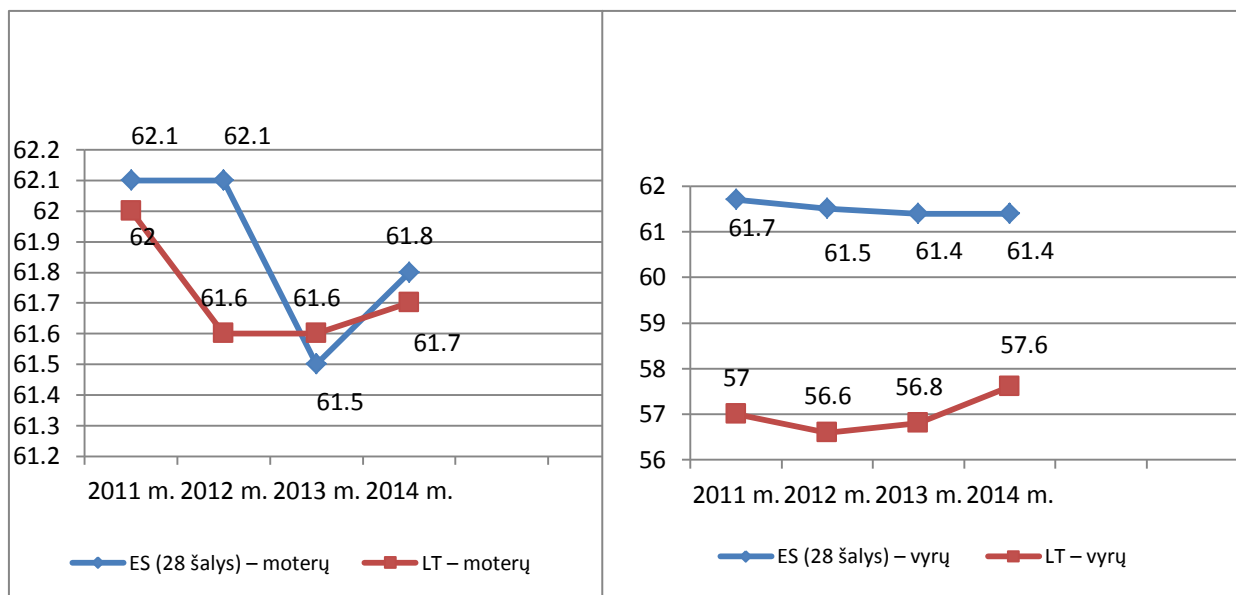
Kita neišnaudota galimybė – tai suformuoti stipresnių ir platesnių kompetencijų gydytojų komandas – padidinti slaugytojų, dirbančių šeimos gydytojo komandoje, profesines kompetencijas, į komandą įtraukti socialinius darbuotojus. Lietuvoje slaugytojų skaičius, tenkantis tūkstančiui gyventojų, yra nepakankamas (Lietuvoje – 7, ES šalių vidurkis – 8 slaugytojai), be to, Lietuva ir Slovėnija yra vienintelės ES, kuriose slaugytojų skaičius mažėja. Lietuvoje nėra slaugytojų poreikio ir prognozavimo stebėsenos sistemos, padedančios įvertinti naujų darbo vietų bei pareigybių poreikį ir jų tolygų paskirstymą šalyje, o tai apsunkina slaugos studijas pasirenkančių studentų skaičiaus planavimą ir įdarbinimo galimybes sveikatos priežiūros įstaigose, ypač regionuose.

Šeimos gydytojams tenkančią administracinę naštą sumažintų ir atitinkamų veiksmų (pvz., e. receptų išrašymo) atlikimą paspartintų platesnis sukurtos e. sveikatos sistemos

priemonių naudojimas. 2016 m. atlikti e. sveikatos sistemos patobulinimai davė gerų rezultatų: į centrinę e. sveikatos informacinę sistemą pateikta daugiau kaip 446 tūkst. elektroninių medicinos dokumentų, išrašyta per 161 tūkst. e. receptų, užregistruota apie 2,7 mln. apsilankymų, šią praktiką būtina tęsti. Apie 130 vaistinių (vaistinių tinklų), t. y. daugiau kaip 80 procentų Lietuvos vaistinių, yra pasirengusios išduoti ir išduoda vaistus pagal e. receptus. Atlikti e. recepto naudojimo patobulinimai leidžia maksimaliai sutrumpinti e. recepto išrašymo laiką – įgudusiam vartotojui tai užtrunka iki pusantros minutės.

1.4. Visuomenės sveikatos stiprinimas

Sveiko gyvenimo trukmė. 2014 m. duomenimis, Lietuvos moterų sveiko gyvenimo metų rodiklis – 61,7 metų – buvo nežymiai mažesnis už ES valstybių narių vidurkį (61,8 metų). Tačiau Lietuvos vyrai iš kitų ES valstybių narių vyrų išsiskiria mažu sveiko gyvenimo metų rodikliu (57,6 metų) ir gyvena 3,8 metų mažiau, palyginti su ES valstybių narių vidurkiu.

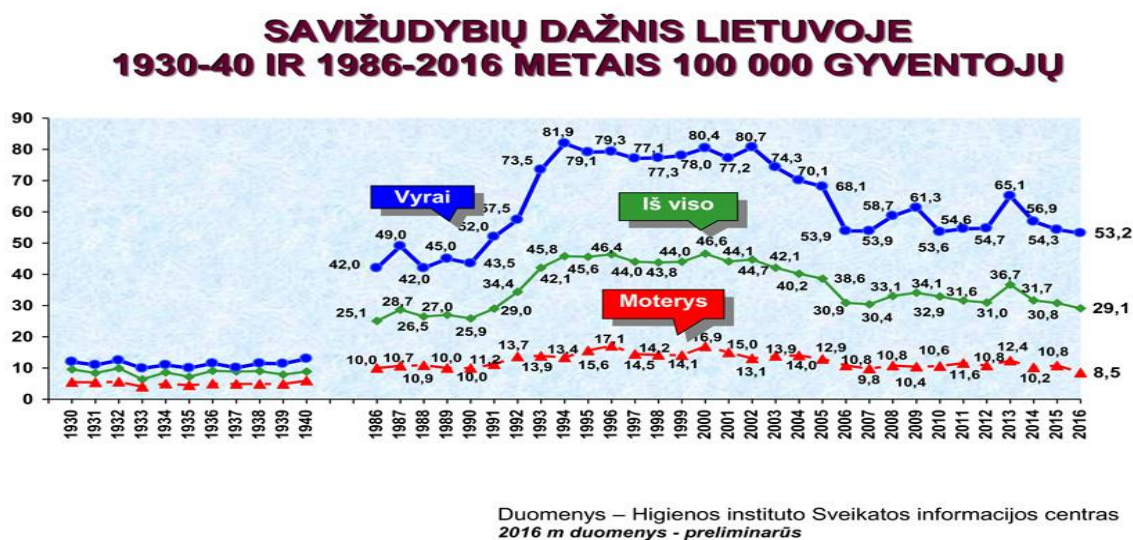
11 pav. Lietuvos moterų ir vyrų sveiko gyvenimo trukmės (metais) palyginimas
2011–2014 metais su ES šalių vidurkiu
Šaltinis – Eurostatas

Sveikatai įtaką daro paties žmogaus elgsena, aplinka, naujos technologijos, sveikatos priežiūros sistemos veikla ir rizikos veiksniai: tabako rūkymas, nepakankamas fizinis aktyvumas, alkoholio vartojimas, neracionali mityba, stresas, skurdas.

Kelia nerimą vaikų sveikatos rodikliai. Lietuvoje 5, 7 ir 9 klasės mokinių, kurie bent kartą per dieną valgo daržovių, dalis sudaro 36,5 procento, vaisių – 38,6 procento. Pusryčius kasdien valgo tik 51,7 procento mokinių. Nustatyta, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai, nelankantys ikimokyklinio ugdymo įstaigų, per mažai suvartoja daržovių, vaisių, žuvų ir jų produktų, o saldumynų suvartoja per daug.

Vaikų fizinis aktyvumas nepakankamas: 5, 7 ir 9 klasės mokinių, kurie kasdien ne pamokų metu sportuoja apie 60 minučių ir ilgiau (Pasaulio sveikatos organizacijos norma), dalis sudaro tik 9,7 procento, o mokinių, kurie vidutiniškai 4 valandas ir daugiau per dieną leidžia laiką ypač pasyviai – žiūri televizorių, dirba ar žaidžia kompiuteriu (neįskaitant laiko, praleisto mokykloje), dalis sudaro 19,4 procento. Sveikatos ugdymas, ypač nuo pat vaikystės, – svarbiausias sveikatos stiprinimo veiksnys, skatinantis naudingų įpročių, vertybių ir elgesio formavimą. Todėl būtina ir toliau nuosekliai vykdyti inovatyvias ir patrauklias informavimo priemones, skirtas gyventojams šviesti sveikatos klausimais, ypatingą dėmesį skirti vaikams, jaunimui, jų tėvams, kitoms tikslinėms grupėms.

Psichikos sveikata. Vienas iš svarbiausių rodiklių, atspindinčių visuomenės psichikos sveikatos būklę, – savižudybių skaičius. 2015 m. Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų teko 30,8 savižudybės, 2016 m. (preliminarūs duomenys) – 29,1 savižudybės. Nors rodikliai nežymiai pagerėjo, tačiau, palyginti su ES 28 šalių vidurkiu (2013 m. – 11,7 savižudybių 100 tūkst. gyventojų), tebėra gana aukšti. Daugiau savižudybių įvyksta tarp kaimo gyventojų ir vyrų.

12 pav. Savižudybių dažnis Lietuvoje
Šaltinis – Higienos instituto Sveikatos informacijos centras

Moksliškai įrodyta, kad savižudybių riziką didinantys veiksniai yra alkoholis, narkotikai, somatinės ligos, psichikos sutrikimai, patyčios, depresija. Todėl itin svarbu sutelkti visų institucijų pastangas, kad būtų laiku suteikta veiksminga pagalba žalingų įpročių turintiems asmenims. 2016 m., siekiant padidinti gyventojams psichologinės pagalbos paslaugų prieinamumą, sumažintas (nuo 40 tūkst. iki 20 tūkst.) maksimalus galimas psichologo aptarnaujamų gyventojų skaičius.

Kita veiklos kryptis, kuria būtina intensyviai dirbti, – prevencinių priemonių dėl tinkamos informacijos sklaidos apie įvykusias savižudybes įgyvendinimas. Nuo 2016 m. liepos 1 d. vykdant žiniasklaidos priemonių monitoringą bei konsultuojant žurnalistus dėl tinkamo informacijos pateikimo, per 6 mėnesių aktyvios stebėsenos laikotarpį bendras

straipsnių apie įvykusias savižudybes skaičius bei netinkamai publikuotų straipsnių skaičius sumažėjo daugiau kaip 2 kartus. Taip pat patvirtinta nauja Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodekso redakcija, griežtai reglamentuojanti informavimo apie savižudybes principus.

1.5. Aplinkos, tinkamos darniai gyventi visoms gyvybės formoms, kokybės užtikrinimas

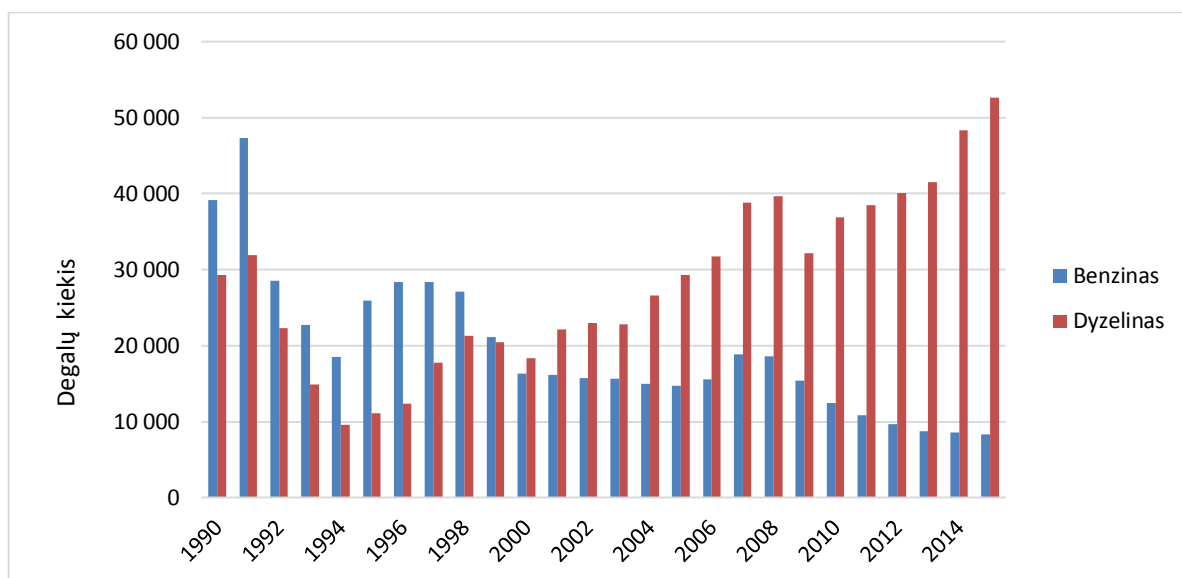
Lietuva pagal Aplinkos veiksmingumo indeksą (angl. *Environmental Performance Index*), kuris parodo, kaip veiksmingai valstybės sprendžia svarbiausius aplinkosaugos klausimus dviejose srityse: žmonių sveikatos apsaugos nuo žalingo aplinkos poveikio ir ekosistemų apsaugos, yra tik 17-ta tarp 28 ES valstybių narių (2016 m. reikšmė – 85,5). Pastaraisiais metais fiksuota Lietuvos pažanga įgyvendinant aplinkosaugos tikslus, tačiau, siekiant pagerinti Lietuvos aplinkos veiksmingumo indeksą, dideli iššūkiai laukia ekosistemų gyvybingumo didinimo, vandens išteklių apsaugos ir nuotekų tvarkymo valdymo, oro taršos, klimato kaitos valdymo srityse.

Vandens telkinių būklė. Lietuva nuo 2010 m. iki 2015 m. nepasiekė pažangos vandens telkinių būklės gerinimo srityje (2010 m. 52 procentai vandens telkinių buvo geros būklės, 2015 m. – 53 procentai), nors yra įsipareigojusi ES iki 2021 m. turėti 82 procentus geros būklės vandens telkinių. Taip pat svarbu, kad ES valstybės narės įpareigosios vėliausiai iki 2027 m. pasiekti gerą visų vandens telkinių būklę. Tuo tarpu Lietuvoje nebuvo įgyvendinamos dar 2010 m. suplanuotos vandens telkinių būklės gerinimo priemonės, nes trūko politinės valios derybose su reikšmingiausią neigiamą poveikį darančio žemės ūkio sektoriaus atstovais, nebuvo mechanizmo, užtikrinančio priemonių įgyvendinimą, vėlavo finansavimas. Artimiausiu metu nesiimant aktyvių veiksmų tobulinti esamą vandens telkinių bei jų vandens naudojimo valdymo mechanizmą ir spręsti nustatytas problemas, Lietuvai iki 2021 m. nepavyks įgyvendinti ambicingų ES įpareigojimų daugiau nei trečdaliu padidinti geros būklės vandens telkinių dalį.

Vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kokybė. Lietuvoje šiuo metu geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kokybė ir kaina yra labai netolygi (vidutinė kaina svyruoja nuo 1,25 iki 3,41 EUR/m³ arba 173 procentais). Kuo mažesnė įmonė, tuo didesnė paslaugų savikaina ir didesnis skirtumas tarp kainos ir savikainos. Mažose savivaldybėse gyventojai gauna mažesnes pajamas ir moka už geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugas daugiausia. Didelį kainų skirtumą lemia tai, kad mažose įmonėse paslaugų savikaina gerokai didesnė nei stambesnėse įmonėse, be to, daugiau nei pusė vandens įmonių veikia nuostolingai. Vandentvarkos ūkiui būdinga didelė infrastruktūros apimtis, dėl to šios įmonės kasmet patiria dideles turto nusidėvėjimo (amortizacijos) sąnaudas, tačiau tik dalis turto nusidėvėjimo sąnaudų įtraukiama į paslaugų kainą, nes už subsidijas įsigytas turtas į paslaugų kainą neįskaičiuojamas. Norint tvaraus vandentvarkos sektoriaus, būtina visos infrastruktūros nusidėvėjimo sąnaudas įtraukti į paslaugų kainą ir kartu pertvarkyti sektorių sustambinant įmones. Stambinimas užtikrintų kainų ir paslaugų netolygumo šalyje mažėjimą, būtų išnaudojami masto ekonomikos privalumai, didesnis valdymo efektyvumas.

Oro tarša ir kokybė. Lietuvoje, kaip ir kitose ES šalyse, į aplinkos orą išmetamas teršalų kiekis mažėja, tačiau kai kurių teršalų nepakankamai, kad nesiimant papildomų veiksmų būtų pasiekti tarptautiniu lygiu Lietuvai nustatyti taršos mažinimo tikslai 2020 m. ir pagerinta iki žmonių sveikatai nepavojingų oro užterštumo lygių oro kokybė.

Didžiausias iššūkis – azoto oksidų taršos mažinimo tikslo įgyvendinimas (iki 2020 m. liko sumažinti 32 procentais). Šis teršalas ne tik tiesiogiai neigiamai veikia žmonių sveikatą, bet ir prisideda prie kito sveikatai ir ekosistemoms pavojingo teršalo – ozono, kuris tiesiogiai iš taršos šaltinių neišmetamas, susidarymo aplinkos ore. Didžioji dalis azoto oksidų (2014 m. duomenimis, 67 procentai) išmetama transporto sektoriuje, 78 procentai – iš kelių transporto. Transporto taršą didina didelis, senas (vidutinis Lietuvoje registruotų lengvųjų automobilių amžius, 2016 m. sausio 1 d. duomenimis, – 15 metų, krovininių – 10–20 metų) ir dėl to žemus taršos (Euro) standartus atitinkantis vidaus degimo varikliais varomų automobilių parkas, kurio vis didesnę dalį sudaro dyzeliniu varomi automobiliai (pvz., 2015 m. lengvųjų dyzeliniu varomų automobilių skaičius padidėjo apie 90 tūkst.).

13 pav. Benzino ir dyzelino suvartotas kiekis, teradžauliais (TJ)

Šaltinis – Aplinkos apsaugos agentūra

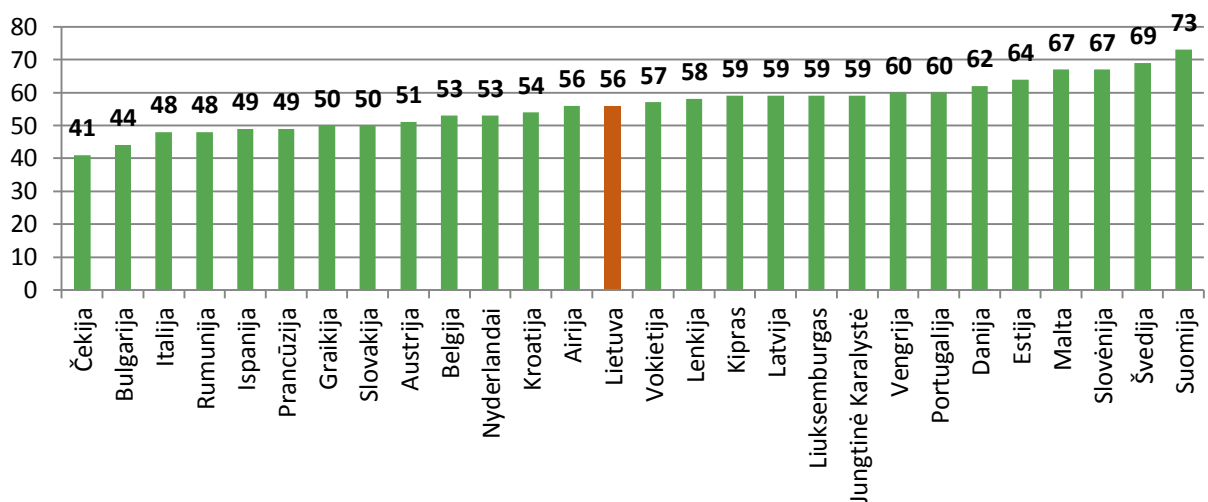
Kitas oro taršos, oro kokybės ir kartu neigiamo poveikio žmonių sveikatai (ypač aktualu didžiuosiuose Lietuvos miestuose šildymo sezonu) problemų keliantis teršalas – smulkiosios kietosios dalelės ir pagrindinis jų šaltinis – energetikos sektorius, įskaitant namų ūkių (individualių būstų) šilumos gamybos įrenginius ir juose deginamą kietąjį kurą. Kietojo kuro deginimas namų ūkių šildymo įrenginiuose yra kur kas taršesnis už jo deginimą dideliuose energetikos ar pramonės įrenginiuose. Lietuvoje iki šiol neregamentuota ir nekontroliuojama kietojo kuro kokybė, nepakankamos teisinės ir finansinės priemonės siekiant vystomose labiausiai urbanizuotose teritorijose, kuriose veikia aplinkosauginiu požiūriu efektyvi centralizuoto šilumos tiekimo sistema, naujus šilumos vartotojus (būstus)

aprūpinti centralizuotai tiekiamą šilumą arba šilumos energiją gaminti naudojant saulės, elektros ar geoterminę energiją.

Klimato kaita. Naujausiais išmetamųjų šiltnamio efektą sukeliančių dujų apskaitos ir prognozių duomenimis, Lietuvoje į atmosferą išmetama vis daugiau šių dujų. 2015 m. Lietuvoje į atmosferą buvo išmesta per 20 mln. tonų šiltnamio dujų (apie 1 procentą daugiau nei 2014 m.). Daugiausia – 55 procentus – išmetė energetikos sektorius. Jo pagrindinis teršalų šaltinis buvo transportas (46 procentai); antroje vietoje – žemės ūkis (23 procentai), trečioje – pramonė (17 procentų), ketvirtoje – atliekų sektorius (5 procentai). 2015 m., palyginti su 2014 m., labiausiai išmetamųjų dujų kiekis padidėjo transporto (daugiau kaip 5 procentai) ir žemės ūkio sektoriuose (3 procentai). Pastarajame dėl ariamos žemės ir sintetinių trąšų naudojimo tarša ypač padidėjo – nuo 47 procentų 2014 m. iki 53 procentų 2015 metais. Pagal atliktas politikos, priemonių ir šiltnamio dujų prognozes iki 2035 m. išmetamųjų šiltnamio dujų kiekis transporto ir žemės ūkio sektoriuose ir toliau didės. Tai kelia rimtą grėsmę, kad Lietuva neįgyvendins išmetamųjų šiltnamio dujų kiekio sumažinimo 9 procentais, palyginti su 2005 m., tikslo 2030 m. ES prekyboje apyvartiniais taršos leidimais nedalyvaujančiuose sektoriuose.

Biologinė įvairovė. Lietuva privalo prisidėti prie tarptautinio tikslo ir įgyvendinti nacionaliniu lygmeniu išsikeltą tikslą – sustabdyti biologinės įvairovės nykimą, ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų kokybės blogėjimą, kur įmanoma, jas atkurti. Šiuo metu Lietuvoje ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų būklė nevertinama ir tuo atsiliekiama nuo daugelio ES valstybių narių. Trūksta susistemintų biologinės įvairovės ir ekosistemų mokslinių tyrimų (ypač ilgalaikių) ir duomenų, be to, dažnai praktikoje taikomas nepakankamai veiksmingas tradicinis biologinės įvairovės apsaugos būdas – saugoti pavienes rūšis arba atskiras vertingas biologine įvairove teritorijas. Europoje ir pasaulyje siekiama saugoti šalies mastu vertingus kraštovaizdžius, buveines ir svarbius kitus biologinės įvairovės elementus, apskaityti, saugoti ir atkurti sunaikintas ar susilpnintas ekosistemų funkcijas. Siekiant ateityje išvengti didesnio neigiamo poveikio gamtos apsaugai, taip pat žmonių sveikatai, Lietuvai itin svarbu pradėti vertinti ekosistemų būklę, jų gebėjimą teikti paslaugas ir teikiamų ekosistemų paslaugų kokybę, sukurti ir palaikyti mokslinės informacijos apie svarbius biologinės įvairovės objektus ir ekosistemų būklę kaupimo ir atnaujinimo sistemą.

Visuomenės aplinkosauginis sąmoningumas. 2014 m. Eurobarometro duomenimis, Lietuvoje net 93 procentai respondentų pažymėjo, kad jiems svarbi aplinkos apsauga, tačiau gerai informuoti apie aplinką jaučiasi tik 56 procentai iš jų, o likusiems trūksta informacijos. Lietuva pasiekė ES šalių vidurkį – visuomenės informuotumas apie aplinką nuo 49 procentų 2011 m. pakilo iki 56 procentų 2014 m., tačiau nepasiekė mūsų kaimyninių šalių Latvijos ir Estijos ir vis dar atsilieka nuo kai kurių Europos šalių (Suomija – 73 procentai, Slovėnija – 67 procentai, Švedija – 69 procentai, Malta – 67 procentai).

14 pav. Respondentų, kurie jaučiasi gerai informuoti apie aplinką, dalis, procentais
Šaltinis – Eurobarometras

Tai, kad žmonėms aplinkos apsauga svarbi, yra geras visuomenės informavimo postūmis vykdant intensyvią švietimą. Tačiau šiuo metu būtina komunikaciją nukreipti ne tik į žinių apie aplinką suteikimą – informavimą, bet – itin svarbu – ir į vartojimo įpročių pokytį, palankaus aplinkai gyvenimo būdo pasirinkimą, nes Lietuvos visuomenės nariai yra vieni mažiausiai linkusių keisti savo elgseną į aplinkai palankesnę europiečių, todėl dažniau pasirenka ne tokius veiksmingus elgsenos kaitos būdus.

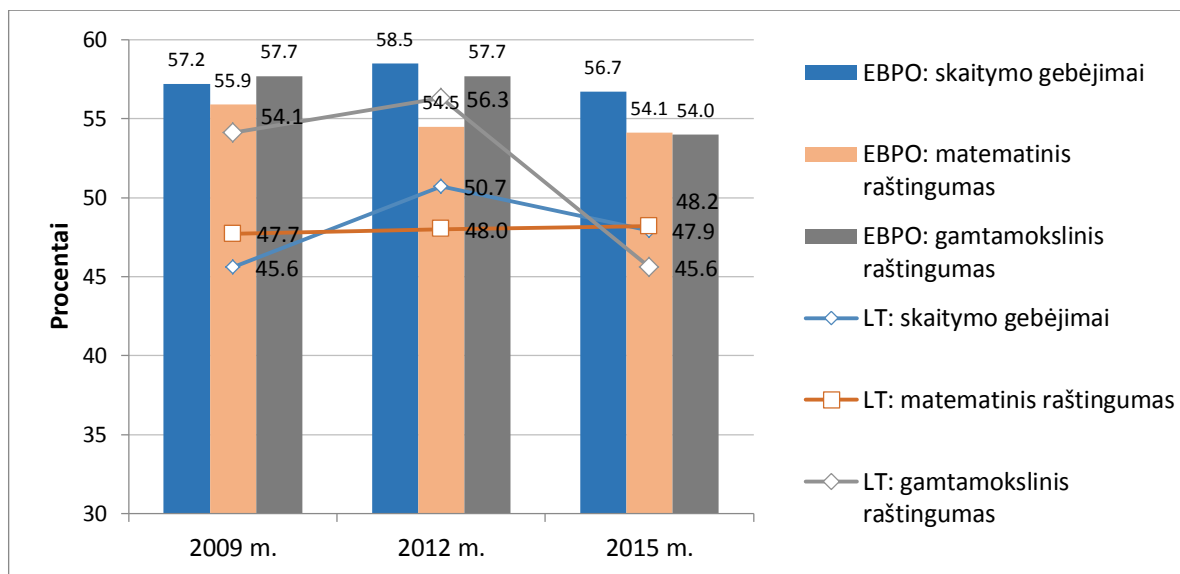
Teritorijų planavimas ir statybų priežiūra. Lietuvoje pastaruoju metu fiksuojamas tiek teritorijų planavimo ir statybos procesų patikrinimų, kurių metu nustatyti teisės aktų pažeidimai, dalies (2016 m. – 5,84 procento), tiek savavališkų statybų atvejų skaičiaus didėjimas (2016 m. – 482). Siekiant didinti valstybės teritorijų planavimo ir statybos priežiūros procesų efektyvumą ir užtikrinti veiksmingesnę neteisėtų statybų prevenciją, būtina tobulinti teisinį šių sričių reguliavimą, stiprinti rizikingiausių teritorijų planavimo ir statybos subjektų kontrolę, diegti išmaniojo inspektavimo sprendimus. Operatyvesnį ir kokybiškesnį ginčų nagrinėjimą teritorijų planavimo ir statybos srityse turėtų užtikrinti ikiteisminių teritorijų planavimo ir statybos ginčų nagrinėjimo komisijų įsteigimas. Efektyvesnę neteisėtų statybų prevenciją turėtų užtikrinti statinių projekto dalių viešinimas bei detaliųjų planų sprendinių 3D formatu vizualizavimas.

II. ŠVIETIMO, KULTŪROS IR MOKSLO PASLAUGŲ KOKYBĖS BEI EFEKTYVUMO DIDINIMAS

2.1. Darnios ir kūrybingos asmenybės ugdymas kultūros, meno ir švietimo priemonėmis, kuriant darnią pilietinę visuomenę ir veiksmingą darbo rinką

Mokinių pasiekimų lygis. 2015 m. Tarptautinio penkiolikmečių tyrimo PISA rezultatai atskleidė skaitymo gebėjimų ir gamtamokslinio raštingumo Lietuvoje suprastėjimą, taip pat parodė, kad labai skiriasi visų Lietuvos mokyklų rezultatai, ypač lyginant kaimo ir

miesto mokyklas (pvz., gamtamokslinio raštingumo rezultatų didmiesčio mokyklose vidurkis 56 taškais aukštesnis už kaimo mokyklų). Aukštesnių pasiekimų dažniau pasiekia merginos (skaitymo gebėjimais merginos lenkė vaikus 39 taškais, o tai prilygsta maždaug metų mokymosi rezultatui, gamtamokslinio raštingumo – 7 taškais; matematinio raštingumo vaikinių ir merginų rezultatai buvo panašūs). Visų tirtų sričių Lietuvos mokinių pasiekimai žemesni už EBPO šalių vidurkį.

15 pav. Mokinių, kurių pasiekimų lygis bent 3 (iš 6) pagal PISA, dalis, procentais
Šaltinis – Tarptautinio penkiolikmečių tyrimo PISA 2015 metų ataskaita

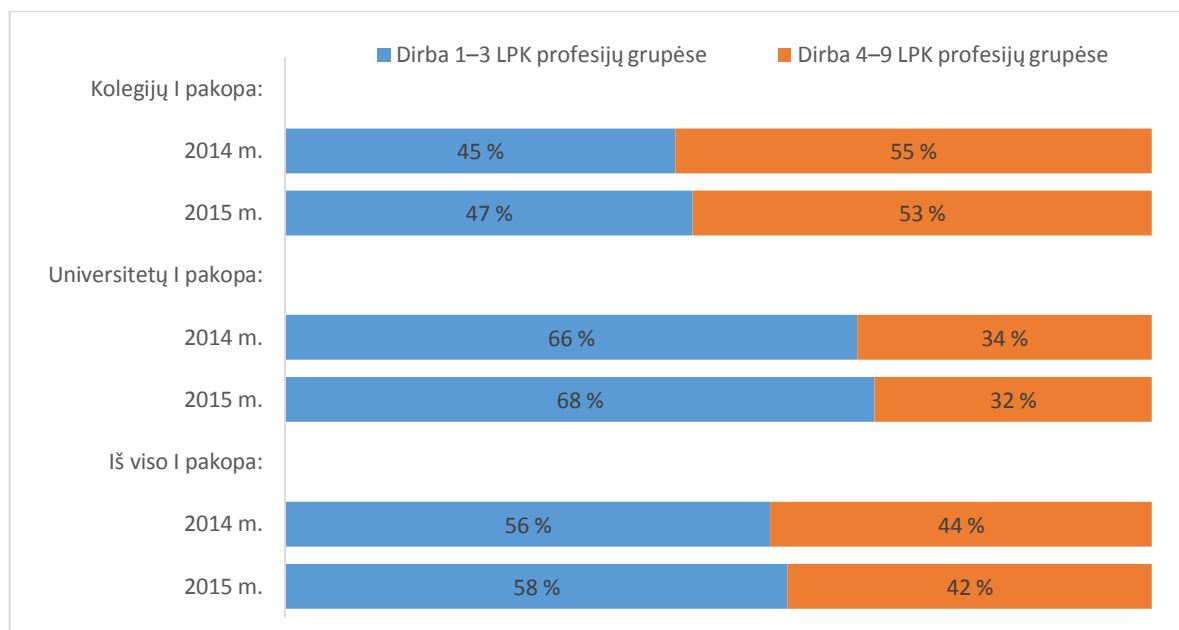
Svarbūs mokinių pasiekimus lemiantys veiksniai – ugdymo proceso kokybė, kur svarbiausias vaidmuo tenka mokytojui, mokyklų aprūpinimas materialiniais ištekliais, mokymuisi skirtas laikas, socialinė, kultūrinė ir ekonominė mokinių aplinka ir kita. Be šių veiksnių, tarptautiniais tyrimais matuojamų pasiekimų lygį lemia ir šalyje ugdomų ir tyrimais matuojamų mokinių pasiekimų atitiktis, taip pat – tyrimo užduočių pobūdis (pvz., gamtamokslinio raštingumo rezultatų kritimui neigiamos įtakos galėjo turėti ir kompiuterinis testavimas). Siekiant tvoros mokinių pasiekimų pažangos, numatoma tobulinti skaitymo gebėjimų – įvairių dalykų mokymosi pagrindo – ugdymą, pedagogų kompetenciją, pagalbos mokiniui teikimą, pasiekimų vertinimą. Taip pat numatoma gerinti mokyklų aprūpinimą intelektualiais ir materialiniais ištekliais, o tai prisidėtų prie geresnių mokinių pasiekimų ir mažintų atotrūkį tarp atskirų mokyklų.

Baigusių profesinio mokymo ir studijų programas asmenų įsidarbinimas. Pastaraisiais metais beveik kas dešimtas asmuo, baigęs profesinio mokymo įstaigą, per metus nuo kvalifikacijos įgijimo nerado darbo (2015 m. užsiregistravusių darbo biržose buvo 9,89 procento, 2016 m. – 9,28 procento). Tai rodo, kad profesijų pasiūla ir paklausa ne visai subalansuotos. Greičiausiai įsidarbina tie, kurių profesijos nėra itin siauros krypties.

Profesinio mokymo srityje ypač svarbus glaudus bendradarbiavimas su socialiniais partneriais, verslo atstovais. Siekiant profesinio mokymo kokybės, svarbu žinoti, kokie yra

darbo rinkos poreikiai, kartu prognozuoti specialistų poreikį regionuose, tirti, kokių gebėjimų reikia profesinių mokyklų absolventams, kad jie sklandžiai integruotųsi, gebėtų veiksmingai ir produktyviai dirbti. Kvalifikuotai darbo jėgai parengti reikia modernizuoti profesinį mokymą, tobulinti mokymo turinį ir procesą, užtikrinti jo atitiktį darbo rinkos poreikiams.

Nors Lietuva pasižymi didele aukštąjį išsilavinimą įgijusių gyventojų gausa (2015 m. aukštąjį išsilavinimą įgiję 30–34 metų gyventojai sudarė 55 procentus, daugiausia ES), tik 58 procentai 2015 m. Lietuvos aukštųjų mokyklų pirmos pakopos absolventų, kurie netęsia studijų, įsidarbina ten, kur reikia aukštos kvalifikacijos.

16 pav. Aukštųjų mokyklų pirmos pakopos absolventų, dirbančių 1–3 Lietuvos profesijų klasifikatoriaus (toliau – LPK) pagrindinėse grupėse kitų metų po studijų baigimo sausio 1 d., dalis nuo visų dirbančių ir netęsiančių mokslų pirmos pakopos absolventų, procentais
Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema, „Sodra“

Viena iš galimų šios situacijos priežasčių – netinkamai arba visai nepritaikomos švietimo sistemoje įgytos formaliosios kompetencijos ir gebėjimai. Tik 27 procentai darbdavių vertina aukštųjų mokyklų absolventų studijų metu įgytas žinias ir net 44 procentai mano, kad aukštosios mokyklos netinkamai parengia studentus darbo rinkai, nurodo, kad tai lemia dėstytojų darbo kokybę (74 procentai) bei atsakingas studento požiūris į studijas (66 procentai). Darbdavių nuomone, absolventams, kad būtų pasirengę darbo rinkai, labiausiai trūksta gebėjimo laiku ir atsakingai priimti sprendimus (84 procentai), analizuoti informaciją (77 procentai) ir gebėjimo pateikti originalias idėjas ar netradicinius sprendimus (59 procentai). Tai rodo, kad egzistuoja neatitiktis tarp švietimo sistemoje teikiamų kompetencijų ir darbo rinkai reikalingų gebėjimų, įvertinamų turimomis kvalifikacijomis.

Švietimo sistemos teikiamų kompetencijų ir darbo rinkoje reikalingų gebėjimų, įvertinamų formalia kvalifikacija, neatitiktis kyla dėl ekonominių (menkas darbo našumas, lėtai augantys atlyginimai, nelankstūs darbo santykiai, nedidelės išlaidos veiksmingoms darbo rinkos priemonėms), demografinių (didėjanti darbingo amžiaus asmenų emigracija, mažas

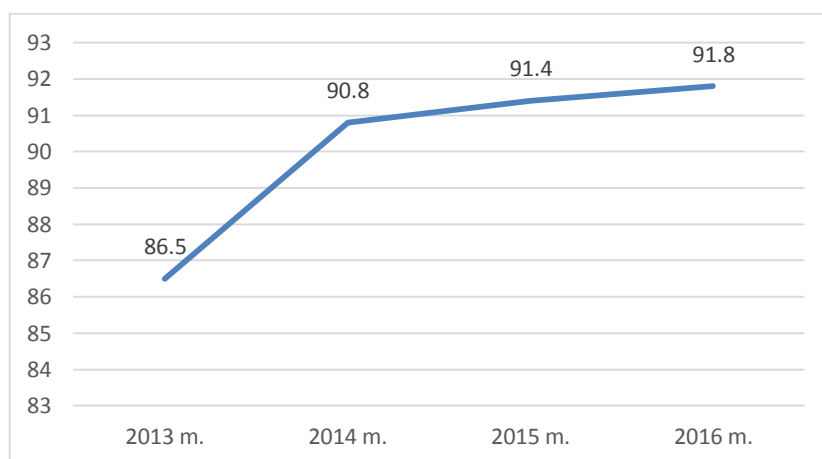
gimstamumas) ir švietimo veiksnių (fragmentuota institucijų struktūra, į rezultatą neorientuota finansavimo sistema, menki mokinių pagrindiniai gebėjimai, dėstyto aukštesiose mokyklose kokybės problemos). Švietimo ir darbo rinkos neatitikčiai mažinti numatoma atnaujinti bendrojo ugdymo programų turinį ir mokymo metodus, taip pat studijų programų turinį, pabrėžiant tarpdiscipliniškumą, ir įgyvendinti modulinę studijų sistemą. Svarbu įdiegti profesinės karjeros planavimo sistemą ir užtikrinti aukštųjų mokyklų absolventų karjeros planavimo palaikymą; parengti studijų pasiūlos vertinimo metodiką – pabrėžti joje prioritetines studijų kryptis, kurių absolventai reikalingi tvariam Lietuvos vystymuisi užtikrinti.

Kūrybingos asmenybės ugdymas. Ugdant darnią ir kūrybingą asmenybę, svarbų vaidmenį vaidina ne tik švietimas, bet ir asmens dalyvavimas kultūrinėje ir meninėje veikloje. Dalyvaujantys kultūrinėje veikloje gyventojai ir kultūros vartotojai yra akivaizdžiai visuomeniškesni, laimingesni, sveikesni, labiau pasitiki kitais ir didžiuojasi savo pilietybe. Lietuvos rodikliai šioje srityje nėra geri. 2014 m. gyventojų dalyvavimo kultūros ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis tyrimo duomenimis, tik 37,2 procento visuomenės narių linkę aktyviai dalyvauti kultūrinėje-meninėje veikloje. Remiantis 2013 m. Eurobarometro tyrimu „Kultūros prieinamumas ir dalyvavimas“, 71 procentas Lietuvos gyventojų nedalyvauja jokioje (individualioje ar grupinėje) kūrybinėje veikloje, o ES nedalyvaujančiųjų vidurkis yra 62 procentai. Palyginkime: kaimyninėje Latvijoje jokiose kūrybinėse veiklose nedalyvaujančių gyventojų skaičius siekia 58 procentus, o Estijoje – tik 50 procentų. Nepakankamo dalyvavimo kultūriniame gyvenime vieną iš priežasčių sąlyginai iliustruoja ir namų ūkių išlaidų kultūrai dydis. ES namų ūkių išlaidos kultūrai vidutiniškai sudaro 4,5 procento, o Lietuvoje – 2,7 procento visų išlaidų. Palyginkime su mūsų kaimynų rodikliais: Latvijoje namų ūkių išlaidos kultūrai vidutiniškai sudaro 4 procentus, Lenkijoje – 4,1 procento, Estijoje – 4,3 procento.

Vien kultūros politikos priemonėmis didindami kokybiškų kultūros paslaugų pasiūlą, kultūros vartojimo ir dalyvavimo kultūriniame gyvenime problemą išspręsimė tik iš dalies, todėl reikia ugdyti paklausą, visų pirma tarp vaikų ir jaunimo, siekiant dalyvavimą kultūriniame gyvenime paversti sąmoningu pasirinkimu. Tačiau iki šiol pasigendama švietimo ir kultūros sistemų sąveikos ir bendrų prioritetų. Siekdami sąmoningos, kūrybingos, besididžiuojančios savo šalimi visuomenės ateityje, visų pirma turime ugdyti atitinkamas vertybes visuose ugdymo ir švietimo lygmenyse. Lietuvoje kultūros sektoriaus potencialas formaliajame ir neformaliajame ugdyme naudojamas nesistemiškai. Kultūros įstaigų edukacinės programos ne visada kuriamos atliepti ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programų turinį, o švietimo įstaigos kultūros įstaigų paslaugomis naudojasi fragmentiškai, pamokos kultūros įstaigose vedamos retai. Todėl bus siekiama visapusiško, į konkrečius rezultatus orientuoto kultūros ir švietimo sistemų bendradarbiavimo. Bus sprendžiama, kaip sudaryti vienodas galimybes ugdytis kultūros įstaigose vaikams regionuose ir analizuojamos nemokamo muziejų lankymo socialinę atskirtį patiriantiems vaikams ir jaunimui užtikrinimo alternatyvos.

2.2. Švietimo prieinamumo ir tarptautinio konkurencingumo didinimas

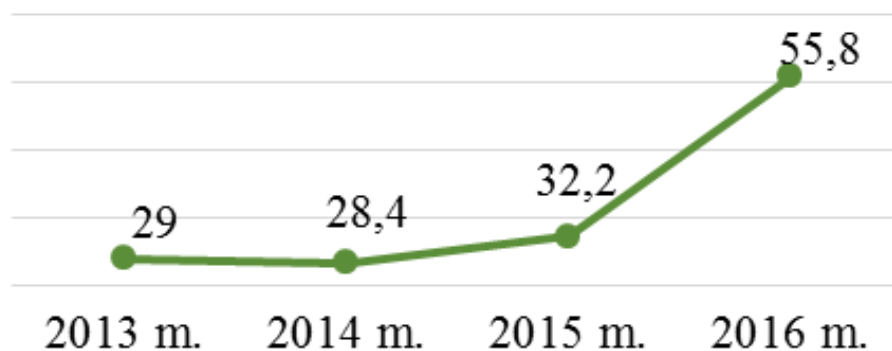
Ikimokyklinio ugdymo prieinamumas. Išankstiniais 2016 m. duomenimis, švietimo įstaigas lankė 91,8 procento 4–6 metų vaikų. Pastaraisiais metais šis rodiklis gerėjo, nes buvo įsteigta naujų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupių (per 2 metus miestuose jų padaugėjo 437, kaimo vietovėse – 84). Nuo 2016 m. rugsėjo priešmokyklinis ugdymas tapo privalomas, todėl švietimo įstaigas turėtų lankyti visi 6 metų vaikai.

17 pav. Švietimo įstaigas lankančių 4–6 metų vaikų dalis, procentais
Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema, Lietuvos statistikos departamentas

Tačiau kaimo vietovių švietimo įstaigose buvo ugdoma tik apie pusę (52,4 procento) čia gyvenančių 4–6 metų vaikų. Dalis kaime gyvenančių vaikų švietimo įstaigas lankė mieste, tačiau tokia situacija greičiausiai susiklostė ir dėl to, kad šeimos pirmenybę teikia vaikų priežiūrai ir ugdymui namuose, arba todėl, kad arti namų nėra ugdymo įstaigos. Vaikų dalyvavimo ankstyvajame ugdyme rodikliais Lietuva atsilieka nuo ES šalių. Lietuvoje 2016 m. švietimo įstaigas lankė 89,4 procento 5 metų vaikų ir 85,3 procento keturmečių. Eurostato duomenimis, daugiau nei pusėje ES šalių švietimo įstaigas lankė daugiau keturmečių nei Lietuvoje (pvz., Prancūzijoje, Maltoje švietimo įstaigas lankė visi keturmečiai, kaimyninėje Latvijoje – 91,6 procento, Estijoje – 90,6 procento). Siekiant, kad daugiau vaikų dalyvautų ankstyvajame ugdyme, reikia didinti ankstyvojo ugdymo prieinamumą jaunesniems vaikams, ypač kaimo vietovėse.

Neformalusis vaikų švietimas. Neformaliojo švietimo galimybėmis, teikiamomis mokykloje ar už jos ribų, 2016 m. pasinaudojo 55,8 procento bendrojo ugdymo mokyklų mokinių. Neformaliojo vaikų švietimo plėtrą pastaraisiais metais paskatino padidintas finansavimas (2016 m. skirta 9,72 mln. eurų, t. y. 3 kartus daugiau nei 2015 m. (3,27 mln. eurų) ir 2015 m. įvestas neformaliojo švietimo krepšelis. Juo 2016 m. pasinaudojo 82 tūkst. mokinių.

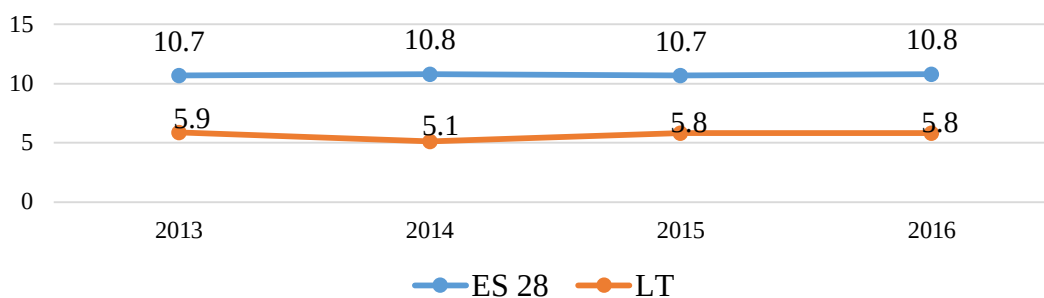
18 pav. Neformaliojo vaikų švietimo prieinamumas, procentais

Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema

Pastaraisiais metais išryškėjo vaikų dalyvavimo neformaliajame ugdyme netolygumai atskirose savivaldybėse – vienos savivaldybės įvairiomis neformaliojo švietimo galimybėmis pasinaudojo mažiau nei ketvirtadalis mokinių, kitose – visi. Vaikų dalyvavimo neformaliajame švietime galimybes gali riboti netolygi neformaliojo švietimo plėtra savivaldybėse, nepakankama programų įvairovė. Pvz., apie 40 procentų neformaliojo vaikų švietimo programų sudarė įvairios meninio ugdymo, 20 procentų – sporto programos. Nors per metus programų gerokai padaugėjo, šios proporcijos nepasikeitė. Toliau plėtojant neformalųjį vaikų švietimą, reikėtų siekti tolygesnio šių programų prieinamumo regionuose, mokiniams pasiūlyti daugiau įvairesnių programų.

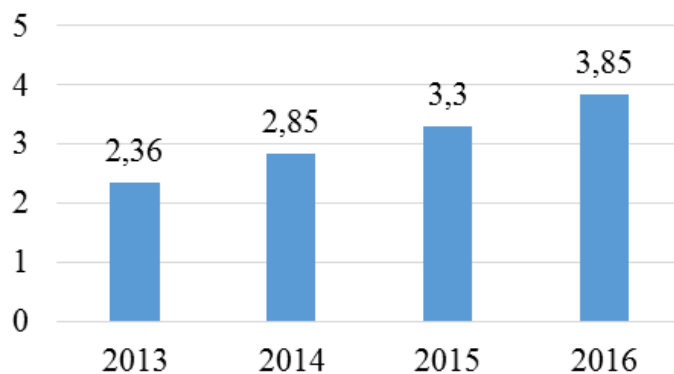
Mokymosi visą gyvenimą lygis. Mokymosi visą gyvenimą lygis (25–64 metų gyventojų mokymasis) Lietuvoje yra žemas, palyginti su Europos šalimis (2016 m. Lietuvoje mokymosi visą gyvenimą lygis buvo 6 procentai, ES šalių vidurkis – 10,8 procento). Mokymosi visą gyvenimą lygio pokyčio Lietuvoje per pastaruosius 6 metus nebuvo (plg., 2011 m. rodiklio reikšmė buvo 6 procentai, 2016 m. – taip pat 6 procentai). Ypač žemas mokymosi visą gyvenimą lygis kaime (2016 m. duomenimis, kaime – 3,7 procento, mieste – 7 procentai). Menkas suaugusiųjų neformalus mokymasis tampa kliūtimi sėkmingam šių asmenų konkuravimui darbo rinkoje ir dalyvavimui socialiniame gyvenime.

Žemą mokymosi visą gyvenimą lygį Lietuvoje lėmė tai, kad ilgą laiką neformalusis suaugusiųjų švietimas nebuvo aktualizuotas šalies strateginiuose dokumentuose, iki 2014 m. nebuvo atlikta išsamių tyrimų, atskleidžiančių situaciją, taip pat įtaką darė menkas finansavimas, nepakankamos investicijos į suaugusiųjų švietimą (tik nuo 2014 m. suaugusiųjų neformaliojo švietimo programoms remti kasmet iš valstybės biudžeto skiriama lėšų).

19 pav. 25–64 metų gyventojų, per 4 paskutines savaites dalyvavusių švietimo ir profesinio mokymo veikloje, dalis, procentais
Šaltinis – Eurostatas

Aukštojo mokslo tarptautiškumas. Užsieniečių, studijuojančių Lietuvoje, nėra daug (2016 m. – 3,85 procento). Tai lemia mažas šalies ir aukštųjų mokyklų žinomumas, galbūt nepakankama aukštojo mokslo kokybė, studijų sąlygos (taip pat ir finansinės). Bendra Lietuvos ekonominė padėtis taip pat gali prisidėti prie užsieniečių apsisprendimo studijuoti Lietuvoje. Kiekvienais metais užsieniečių, studijuojančių Lietuvoje, dalis, nors ir labai nežymiai, bet stabiliai auga. Tačiau būtina siekti reikšmingesnio augimo, todėl reikia kompleksiskai įgyvendinti priemones, sudarysiančias sąlygas pritraukti daugiau užsieniečių studijuoti į Lietuvą: tikslingai investuoti į aukštųjų mokyklų infrastruktūrą, gerinti studijų programų kokybę, didinti Lietuvos žinomumą bei prestižą.

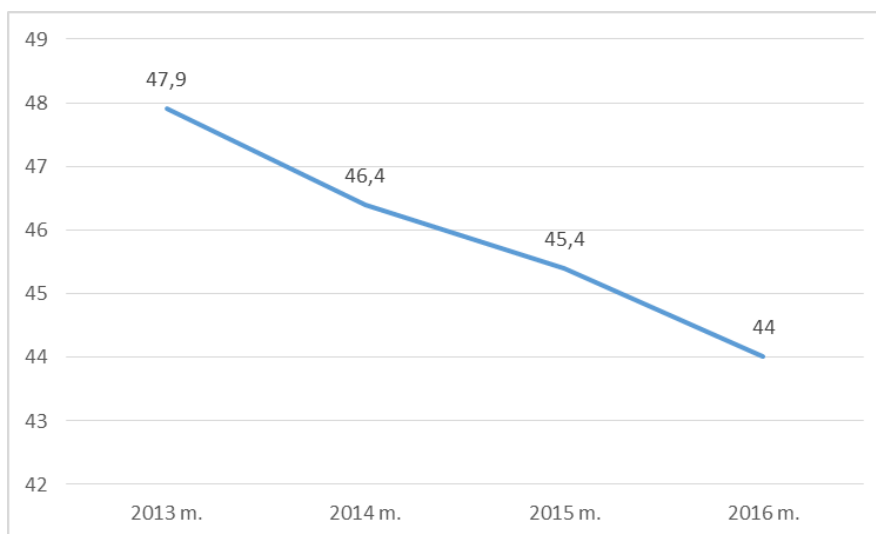
20 pav. Kolegijose ir universitetuose visą studijų programą studijuojančių užsienio piliečių dalis, procentais

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas, Švietimo valdymo informacinė sistema

2.3. Kultūros, švietimo ir mokslo institucijų tinklo, valdymo, karjeros ir finansavimo sistemų pertvarka

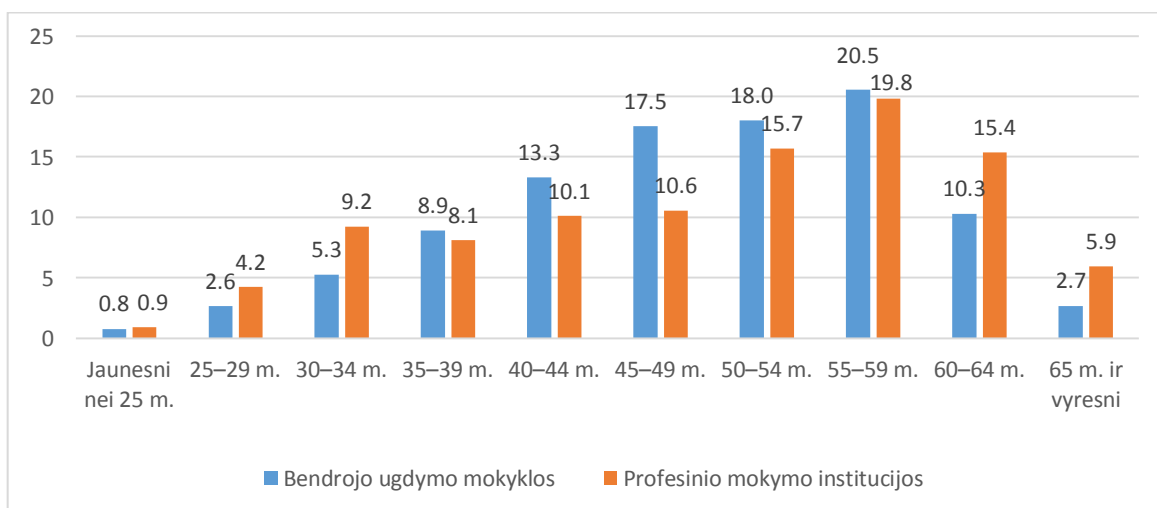
Pedagogų amžius. Ugdomo įstaigose mokytojų kolektyvai senėja ir retai pasipildo jaunais mokytojais. 30–49 metų mokytojų dalis pastaraisiais metais šiek tiek sumažėjo (nuo 45,4 procento 2015 m. iki 44 procentų 2016 m.). Tai lėmė apie 1,5 procentinio punkto sumažėjusi šio amžiaus ikimokyklinio ugdymo auklėtojų, priešmokyklinio ugdymo pedagogų

bei bendrojo ugdymo mokyklų mokytojų dalis (skaičiuojant tik pagrindinėje darbovietėje dirbančius pedagogus). Profesinio mokymo įstaigų mokytojų šiuo laikotarpiu šiek tiek (0,7 procentinio punkto) padaugėjo. Vis dėlto 2016 m. profesinio mokymo įstaigose 30–49 metų mokytojų buvo tik 37,8 procento.

21 pav. 30–49 metų mokytojų dalis, procentais
Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema

Jaunesni nei 30 metų mokytojai bendrojo ugdymo mokyklose ir profesinio mokymo įstaigose tesudarė 3–5 procentus, ikimokyklinio ugdymo įstaigose – 10,2 procento, per pastaruosius metus jų taip pat šiek tiek sumažėjo. 65 metų ir vyresnių mokytojų 2016 m. buvo nuo 2,4 procento ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir iki 6 procentų profesinio mokymo įstaigose.

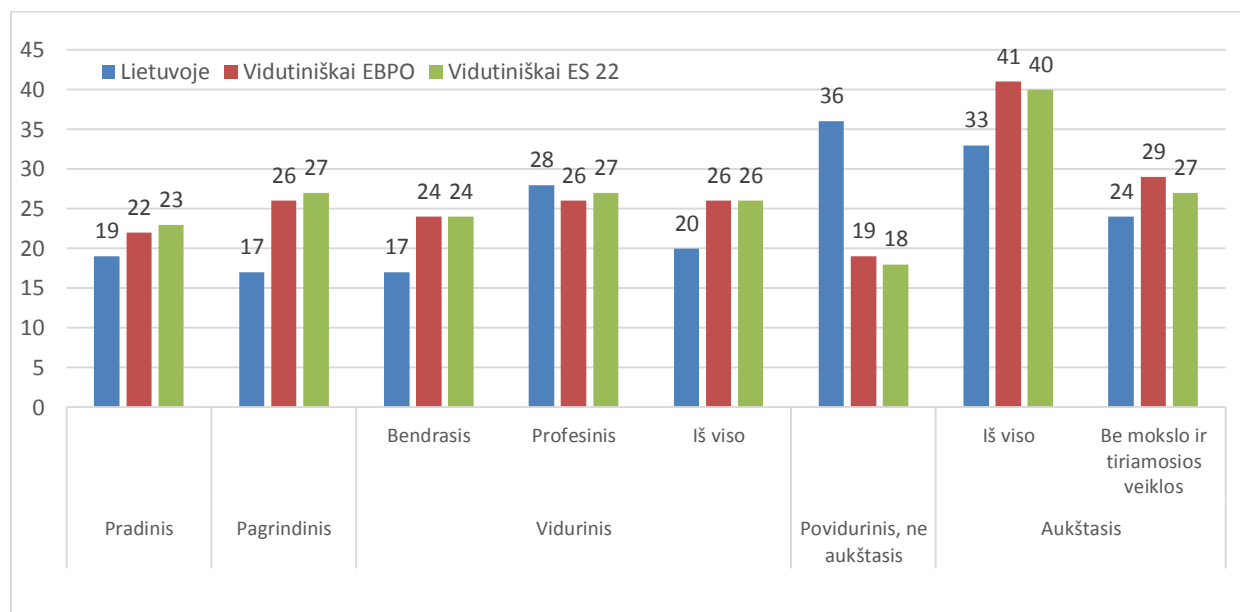

22 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes 2016–2017 metais
Šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema

Mokytojų bendruomenės senėjimą ankstesniais metais lėmė mažėjantis mokinių skaičius: mažėjant klasių, mokyklų, neatsirasdavo pakankamai laisvų darbo vietų, kurias galėtų užimti jauni mokytojai. Susiklostė tokia padėtis, kad dauguma mokytojų yra vyresni nei 50 metų. Tam, kad pedagogų bendruomenė jaunėtų ir būtų aukšto profesionalumo, svarbios sąlygos – profesijos patrauklumas, skatinantis ją rinktis gabiausius jaunuolius, kokybiškas pedagogų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas, taip pat – laisvos darbo vietos. Darbo biržos duomenimis, 2016 m. savivaldybėse dažniau buvo fiksuojamas bendrojo ugdymo mokytojų perteklius, o ikimokyklinio ugdymo pedagogų ir profesijos mokytojų – trūkumas.

Vieni iš svarbiausių profesijos patrauklumo veiksnių – darbo užmokestis, profesinio tobulėjimo galimybės ir profesijos statusas visuomenėje. Europos švietimo sistemų ir politikos informacijos tinklo *Eurydice* duomenimis, Lietuvoje pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo mokytojams nustatytas minimalusis ir maksimalusis metinis atlyginimas (4 580 ir 6 986 eurų neatskaičius mokesčių už 18 kontaktinių valandų) yra vienas mažiausių ES. Mokytojo profesija nelaikoma itin patrauklia. 2016 m. konkursinis balas stojant į universitetines švietimo ir ugdymo kryptių programas siekė 5,7 (įskaitant ir tai, kad iki 2 papildomų balų galima gauti įvertinus motyvaciją). Šis balas buvo 36 procentais mažesnis nei konkursinis balas, kurio pakako įstoti į populiariausias – medicinos ir sveikatos – studijas. Panaši padėtis yra ir stojant į švietimo ir ugdymo kryptių programas kolegijose.

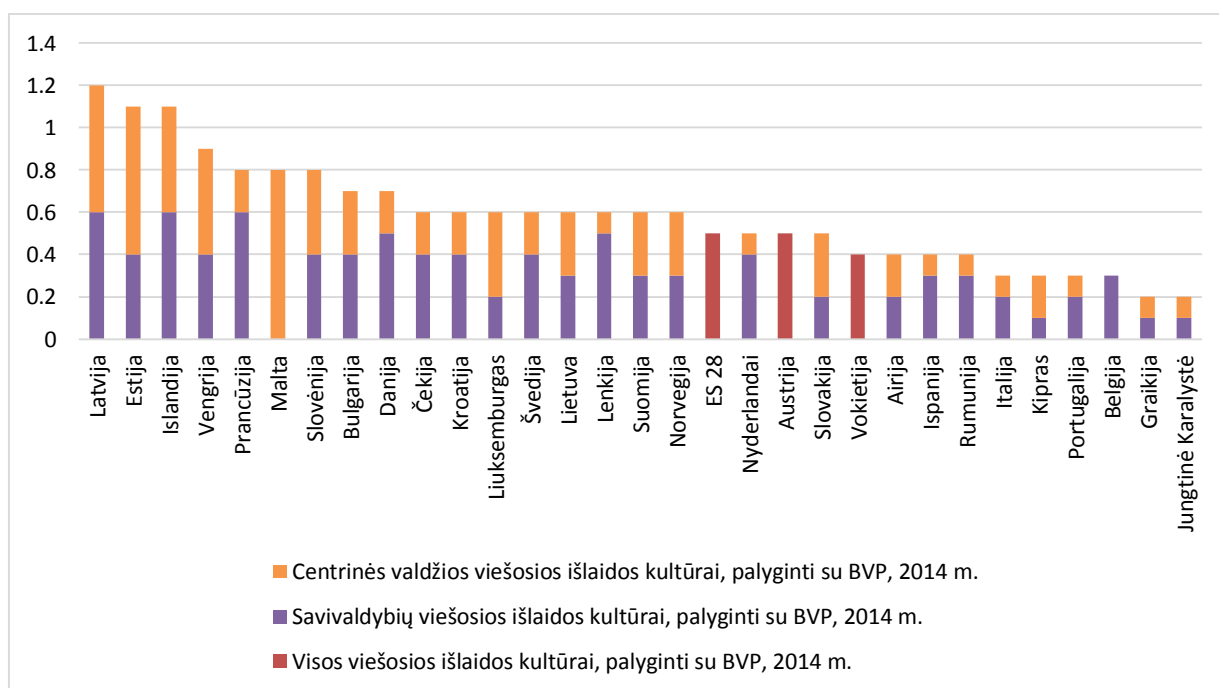
Švietimo finansavimas. EBPO duomenimis, 2014 m. Lietuvoje švietimui (nuo pradinio ugdymo iki aukštojo mokslo) skirta 4,4 procento BVP. Tai mažiau nei vidutiniškai EBPO (5,2 procento), ES (5 procentai) ar kaimyninėse šalyse, pvz., Lenkijoje (4,8 procento), Latvijoje (4,5 procento). Lietuvoje vienam mokiniui tenkančią lėšos beveik visų švietimo lygmenų programose sudaro mažesnę vienam gyventojui tenkančią BVP dalį nei vidutiniškai ES ar EBPO šalyse. Didžiausias atotrūkis yra pagrindinio ugdymo lygmenyje ir vidurinio ugdymo lygmens bendrojo ugdymo programose.

23 pav. Metinės išlaidos vienam mokiniui, palyginti su BVP dalimi, tenkančia vienam gyventojui 2013 metais, procentais, pagal švietimo lygmenis
Šaltinis – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija

Palyginti su ES ar EBPO vidurkiais, Lietuvoje švietimui tenka mažiau lėšų, tačiau valstybės ir savivaldybių išlaidos formaliajam ir neformaliajam švietimui 2013–2015 m. padidėjo: Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2013 m. buvo skirta 2 318,1 mln. eurų, o 2015 m. – 2 357. Iššūkiu tampa užtikrinti efektyvų ir veiksmingą skiriamų lėšų panaudojimą. Traukiantis švietimo sistemai, atsisakant dalies mokyklų, mažų klasių, ir toliau bus taupomos valstybės lėšos švietimui, todėl itin svarbu lėšas nukreipti taip, kad realus finansavimas vienam besimokančiajam padidėtų.

Kultūros srities finansavimas. Lietuvoje dėl finansinės ir ekonominės krizės buvo gerokai mažinamas visų kultūros srities biudžeto programų finansavimas. Todėl buvo labai apribotos galimybės vykdyti naujas, į inovacijas ir pokyčius nukreiptas veiklas. Priemonės, susijusios su kūrybinių industrijų vystymu, tarptautiniais kultūros projektais, regionų kultūros plėtra, kelerius metus buvo kur kas mažiau finansuojamos. Trūkstant lėšų finansuoti ir tokias būtinas veiklas kaip kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimas ar apsaugos nuo gaisro priemonių įrengimas sakraliniuose objektuose, šios veiklos buvo finansuojamos mažinant lėšas kūrybiniams, kultūros ir meno projektams. Ši situacija kėlė įtampas sektoriuje ir neprisidėjo prie naujovių diegimo kultūros ir meno produktų bei paslaugų plėtros srityse. Atitinkamai Lietuva pagal viešųjų išlaidų kultūrai skiriamą procentą nuo BVP yra ES vidutiniokė, gerokai atsiliekanti nuo kaimynių Latvijos ir Estijos. Todėl būtina telkti visas pastangas ir sudaryti prielaidas teisėkūros, finansinėmis bei valdymo tobulinimo priemonėmis įtvirtinti strateginį Lietuvos kultūros vaidmenį valstybės politikoje. Artimiausio laikotarpio iššūkis – įtvirtinti privačių lėšų pritraukimo į kultūros sektorių mechanizmą.

24 pav. ES šalių bei Islandijos ir Norvegijos viešosios išlaidos kultūrai, palyginti su BVP, 2014 metais

Šaltinis – Kultūros ministerija

Kultūros sektorius susiduria su patikimų ir visapusiškų duomenų apie kultūros raidos tendencijas trūkumo problema. Šiuo metu sudėtinga visuomenei, kultūros bendruomenei, socialiniams-ekonominiams partneriams, sprendimus priimančioms institucijoms pateikti įrodymais (rodikliais, skaičiavimais) pagrįstą informaciją apie kultūros srities pokyčius, taip pat vertinti šių pokyčių pasekmes, galimas rizikas šalies raidai, palyginti įstaigų veiklos rodiklius tarpusavyje, įvertinti pagal svarbą problemas ir jas efektyviai spręsti. Šalinant šias kliūtis, taip pat siekiant, kad kultūros įstaigų veiklos efektyvumas bei skiriamas finansavimas būtų vertinamas pagal aiškiai pamatuojamus rezultatus, planuojama sukurti veiksmingą Kultūros raidos analizės ir tendencijų prognozės centrą ir įdiegti kultūros ministro valdymo srities įstaigų veiklos planavimo ir rodiklių kaupimo sistemą.

2.4. Kultūros paslaugų prieinamumo didinimas visoje Lietuvoje

Menkai domimasi menais ir kultūra. Tik 49 procentai Lietuvos gyventojų domisi savo šalies menais ir kultūra, o ES vidurkis yra 69 procentai. Ši statistika iliustruoja netinkamo kultūros įstaigų infrastruktūros panaudojimo ir menkos kultūros įstaigų paslaugų kokybės pasekmes. Kultūros įstaigos vis dar per menkai žino lankytojų lūkesčius, nesiūlo paslaugų tikslinėms grupėms, todėl neugdomi kultūros vartojimo įpročiai. Pasitaiko, kad kultūros įstaigų atnaujinimas vyksta iš anksto nenumatant, kaip dėl to pasikeis įstaigos teikiamos paslaugos, atsižvelgiant į vietos, regiono ir visos šalies visuomenės kultūrinius poreikius. Todėl sunku sudominti kultūra ir menais tą visuomenės dalį, kuri šiuo metu yra pasyvi.

Viena iš sėkmės prielaidų paskatinti gyventojus domėtis savo šalies menais ir kultūra – aukšta kultūros darbuotojų kvalifikacija. Deja, šiuo metu sisteminis ir nuoseklus kultūros darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas nevykdomas. Kultūros sektoriaus darbuotojams labai svarbu tiek tobulintis savo srityje, tiek įgyti naujų įgūdžių, pvz., lankytojų aptarnavimo, rinkodaros, vadybos srityse, diegiant inovacijas įstaigos darbe. Nelavinant šių gebėjimų sudėtinga laiku reaguoti į besikeičiančius lankytojų poreikius, plėtoti bendradarbiavimą su užsienio partneriais, būti konkurencingiems. Šią problemą ketinama spręsti inicijuojant ir įgyvendinant kultūros darbuotojų bendrųjų ir specialiųjų kompetencijų tobulinimo modelį.

Kultūros paslaugų prieinamumas. Kultūros politikos srityje viena iš svarbių intervencijos sričių ir toliau yra kultūros prieinamumo didinimas regionuose bei kultūros paslaugų prieinamumo gerinimas socialiai pažeidžiamoms grupėms. Kultūrinėje veikloje dalyvaujančių gyventojų dalis mažuose miesteliuose ir kaimuose yra reikšmingai mažesnė, palyginti su miestų gyventojais. Norint įtraukti daugiau gyventojų į meninę kultūrinę veiklą, taip pat skatinti sąmoningą kultūros vartojimą, reikia sisteminių sprendimų ir glaudaus institucijų bendradarbiavimo, geresnio infrastruktūros pritaikymo, pagal poreikį ją sutelkiant /

optimizuojant, kultūros paslaugų patrauklumo didinimo, ypač užtikrinant specialiųjų programų tikslinėms grupėms pasiūlą.

Siekiant gerinti kultūros paslaugų prieinamumą, planuojama sutelkti išteklius ir gebėjimus regionuose. Tai leistų integruotai teikti kultūros, švietimo bei socialines paslaugas. Iki šiol nėra susistemintos, patikimos informacijos apie visų rūšių kultūros paslaugas teikiančias įstaigas, jų pasiskirstymą, aptarnaujamų gyventojų skaičių visos Lietuvos mastu, o turimi duomenys nebuvo lyginami su demografiniais rodikliais, neįvertinti papildomumo ir integralumo aspektais kitos infrastruktūros (švietimo, socialinių paslaugų) sutelkimo / trūkumo atitinkamoje teritorijoje atžvilgiu. Todėl iki šiol investicijos į infrastruktūrą regionuose yra planuojamos nesivadovaujant integruoto ir efektyvaus paslaugų teikimo principais. Naujo požiūrio į kultūros infrastruktūros plėtrą bei paslaugų integralumą pavyzdys gali būti šalies bibliotekų tinklas. Šiuolaikinės bibliotekos samprata ir misija yra pasikeitusi: bibliotekose gyventojai gali gauti įvairias paslaugas bei informaciją pasinaudodami interneto prieiga, jose vyksta įvairūs kultūros renginiai, edukacinės programos. Tačiau viešųjų, savivaldybių bibliotekų potencialą galima geriau išnaudoti, pvz., sekant Skandinavijos šalių pavyzdžiu, bibliotekų teikiamas paslaugas labiau pritaikant prie vietos bendruomenės poreikių, padaryti jas atviresnes vietos vaikams ir jaunimui prasmingai leisti laisvalaikį. Siekiant tinkamai pasirengti galimiems sprendimams dėl švietimo, kultūros ir paveldo, socialinių ir sveikatos paslaugų integruoto teikimo, planuojama sukurti bendrą švietimo, kultūros ir paveldo, socialinių ir sveikatos paslaugų infrastruktūros ir įstaigų žemėlapi regionuose.

Lietuvos regionuose renovuota nemažai kultūros centrų bei kitos infrastruktūros, tačiau ne visos regioninės kultūros įstaigos yra pritaikytos priimti profesionalių teatrų, koncertinių įstaigų produkciją, kadangi nėra technologinių galimybių užtikrinti spektaklių kokybę. Nors jau ne vienus metus pirmenybė teikiama kultūros sklaidos regionuose projektams, taip pat remiami projektai, skatinantys menininkų mobilumą, esminio proveržio šioje srityje nėra. Todėl bus sukurtas profesionalių meno kolektyvų judumo šalies regionuose modelis, užtikrinami finansavimo šaltiniai jam įgyvendinti.

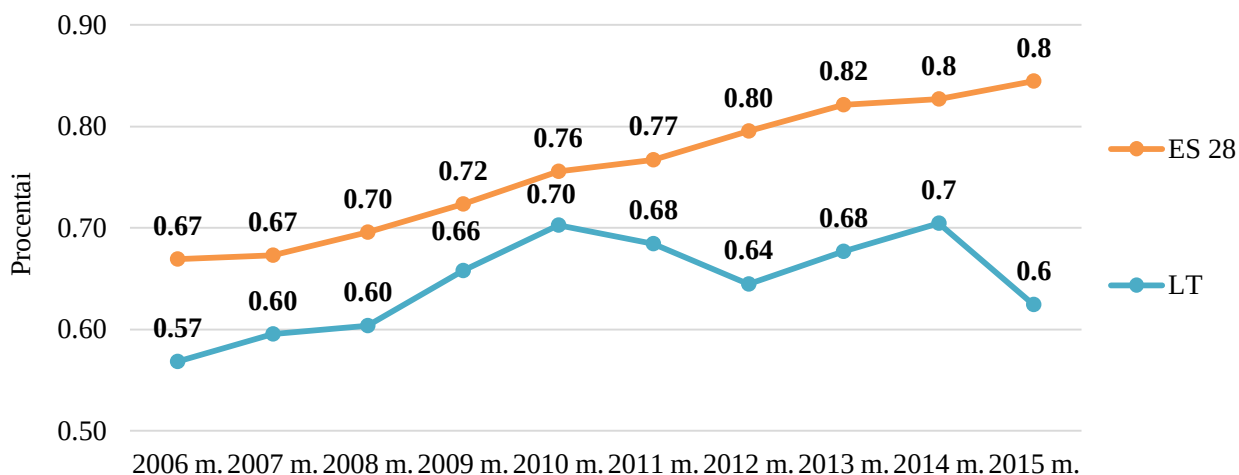
Kita itin svarbi ir dažna savivaldybių įstaigų, taip pat ir paveldo objektų renovacijos problema – pirmenybė teikiama pastato sutvarkymui, iš anksto negalvojant apie paslaugų turinį ir jų aktualizavimą. Todėl labai svarbu pasiekti, kad kultūros infrastruktūra būtų gerinama pirmiausia gerinant kultūros paslaugų kokybę ir didinant patrauklumą – kultūros paslaugų turi būti kuriama daugiau, jos privalo būti pritaikytos konkrečioms tikslinėms grupėms.

Lietuva atsilieka nuo kaimyninių šalių, pvz., Latvijos, Lenkijos, pagal galimybes pritraukti pasaulinio garso kolektyvus, nes iki šiol Lietuvoje nėra nė vienos pasaulinius standartus atitinkančios klasikinės muzikos koncertų salės. Taip pat Lietuvos kolektyvai, kurie yra labai aukšto profesionalumo lygio ir sulaukia pripažinimo žymiausiose pasaulio scenose, savo šalyje negali pasiekti aukšto atlikimo lygio, nes nėra aukštos kokybės akustikos standartus atitinkančios koncertų salės. Tokia situacija mažina Lietuvos konkurencingumą,

nukenčia tiek Lietuvos žiūrovai, tiek atlikėjai. Siekiant spręsti susidariusią problemą, bus inicijuojamos diskusijos su srities profesionalais, analizuojama užsienio šalių praktika, siekiant veiksmingiausiu būdu pakeisti esamą padėtį.

2.5. Aukštojo mokslo, mokslo ir kultūros, meno ir inovacijų sistemos darnos užtikrinimas

Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros veiklų populiarumas tarp tyrėjų. Aukštasis mokslas, mokslas ir inovacijos yra glaudžiai susijusios sistemos, kurių darni sąveika, t. y. nuolatinis žinių kūrimas ir panaudojimas praktikoje, svarbi valstybės vystymuisi, jos konkurencingumo augimui, ekonominių ir socialinių iššūkių sprendimui ir tarptautiniam prestižui. Stebint pastarųjų metų tyrėjų, dalyvaujančių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (toliau – MTEP) veikloje, kaitą, stabilaus augimo Lietuvoje nėra, tačiau šio rodiklio rezultatų analizė leidžia tikėtis nedidelio augimo ateityje. Vidutinė šio rodiklio reikšmė ES nuo 2006 m. iki 2015 m. visą laiką kilo (nuo 0,67 iki 0,84 procento).

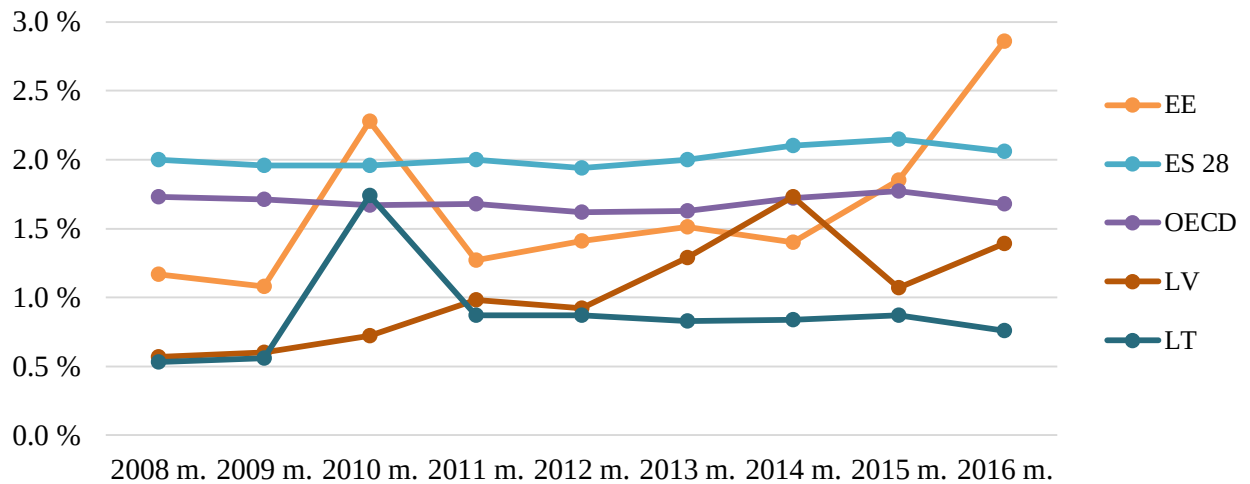
25 pav. Sąlyginių tyrėjų, dalyvaujančių MTEP veikloje, dalis nuo visų užimtų gyventojų, procentais

Šaltinis – Eurostatas

46 procentai Lietuvos tyrėjų daugiau nei pusę savo darbo laiko skiria dėstymui, o Vakarų Europos šalyse daugiau nei pusė tyrėjų dėstymui skiria mažiau nei 25 procentus savo darbo laiko. Didesnė laiko dalis, skiriama dėstymo veikloms, lemia, kad lieka mažiau laiko MTEP veikloms. Dar viena problema – Lietuvoje didelė dalis tyrėjų dirba keliose darbovietėse. Palyginti su ES, didžiausia dalis tyrėjų dirba keliuose sektoriuose (beveik 41 procentas), dažniausiai – aukštojo mokslo ir viešajame sektoriuje. Toks reiškinys aiškintinas mažu darbo užmokesčiu ir tuo, kad mokslo ir studijų institucijos, turėdamos ribotus finansinius išteklius, akademinus darbuotojus dažnai įdarbina ne visu etatu. Šis reiškinys ypač dažnas tarp jaunesnių tyrėjų. Įsitvirtinusių ir vadovaujančių Lietuvos tyrėjų vidutinis minimalusis atlyginimas, lyginant pagal perkamosios galios paritetą, yra 4 kartus mažesnis nei ES 27 vidurkis. Siekiant keisti susidariusią situaciją, artimiausiu metu reikia atnaujinti

MTEP vertinimo sistemą, įdiegti naują MTEP finansavimo modelį, pertvarkyti bazinio mokslo finansavimo, tyrėjų ir dėstytojų atlyginimų sistemą.

Mokslo ir verslo bendradarbiavimas. Bendrų mokslo ir verslo publikacijų dalis Lietuvoje, palyginti su kitomis šalimis, yra daug mažesnė ir augimo tendencijų taip pat nėra.

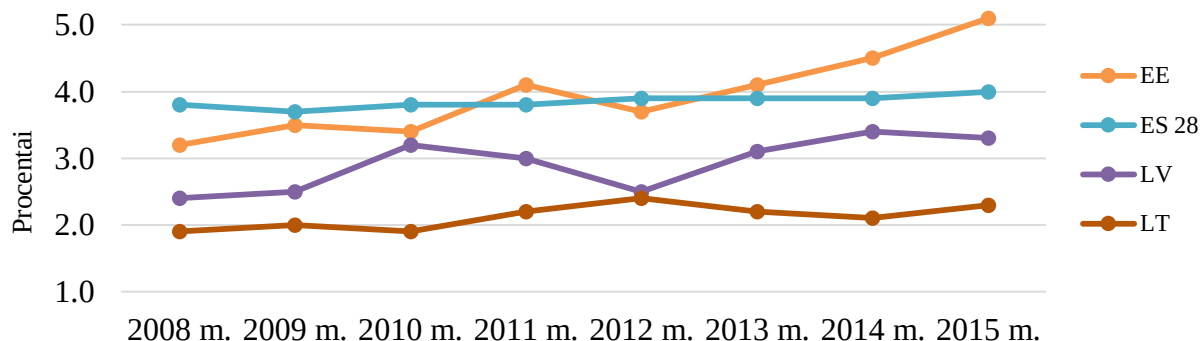

26 pav. Bendrų mokslo ir verslo publikacijų dalis nuo visų mokslo publikacijų, procentais
Šaltinis – InCites dataset updated Jan 14, 2017. Includes Web of Science™ content indexed through Dec 2, 2016

Viena to priežasčių – palyginti nedidelis pažangių technologijų ir žinioms imlių paslaugų sektorius ir vyraujantis smulkusis bei vidutinis verslas. Lietuvos statistikos departamento reguliariai atliekamo inovacinės veiklos tyrimo duomenimis, technologines inovacijas diegiančios įmonės vis mažiau bendradarbiauja su mokslo ir studijų institucijomis (2010–2012 m. su aukštosiomis mokyklomis bendrą veiklą vykdė 21,2 procento, o su valstybinėmis mokslinių tyrimų įstaigomis – 11,1 procento tokių įmonių, o 2012–2014 m. šie skaičiai sumažėjo iki atitinkamai 6,9 procento ir 4,1 procento). Tai rodo, kad vykdoma MTEP veikla mokslo ir studijų institucijose nėra aktuali technologines inovacijas diegiančioms įmonėms. Tai galėjo lemti mokslo ir verslo bendradarbiavimo priklausomybę nuo finansinių priemonių, skatinančių toki bendradarbiavimą. Priemonių poveikis yra trumpalaikis ir nekuria tvarių, ilgalaikių mokslo ir verslo partnerysčių. Todėl itin dideliu artimiausio laikotarpio iššūkiu tampa efektyvių bendradarbiavimo formų paieška, kai mokslo ir verslo projektų tikslas nustatomas kartu, pasidalijamos tiek projektų užduotys, tiek finansinės išlaidos ar rizikos. Bendrai kuriamų projektų rezultatai būtų ne tik bendros mokslo ir verslo publikacijos, bet ir bendros MTEP rezultatų komercinimo veiklos (daugiau patentinių paraiškų, licencijuojamų žinių ir technologijų, kartu steigiamų „pumpurinių“ (angl. *spin-off* tipo) įmonių ar daugiau tyrėjų, dirbančių versle).

Užimtumą pažangių technologijų ir žinioms imlių paslaugų sektoriuose Lietuvoje yra gana mažas, auga lėtai. Lietuva nuo ES vidurkio 2015 m. atsiliko net 1,7 karto (ES vidurkis – 4 procentai, Lietuvos rezultatas – 2,3 procento), o nuo Estijos – 2,2 karto (Estijos rezultatas – 5,1 procento). Maži Lietuvos tyrėjų atlyginimai, nedidelis žinioms imlaus verslo sektorius,

taip pat kuklus tyrėjų įsiliejimas į tarptautines MTEP iniciatyvas ir bendradarbiavimo tinklus yra didžiulis iššūkis Lietuvos MTEP ekosistemai. Tyrėjų atlyginimų, doktorantų stipendijų didinimas, užsienio tyrėjų pritraukimas, valstybės profesorių programos sukūrimas, įsitraukimas į tarptautines mokslinių tyrimų infrastruktūras sudarytų sąlygas augti Lietuvos mokslui ir plėtotis tarptautiškumui.

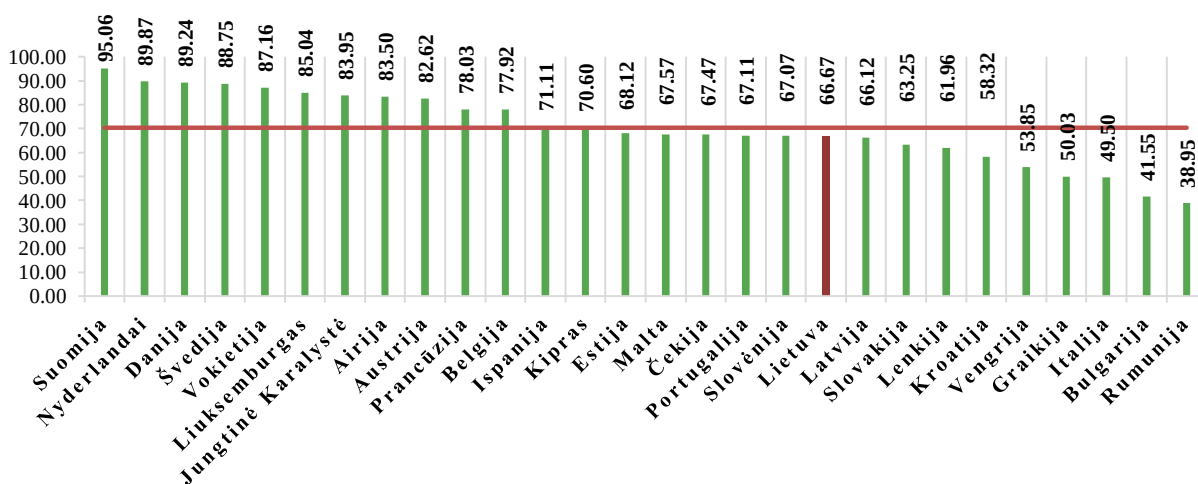

27 pav. Užimtumas pažangių technologijų ir žinioms imlių paslaugų sektoriuose, procentais
Šaltinis – Eurostatas

III. VIEŠOJO SEKTORIAUS EFEKTYVUMO IR SKAIDRUMO DIDINIMAS

3.1. Viešojo sektoriaus efektyvumo didinimas

Valdymo efektyvumo indeksas. Efektyvus viešasis sektorius vis dar yra didelis iššūkis Lietuvai. Poreikio įgyvendinti konkrečius sprendimus, siekiant padidinti viešojo sektoriaus efektyvumą, matyti ir palyginus su kitų šalių rodikliais. Pagal Pasaulio banko vertinamą Valdymo efektyvumo indeksą Lietuva tarp 28 ES šalių 2016 m. buvo tik 19 vietoje.

28 pav. Valdymo efektyvumo indeksas
Šaltinis – Pasaulio bankas

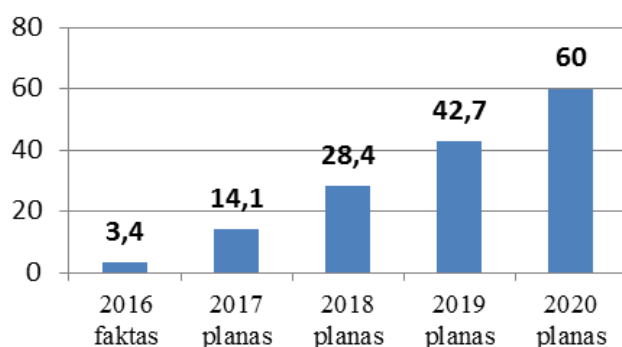
Viešasis sektorius privalo taikytis prie besikeičiančios aplinkos ir nuolat ieškoti būdų, kaip padidinti veiklos efektyvumą ir veiksmingumą. Inovacijos ir informacinių sprendimų plėtra sąlyginai sudaro prielaidas, kurios padėtų efektyvinti viešojo sektoriaus veiklą. Tačiau

siekiant esminio proveržio didinant viešojo sektoriaus efektyvumą, pavienių atskirų institucijų iniciatyvų nebepakanka, būtina imtis struktūrinių reformų, kurios būtų nukreiptos į viešojo sektoriaus įstaigų institucinės sandaros tobulinimą, funkcijų peržiūrą, atsisakant perteklinių, besidubliuojančių funkcijų, taip pat įstaigų vidinių procesų peržiūrą ir optimizavimą, siekiant užtikrinti, kad veiklos būtų vykdomos efektyviai, su mažiausiomis sąnaudomis.

Šalies valdymo efektyvumo lygiui reikšmingą įtaką daro politikos formavimo ir įgyvendinimo kokybė, kurią atspindi valdžios įsipareigojimų įgyvendinti sprendimus patikimumas. Šioje srityje neretai Lietuvoje trūksta tinkamo pasirengimo įgyvendinti struktūrinius, kompleksinius sprendimus, aiškiai suplanuoti reikiamas intervencijas, apskaičiuoti ir užtikrinti reikiamus išteklius sprendimams įgyvendinti, įvertinti galimus padarinius. Kadangi stokojama šių elementų, neretai priimami nevisapusiškai apgalvoti sprendimai, kuriems įgyvendinti vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu kyla rizikos.

Reglamentavimo kokybė. Lietuva pagal Pasaulio banko vertinamą aukštos reglamentavimo kokybės indeksą, kuris atspindi valdžios gebėjimą formuoti ir įgyvendinti reglamentavimą, 2016 m. tarp 28 ES šalių buvo 11 vietoje. Aukštesnę poziciją nei ES vidurkis Lietuva užėmė dėl įgyvendinamų iniciatyvų viešinti teisėkūros procesą, mažinti teisės aktais sukuriama administracinę naštą. Siekdama dar aukštesnės pozicijos, Lietuva turėtų toliau nuosekliai mažinti perteklinį reguliavimą, pradėti sistemingai vertinti reglamentavimo poveikį tikslinėms grupėms, plačiau taikyti viešąsias konsultacijas ir užtikrinti aiškų ir visiems suprantamą teisės aktų tekstą.

Centralizuoto turto valdymas. Viena iš prioritetinių veiklos krypčių siekiant viešojo sektoriaus efektyvumo – sutvarkyti valstybės turto valdymo sistemą. 2016 m. buvo įgyvendinta užduotis padidinti centralizuotai valdyti perduodamo administracinės paskirties valstybės nekilnojamojo turto apimtį ir pasiekti, kad būtų perduota ne mažiau kaip 50 procentų, t. y. daugiau kaip 7 700 kv. metrų, pirmojo etapo apimtį. Antruoju etapu centralizuotai valdomo valstybės turto valdytojai – valstybės įmonei Turto bankui perduoti centralizuotai valdyti 22 nekilnojamojo turto objektai, kurių bendras plotas – 32 077,22 kv. metro. Nors tarpiniai tikslai įgyvendinti, būtina galutinai sukurti ir įdiegti sėkmingai veikiančią valstybės turto efektyvaus centralizuoto valdymo sistemą ir, žinoma, reikšmingai padidinti centralizuotai valdyti perduodamo administracinės paskirties valstybės nekilnojamojo turto apimtį.

29 pav. Centralizuotai valdomas administracinės paskirties valstybės nekilnojamasis turtas, procentais

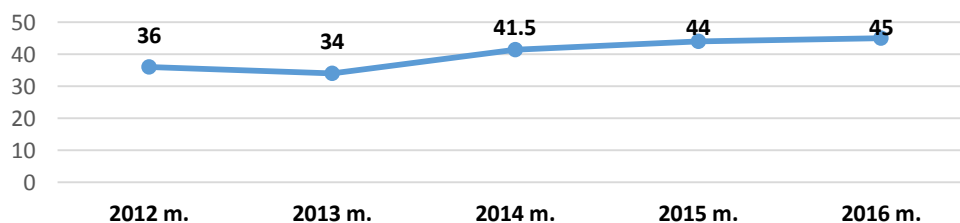
Šaltinis – valstybės įmonė Turto bankas

Valstybės valdomos įmonės. Tobulinti valstybės valdomų įmonių veiklos valdymą, sutelkti įmones, skaidrinti veiklą ir didinti grąžą visuomenei – kita labai aiški pertvarkų kryptis. Šiuo metu valstybės valdomų įmonių teisinę formą turi tokią pat veiklą vykdančios (pvz., 42 miškų urėdijos), nestrateginės (pvz., UAB „Lietuvos kinas“) įmonės. Daugiau nei 2/3 įmonių nenaudoja skolinto kapitalo, nes vyrauja požiūris, kad nuosavas kapitalas yra „pigesis“, todėl kapitalo struktūra neoptimali. Valstybės valdomose įmonėse trūksta skaidrumo, netinkamai apskaitomos ir kompensuojamos valstybės pavestos funkcijos. Įvykdyti valstybės valdomų įmonių pertvarką itin aktualu siekiant narystės EBPO 2018 metais.

Valstybės informacinių išteklių infrastruktūros konsolidavimas. Iki šiol buvo rengiami teisės aktai, siekiant sudaryti prielaidas valstybės informacinių išteklių infrastruktūros konsolidavimo procesui. Tačiau kuo greičiau reikia pradėti įgyvendinti užsibrėžtus valstybės informacinių išteklių infrastruktūros konsolidavimo darbus, kurie įneštų didelių pokyčių valstybės informacinių išteklių valdymo ir naudojimo srityje. Iki 2019 metų reikia pasiekti, kad konsoliduotos valstybės informacinių išteklių infrastruktūros dalis nuo visos valstybės valdomos valstybės informacinių išteklių infrastruktūros sudarytų 50 procentų. Šie pokyčiai leis daug veiksmingiau naudoti valstybės informacinius išteklius, taupyti valstybės lėšas, užtikrinti geresnę teikiamų elektroninių paslaugų kokybę.

3.2. Viešųjų ir administracinių paslaugų modernizavimas ir informacinės visuomenės plėtra

Pažangios viešosios elektroninės paslaugos. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, toliau nuosekliai didėja Lietuvos gyventojų, kurie naudojami elektroniniu būdu teikiamomis viešosiomis ir administracinėmis paslaugomis, dalis. 2016 m. Lietuvoje šiomis paslaugomis naudojosi 45 procentai Lietuvos gyventojų (2015 m. – 44 procentai).

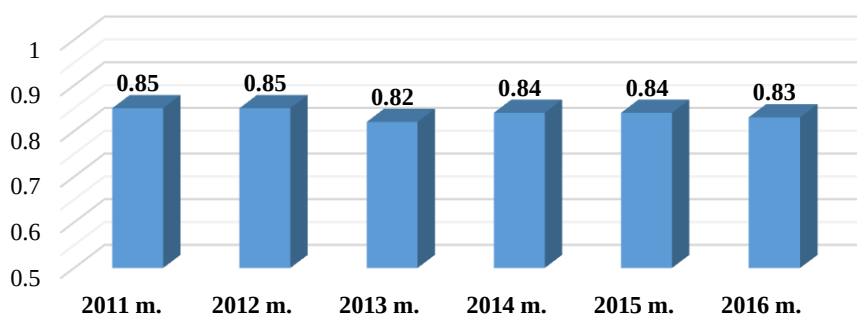
30 pav. Gyventojai, kurie naudojami viešosiomis ir administracinėmis elektroniniu būdu teikiamomis paslaugomis, procentais

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

Aktyviausiai elektroninėmis viešosiomis paslaugomis naudojosi jauni žmonės, 67 procentai 25–34 metų Lietuvos gyventojų, mažiausiai – vyresnio amžiaus žmonės, 9,9 procentai 65–74 metų Lietuvos gyventojų. Tarp gyventojų populiariausios šios

elektroninės paslaugos: pajamų mokesčio deklaravimo, socialinės apsaugos pašalpų, su asmens dokumentais (pasais, asmens tapatybės kortelėmis, vairuotojo pažymėjimais) susijusios paslaugos, su sveikata susijusios paslaugos (informacijos apie paslaugų teikimą skirtingose ligoninėse paieška, registracija pas sveikatos priežiūros specialistus), su darbo paieška susijusios paslaugos. Elektroninių valdžios vartų portale www.epaslaugos.lt 2016 m. lankėsi 12 procentų Lietuvos gyventojų. Dažniausiai Lietuvos gyventojai šiame portale ieškojo informacijos apie institucijų teikiamas elektronines viešąsias paslaugas – 73 procentai, šiomis paslaugomis naudojosi 57 procentai apsilankiusių portale.

Lietuvos informacinės visuomenės plėtros sritys rodikliai viršija ES vidurkį. Europos Komisijos atliktame 2016 m. tyrime Lietuva priskiriama prie pirmaujančių šalių, kuriose elektroninių paslaugų daugėja sparčiausiai. Tačiau, nepaisant augančių srities rodiklių, praktika rodo, kad šiuo metu įgyvendinamų viešojo valdymo tobulinimo iniciatyvų nepakanka, kad institucijų veikla visiškai atitiktų gyventojų lūkesčius ir norima kokybė būtų pasiekta. Nepaisant to, kad pačios institucijos turėtų gauti visą jiems reikalingą informaciją ir neprašyti to padaryti ūkio subjektų, piliečių ar kitų asmenų, nemaža gyventojų dalis šią informaciją patys teikė institucijoms. Taip pat praktika rodo, kad neretai ši informacija galėtų būti vertinama kaip perteklinė ir jos buvo galima visai atsisakyti. Tai lemia gyventojų nuomonę apie institucijų veiklą – daugiau nei pusė gyventojų teigia, kad institucijų veikla nesikeičia (t. y. ji nei gerėja, nei blogėja). Gyventojų pasitenkinimo indeksas 2016 m. buvo lygus 0,83, kai geriausia reikšmė yra 1.

31 pav. Piliečių pasitenkinimo paslaugomis indeksas
Šaltinis – Vidaus reikalų ministerija

Tolesnis paslaugų modernizavimas turi būti svarbi viešojo sektoriaus reformų kryptis. Institucijos privalo labiau reaguoti į kliento poreikius ir lūkesčius ir kurti pažangias, į vartotojo poreikius orientuotas elektronines paslaugas. Svarbu užtikrinti, kad kuriamos elektroninės paslaugos būtų sudėtinės, savaveikės, atitinkančios tinkamumo vartotojams reikalavimus, pagrįstos paslaugų teikimo proceso pertvarkymu, automatiniu paslaugos gavėjo ir kitų reikiamų duomenų surinkimu, inovatyvių technologinių sprendimų panaudojimu, pasiekiamos įvairiomis informacinių ir ryšių technologijų (toliau – IRT) priemonėmis ir

įrenginiais, teikiamos tik elektroniniu būdu, pasiekiamos per centralizuotus prieigos vartus ir teikiamos Europos Sąjungos mastu.

3.3. Skaidrumo ir atvirumo didinimas, kovos su korupcija stiprinimas

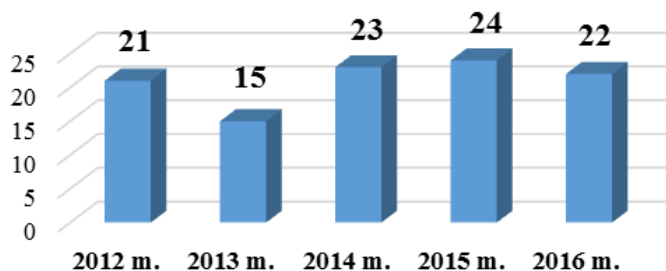
Korupcijos suvokimo indeksas. Pagal 2016 m. korupcijos suvokimo indekso rezultatus Lietuvai skirti 59 balai iš 100 galimų. Lietuva užėmė 38 vietą iš 176 valstybių sąrašo. Palyginti su 2015 m. rezultatais, Lietuvos vertinimo rodiklis sumažėjo 2 balais ir pozicija smuktelėjo 6 vietomis (2015 m. – 61 balas ir 32 vieta). Tarp ES ir Vakarų Europos šalių Lietuva nukrito viena pozicija žemiau – iš 18 į 19 vietą, o tarp ES valstybių narių išlaikė 16 vietą. 2016 m. keitėsi tyrimo metodologija. Tai atitinkamai galėjo turėti įtakos tiek Lietuvos korupcijos suvokimo indeksui, tiek vietai šalių reitinge. Tačiau korupcijos suvokimo indekso rodiklis reikšmingai priklauso nuo kitų socialinių veiksnių grupės, o praėjusiais metais socialiniai pokyčiai Lietuvoje buvo mažiau teigiami negu 2015 m., tad bendra nepalanki socialinė situacija šalyje bei plačiai visuomenėje nuskambėję korupcijos atvejai taip pat galėjo lemti indekso rezultatus. Indekso sumažėjimas dviem balais rodo, kad Lietuvoje trūko reikšmingų antikorpucinių permainų. Pastarosios permainos turi būti vykdomos nuosekliai ir ryžtingai, sistemiškai analizuojant visos kovos su korupcija sistemos veiksmingumą ir nustatant konkrečias sistemos tobulinimo kryptis, kartu didinant atskirų sričių – viešųjų pirkimų sistemos, sveikatos sistemos ir kitų – skaidrumą.

Galimybė saugiai ir paprastai pranešti apie galimus korupcijos atvejus – itin svarbi kovos su korupcija dalis, kurioje reikia pokyčių. Šiuo metu įtvirtintų nuostatų, užtikrinančių pranešėjų apsaugą, nepakanka – tai neskatina asmenų elgtis pilietiškai ir pranešti apie korupcijos atvejus, dėl to nukenčia viešasis interesas, toliau patiriama didelė korupcijos daroma žala. Sociologinio tyrimo „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ duomenimis, tik 23 procentai gyventojų (2014 m. – 18 procentų), 35 procentai įmonių atstovų (2014 m. – 36 procentai) bei 42 procentai valstybės tarnautojų (2014 m. – 29 procentai) praneštų apie jiems žinomus korupcijos atvejus. Esminė priežastis, dėl kurios asmenys vengia aktyviau pranešti apie korupciją, yra baimė, jog tie kas praneša, galų gale, nukenčia skaudžiausiai. Taip mano 51 procentas gyventojų, 41 procentas įmonių atstovų, 36 procentai valstybės tarnautojų. Nors minėto tyrimo duomenys rodo, kad asmenų, pasirengusių pranešti apie korupciją, skaičius auga, šioje srityje reikia didesnio proveržio. Visos tikslinės grupės nurodė, kad kyšininkavimo reiškinį, be kita ko, stimuliuoja per mažos bausmės. Taip nurodė gyventojai (65 procentai), įmonių vadovai (53 procentai), valstybės tarnautojai (47 procentai). Be to, gyventojai, pasisakydami apie efektyviausias korupcijos mažinimo priemones, pirmoje vietoje minėjo bausmių griežtinimą (43 procentai). Gyventojų nuomone, realiai už kyšininkavimą skiriamos bausmės nepakankamai veiksmingos ir atgrasančios. Tai iliustruoja ir situacija, kad Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos 2015 m. tirtose bylose teismų nuosprendžiais paskirtų baudos bausmių vidurkis sudarė 4,5 tūkstančio eurų ir tai siekė tik dešimtadalį šios bausmės maksimumo pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą.

Valstybės institucijų duomenų atvėrimas. Valstybės institucijų turimų duomenų atvėrimo procesas vyksta gana vangiai, nes iki šiol, t. y. 2016 m., siekiant sudaryti prielaidas atverti valstybės institucijų duomenis, buvo tik rengiama reikalinga teisinė bazė. Siekiant paspartinti duomenų atvėrimo procesą ir paskatinti kuo daugiau valstybės institucijų ir įstaigų visuomenei ir verslui atverti turimą informaciją, bus kuriami atvirų duomenų sprendimai (pvz., Atvirų duomenų portalas). Per tokius sprendimus valstybės institucijoms ir įstaigoms bus paprasčiau atverti duomenis, o verslui ir visuomenei patogiau juos gauti ir naudoti.

3.4. Kompetencijos valstybės valdymo srityje kėlimas

Lietuvoje tik apie penktadalis gyventojų mano, kad valstybės tarnautojų veikla gerėja. Šis rodiklis atspindi ir gyventojų požiūrį į tai, kaip veiksmingai veikia viešasis sektorius. Santykinai prastas valstybės tarnautojų veiklos vertinimas dar kartą įrodo, kad būtina imtis veiksmų tobulinti patį valstybės valdymą ir pakartotinai įvertinti valstybės tarnautojų, įgyvendinančių valdymo sprendimus, atrankos, vertinimo, atlygio, ugdymo ir motyvavimo sistemą. Būtina pasiekti, kad valstybės tarnyboje dirbtų profesionalūs, kompetentingi ir motyvuoti tarnautojai.

32 pav. Gyventojų, manančių, kad valstybės tarnautojų veikla gerėja, dalis, procentais
Šaltinis – Vidaus reikalų ministerija

Vadovų-lyderių svarba. Nuolat kintančiame pasaulyje, kuriame susiduriama su ekonominių krizių, nedarbo, migracijos, aplinkos ir saugumo iššūkiais, viešojo administravimo vaidmuo ir atsakomybė taip pat kinta. Vadovų-lyderių vaidmuo ypač reikšmingas tiek dabarties, tiek ateities valstybės tarnybai ir siekiant jai iškeltų tikslų. Europos viešojo administravimo tinklo (EUPAN) atliktas palyginamasis tyrimas *Top Public Managers in Europe*² parodė, kad šiuo metu ES valstybės narės lyderystei skiria ypatingą svarbą. ES valstybėse narėse tarp vadovams taikomų kompetencijų viena iš privalomų kompetencijų yra lyderystė. 2015 m., palyginti su 2008 m., lyderystės kompetencijos reikalavimą taikė dvigubai daugiau valstybių narių. Lietuvoje taip pat būtina stiprinti vadovų-lyderių korpusą, didinant reikalavimus vadovų atrankai, vadovavimo ir lyderystės kompetencijoms, veiklos vertinimui.

Kompetencijų modelis. Vienas svarbiausių reformos elementų, galinčių turėti didelę įtaką valstybės tarnybos skaidrumui ir veiklos kokybei, – kompetencijų modelio įdiegimas.

² H. Kuperus, A. Rode, *Top Public Managers in Europe*, 2016.

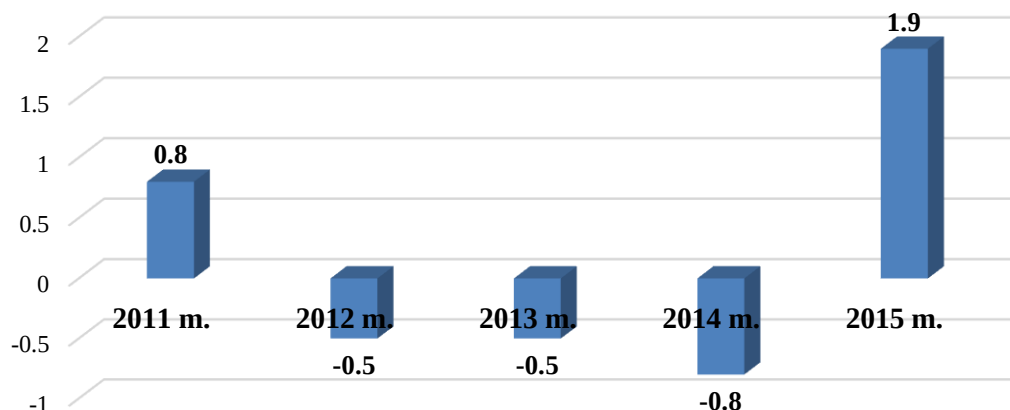
Šis modelis būtų taikomas tiek atrenkant, tiek vertinant, tiek ugdant valstybės tarnautojus. Užsienio šalių patirtis rodo, kad įdiegus kompetencijų modelį tapo aiškesni valstybės tarnautojų veiklos standartai, padidėjo žmogiškųjų išteklių valdymo sprendimų valstybės tarnyboje aiškumas, objektyvumas ir nuoseklumas: kokybiškesnė tapo valstybės tarnautojų atranka, buvo užtikrintas didesnis valstybės tarnautojų karjeros valdymo lankstumas, veiksmingiau buvo organizuojami valstybės tarnautojų mokymai. Tose šalyse, kur kompetencijų modelis tiesiogiai siejamas su valstybės tarnybos vertybėmis (pvz., Belgija, Jungtinė Karalystė), pastebėta, kad kompetencijų modelio taikymas padėjo stiprinti vertybių įgyvendinimą kasdieniame darbe, prisideda prie visuomenės pasitikėjimo valstybės tarnyba bei valstybės tarnybos reputacijos stiprinimo, nes kompetencijos daro tiesioginę įtaką veiklos kokybei ir rezultatams.

3.5. Vietos savivaldos ir regionų stiprinimas

Veiksmingos regioninės politikos tikslas – tolygiai kuriamos darbo vietos, išlaikyta gyvenimo kokybė, kokybiškos viešosios paslaugos ir infrastruktūra, demografinis balansas ir sudarytos sąlygos veikti demokratijai visoje šalies teritorijoje. Dėl taikomo decentralizuoto nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimo modelio Lietuvos regioninė politika yra glaudžiai susijusi su vietos savivaldos politika – savivaldybių įgalinimu spręsti vietos socialines ir ekonomines problemas. Kitas ne mažiau svarbus aspektas – subsidiarumo principo įgyvendinimas, užtikrinant, kad su vietos ir regiono plėtra susiję sprendimai būtų priimami regionų lygiu (regionų plėtros tarybose). Visgi įgyvendinant regioninę politiką susiduriama su riboto priemonių kiekiu, lėšų išskaidymo ir neefektyvaus bendradarbiavimo problemomis. Todėl būtina tobulinti regionų valdymo mechanizmą, diegiant atvirumo visuomenei ir partnerystės principus, priimant sprendimus. Valstybės pareiga – sudaryti tinkamas sąlygas, kad visi šalies regionai vystytųsi tolygiai, kad regionų lygmeniu kompleksiskai ir inovatyviai būtų sprendžiamos atitinkamam regionui būdingos problemos. Prioritetas turi būti skiriamas integruotam teritorijų vystymui – reikia remti integruotąsias teritorines investicijas, tvarios miestų plėtros veiksmus, bendruomenės inicijuojamą vietos plėtrą, kompleksinius didesnių kaimo vietovių (nuo 1 000 gyventojų) projektus.

2015 m. pasireiškęs ilgalaikis praėjusio finansinio laikotarpio ES investicijų poveikis ir sumažėję neigiami išorės veiksniai (įmonės įvairino eksporto rinkas, prisitaikydamos prie situacijos Rusijoje, susilpnėjo Ignalinos atominės elektrinės uždarymo „šoko“ poveikis Utenos regionui ir kita) lėmė tai, kad pirmą kartą nuo 2011 m. pradėjo mažėti regionų išsivystymo netolygumai (didėjo sanglauda) pagal visus pagrindinius socialinius ir ekonominius kriterijus (nedarbo, darbo užmokesčio ir BVP vienam gyventojui). Sanglauda pagal integruotą BVP vienam gyventojui (2015 m. – 1,9 procentinio punkto) buvo rekordinė nuo 2008 metų. Visgi regioninių skirtumų mažėjimas negali būti tvarus dėl ilgalaikių (dažnai negrįžtamų) demografinių pokyčių – gyventojų skaičiaus mažėjimo ir demografinio senėjimo – ir šių iššūkių esamomis priemonėmis nacionalinė regioninė politika nepajėgi išspręsti, nes priemonių rinkinys apsiriboja iš esmės ES fondų remiamomis savivaldybių kompetencijos

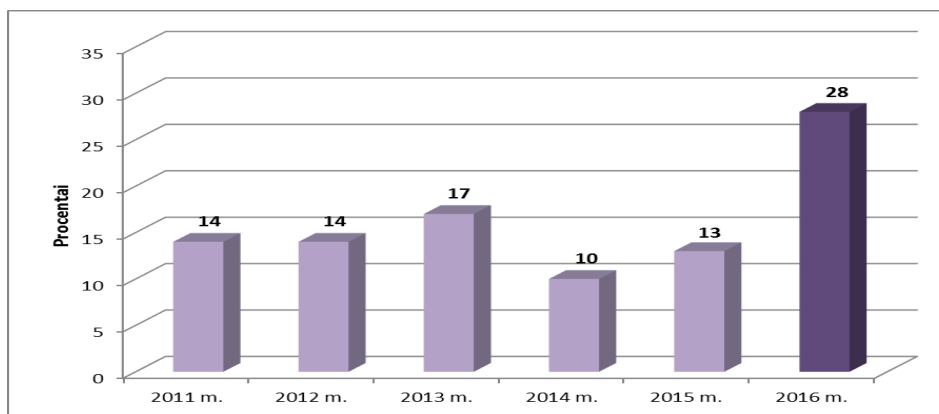
priemonėmis. Todėl būtina peržiūrėti nacionalinę regioninę politiką, jos valdymo mechanizmą, finansavimą, paskatų sistemą, siekiant priimti sprendimus, kad regionų skirtumų mažėjimas būtų kuo tvaresnis.

33 pav. Sanglauda pagal BVP vienam gyventojui, procentiniais punktais
Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

Vietos savivaldos stiprinimas. Vietos savivaldos, kaip arčiausiai piliečių esančios valdžios, didžiąja dalimi atsakingos už gyventojų gyvenamosios aplinkos gerovę, veiksmingumui užtikrinti turi būti sudarytos tinkamos sąlygos. Tačiau savivaldybės turi būti suinteresuotos ir turėti gebėjimų tinkamai šias sąlygas panaudoti, kad jos būtų skirtos gyventojų gerovei kurti. Siekiant stiprinti savivaldybių motyvą pačioms prisidėti prie veiklų, skirtų savivaldybių teritorijų ekonominei plėtrai, reikia sukurti paskatų sistemą vietos ekonominiam potencialui didinti.

Kita svarbi kryptis – pasiekti, kad gyventojų įtrauktis į viešųjų vietos reikalų sprendimą tolygiai didėtų. Lietuvoje gyventojai vis dar nėra aktyvūs vietos savivaldos dalyviai, o ir pačios savivaldybės nesuinteresuotos aktyvesniu bendruomenės dalyvavimu, todėl dažnai net ir būtini sprendimai, priimti neįvertinus gyventojų poreikių ir jų lūkesčių, neišklausius jų nuomonės, kelia gyventojų nepasitenkinimą, o tai apsunkina ir pačių sprendimų įgyvendinimą. Konsultavimasis su gyventojais ir jų dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose tampa svarbiu demokratiniu valdymo principu, sudarančiu sąlygas mažinti takoskyrą tarp valdžios ir gyventojų ir išlaikyti įvairių suinteresuotų grupių interesų pusiausvyrą.

34 pav. Gyventojų, dalyvavusių sprendžiant vietos savivaldos reikalus, dalis, procentais

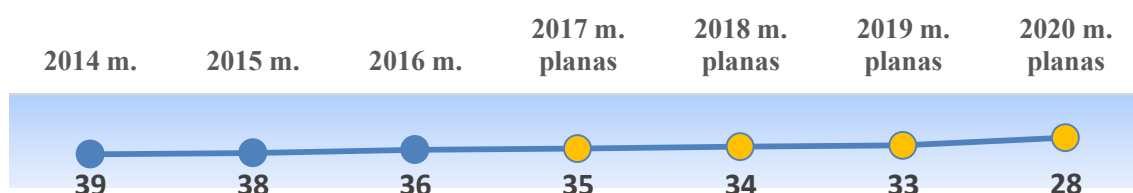
Šaltinis – Vidaus reikalų ministerija

Konsultavimosi su gyventojais svarbių gyvenimo įvykių klausimais plėtra yra šių dienų iššūkis. Būtina spręsti šį klausimą ir priimti sprendimus, įteisinančius privalomą konsultavimąsi su gyventojais įvairiais vietos reikalų tvarkymo klausimais, kad tai taptų nuolatine konstruktyvaus vietos valdžios ir gyventojų bendravimo norma.

4. DARNI IR KONKURENCINGA EKONOMIKOS PLĖTRA

4.1. Inovatyvios ekonomikos ir išmaniosios energetikos plėtra

Pasaulinis inovacijų indeksas. Pasaulinio inovacijų indekso vertinimo skalėje 2016 m. Lietuva įsitvirtino 36 vietoje tarp 128 valstybių (aukščiausia vieta nuo 2007 metų). Net pagal 7 rodiklius Lietuva patenka į pirmąjį valstybių dešimtuką (2015 m. – pagal 4 rodiklius). Pirmosiose pasaulinio inovacijų indekso pozicijose, kaip ir praėjusiais metais, – trys Europos valstybės: Šveicarija, Švedija ir Jungtinė Karalystė. Baltijos šalys vertinimo skalėje smuktelėjo viena pozicija žemiau: Latvija – 34 pozicija (2015 m. – 33), Estija – 24 pozicija (2015 m. – 23).

35 pav. Pasaulinis inovacijų indeksas (Lietuvos vieta)

Šaltinis – pasaulinis inovacijų indeksas (angl. Global Innovation index)

Vieni didžiausių Lietuvos šuolių per pastaruosius metus fiksuoti rodikliuose „Žmogiškasis kapitalas ir tyrimai“ (2016 m. – 26 pozicija, 2015 m. – 41 pozicija) bei „Investicijos“ (2016 m. – 76 pozicija, 2015 m. – 108 pozicija). Kritimas per daugiau nei 10 pozicijų fiksuotas rodiklyje „Skolinimasis“ (2016 m. – 51 pozicija, 2015 m. – 40 pozicija).

Nepaisant gerėjančio Lietuvos inovatyvumo lygio, Lietuva pagal turimus išteklius ir sąlygas galėtų pasiekti daugiau. Kaip rodo pasaulinis inovacijų indeksas, Lietuvos inovacijų efektyvumo santykis yra 0,6 balo, o tai reiškia, kad Lietuva yra neefektyvi inovatorė – ji į inovacijas „įdeda“ daugiau nei gauna (pagal inovacijų efektyvumą Lietuva indekse užima 75 vietą. Estija pagal šį rodiklį yra 6, o Latvija – 28).

Remiantis 2016 m. pasaulinio konkurencingumo indekso vertinimais, Lietuva itin prastai atrodo pagal įmonių investicijas į MTEP (37 vieta, nors, palyginti su 2015 m., pakilo per 9 vietas), Vyriausybės aukštųjų technologijų produktų pirkimus (94 vieta) bei mokslininkų ir inžinierių naudingumą ir pasiekiamumą (62 vieta). Nerimą kelia ir žemas Lietuvos darbo produktyvumas per vieną dirbtą valandą (2016 m. jis buvo 64,1 procento ES vidurkio). Nepaisant to, kad 2015 m. verslo išlaidos MTEP sumažėjo ir sudarė 0,28 procento BVP (2014 m. – 0,31 procento BVP), vis tik nuo 2005 m. jos padidėjo 3 kartus – nuo 32 mln. eurų iki 104 mln. eurų. Moksliniams tyrimams, eksperimentinei plėtrai ir inovacijoms (toliau – MTEPI) 2014–2020 m. numatoma skirti 326,1 mln. eurų investicijų, kurios paskatins ir pritrauks apie 260 mln. eurų privačių investicijų.

Remiantis kitais inovacijas apibūdinančiais rodikliais, pagrindinės priežastys, kodėl Lietuvos pozicijos inovacijų srityje yra žemos, yra kooperacijos (mokslo ir verslo, verslo ir verslo, tarptautinės) stoka, ribotas žinių perdavimas ir viešojo sektoriaus MTEP rezultatų komercinimas dėl inovacijų kultūros nebuvimo mokslo ir studijų institucijose; darbo mokesčiai ir darbo rinkos reguliavimas, mažinantis bendrą ūkio lankstumą ir investavimo galimybes; nekuriamos didelio poveikio inovacijos.

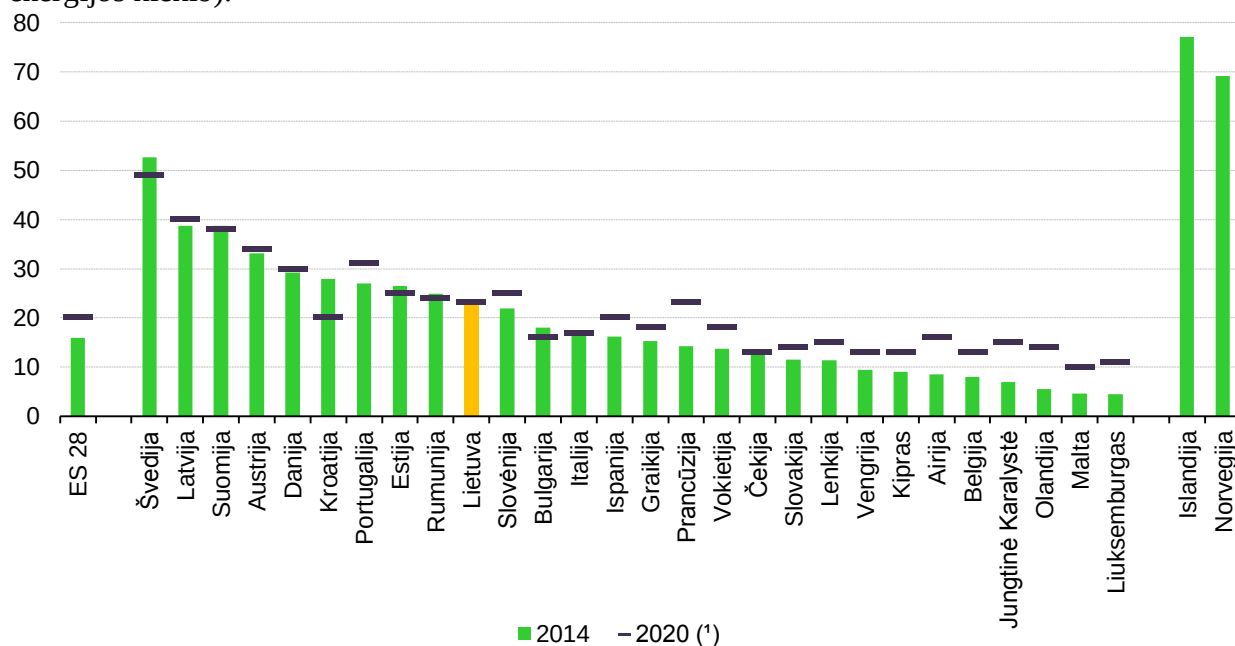
Inovacinės įmonės. 2012–2014 m. Lietuvoje inovacinę veiklą vykdė 40,7 procento visų gamybos ir paslaugų įmonių, ir tai yra 10,7 procentinio punkto daugiau, palyginti su 2010–2012 m. laikotarpiu. Technologiniai novatoriai sudarė 34,3 procento visų įmonių, netechnologiniai novatoriai – 24,1 procento visų įmonių. Technologinių novatorių dalis, palyginti su 2010–2012 m., padidėjo 17,4 procentinio punkto, netechnologinių – 0,3 procentinio punkto.

2014 m. inovacinių įmonių apyvarta sudarė 74,3 procento visų įmonių apyvartos. Įmonių išlaidos inovacinei veiklai išaugo 70,7 procento, palyginti su 2012 m., ir sudarė 1 089,3 mln. eurų. Didžiausia šių lėšų dalis (83,7 procento) buvo skirta naujiems įrenginiams ar įrangai įsigyti. Inovatyviausios 2014 m. buvo IRT įmonės (63,6 procento visų šią veiklą vykdančių įmonių), mažiausiai inovatyvios – statybos įmonės (30,3 procento visų statybos veiklą vykdančių įmonių).

EBPO 2016 m. Lietuvos ekonominės apžvalgos ataskaitoje ir Europos Komisijos ataskaitoje „Šalies ataskaita. Lietuva 2016“ Lietuvai rekomenduojama gerinti inovacijų politikos koordinavimą ir skatinti technologijų kūrimą, didinti švietimo sistemos atitiktį darbo rinkos poreikiams, gerinti mokymo kokybę.

Atsinaujinantys energijos ištekliai. Nuo 2008 m. bendrame šalies energijos balanse atsinaujinančių energijos išteklių (AEI) dalis nuosekliai didėjo. 2014 m. Lietuva pasiekė ES 2020 m. nustatytą 23 procentų ribą iš AEI pagamintai energijos daliai bendrame energijos

balanse (2014 m. 28 ES valstybėse narėse AEI sudarė 16,0 procentų viso suvartojamo energijos kiekio).

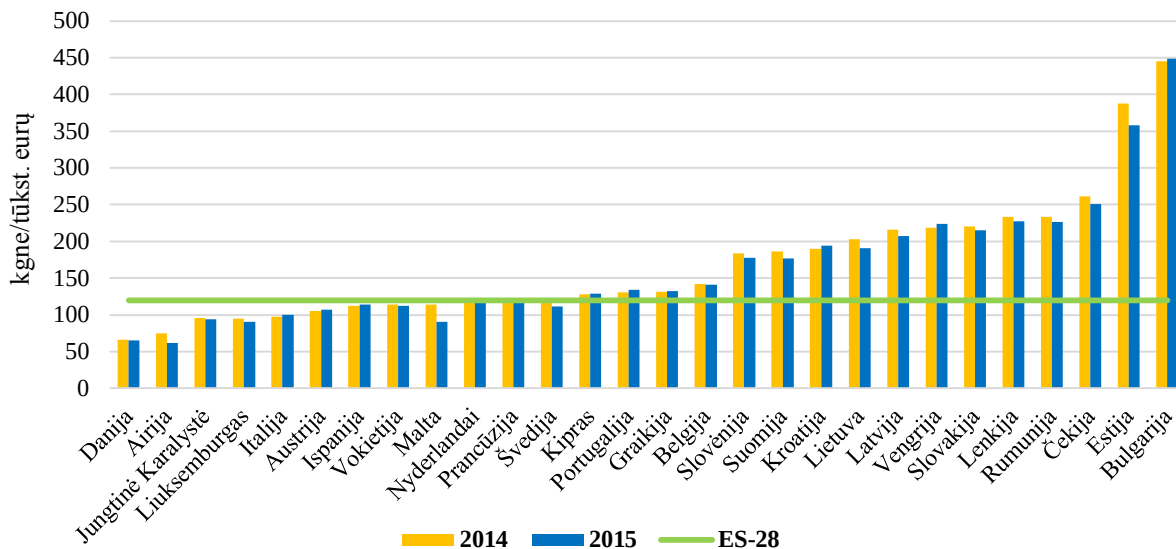
36 pav. ES šalių AEI dalis bendrame energijos balanse 2014 metais, procentais
Šaltinis – Eurostatas

Šiuo metu elektros energijos iš AEI gamintojai už pagamintą elektros energiją gauna fiksuotą tarifą, kuris skatina greitą AEI plėtrą ir užtikrina išsikeltų tikslų įgyvendinimą, tačiau neveikia rinkos sąlygomis ir yra finansinė našta elektros energijos vartotojams. Siekiant AEI plėtrą priartinti prie rinkos sąlygų, turėtų būti taikomos reguliacinės skatinimo priemonės (pvz., elektros energiją gaminančių vartotojų principas), leidžiančios išvengti finansinių subsidijų ir skatinančios gamintojus naudoti jų pačių pagamintą elektros energiją. Siekiant sumažinti finansinę naštą vartotojams, tolesnė plėtra turėtų būti siejama su investuotojų nuosavų lėšų panaudojimu, didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas efektyviausioms technologijoms, kurių gaminamos elektros energijos savikaina priartėja prie rinkos kainos (pvz., vėjo energetika, didelio efektyvumo biomasės kogeneracija).

Itin didelių pokių reikia transporto sektoriuje, priklausomame nuo iškastinio kuro. Senas transporto priemonių parkas lemia aplinkos taršą, neigiamai veikia šalies konkurencingumą, jam atnaujinti reikia neproporcingai didelių investicijų. Investicijos į mažiau taršias, naujas technologijas (alternatyvus kuras ir infrastruktūra – suskystintos gamtinės dujos, suslėgtos gamtinės dujos, biodegalai, biodujos) iš esmės prisidėtų įgyvendinant transporto sektoriaus modernizavimo darbus, spręstų klimato kaitos ir taršos, ypač miestuose, problemas bei leistų įvairinti transporte naudojamą kurą.

Energijos vartojimo efektyvumas. Energijos vartojimo efektyvumo didinimas – vienas iš svarbiausių ES ir Lietuvos nacionalinių tikslų. Vartojimo efektyvumas įprastai vertinamas pirminės ir galutinės energijos intensyvumu, kuris nurodo, kiek energijos sąnaudų teko konkrečiam kiekiui prekių ir paslaugų šalyje sukurti (šalies ūkio energijos sąnaudų ir

BVP santykis). 2010–2015 m. šalies ūkio energijos intensyvumas nuosekliai mažėjo (pirminės energijos – 32 procentais, galutinės – 31 procentu) ir 2015 m. buvo mažiausias tarp trijų Baltijos šalių – 191 kgne/tūkst. eurų (Latvijos 207 kgne/tūkst. eurų, Estijos – 358 kgne/tūkst. eurų). Nepaisant to, Lietuva vis dar atsilieka (apie 60 procentų) nuo ES vidurkio (120 kgne/tūkst. eurų).

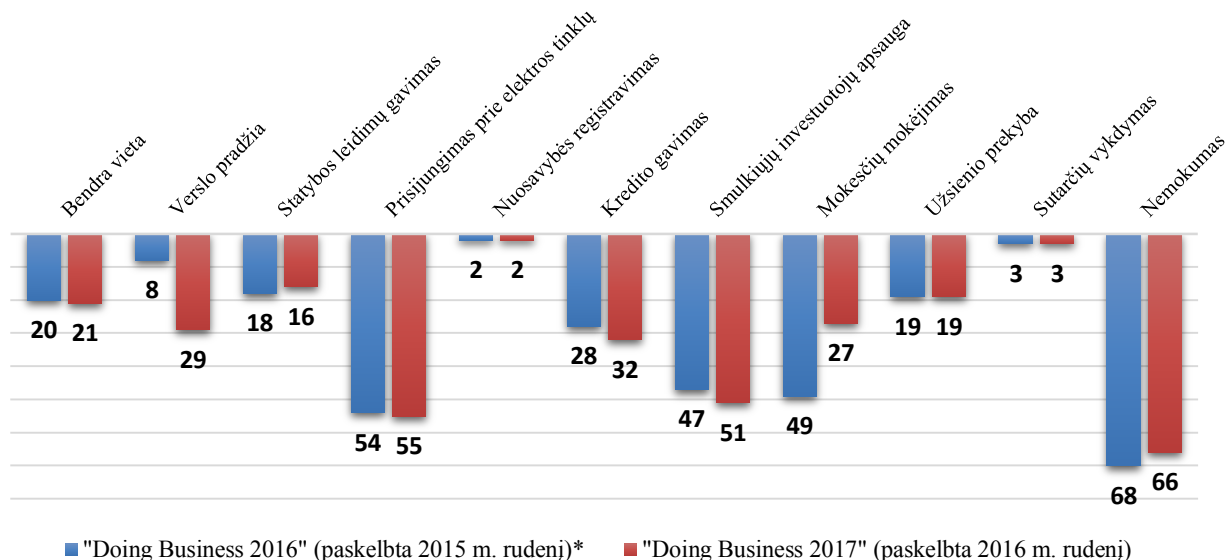
37 pav. Energijos intensyvumas ES valstybėse narėse, kgne/tūkst. eurų
Šaltinis – Eurostatas

Didžiausias energijos vartojimo efektyvumo didinimo potencialas išlieka pastatų, transporto ir pramonės sektoriuose, kadangi galutinės energijos suvartojimas šiuose sektoriuose stabilus arba auga. Galutinės energijos suvartojimas pramonės sektoriuje 2010–2015 m. augo 3 procentais, šį augimą lėmė padidėjęs eksportas ir gaminamos produkcijos kiekiai. Energijos sąnaudos gaminių savikainoje išlieka didelės ir yra 20 procentų didesnės nei ES vidurkis, todėl būtina diegti efektyvesnes bei modernesnes technologijas ir energijos vartojimo vadybos priemones.

Daugiabučiai gyvenamieji pastatai Lietuvoje sunaudoja daugiausiai šilumos energijos, t. y. 54 procentai galutinio šilumos energijos suvartojimo. Būtent šiame sektoriuje, kuris sudaro 60 procentų pastatų fondo pagal plotą, pastebimas didžiausias šilumos energijos taupymo potencialas. Tęstinis Daugiabučių namų atnaujinimo (modernizavimo) programos įgyvendinimas reikšmingai prisidėtų prie energijos suvartojimo, šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimų į atmosferą mažinimo ir socialinės aplinkos gerinimo. Siekiant šios programos tikslų, iki 2020 m. reikia modernizuoti 4 000 (arba kasmet po 500) daugiabučių namų (iki 2017 metų modernizuoti 1 986 namai).

4.2. Verslo sąlygų ir investicinės aplinkos gerinimas, vartotojų teisių apsaugos stiprinimas

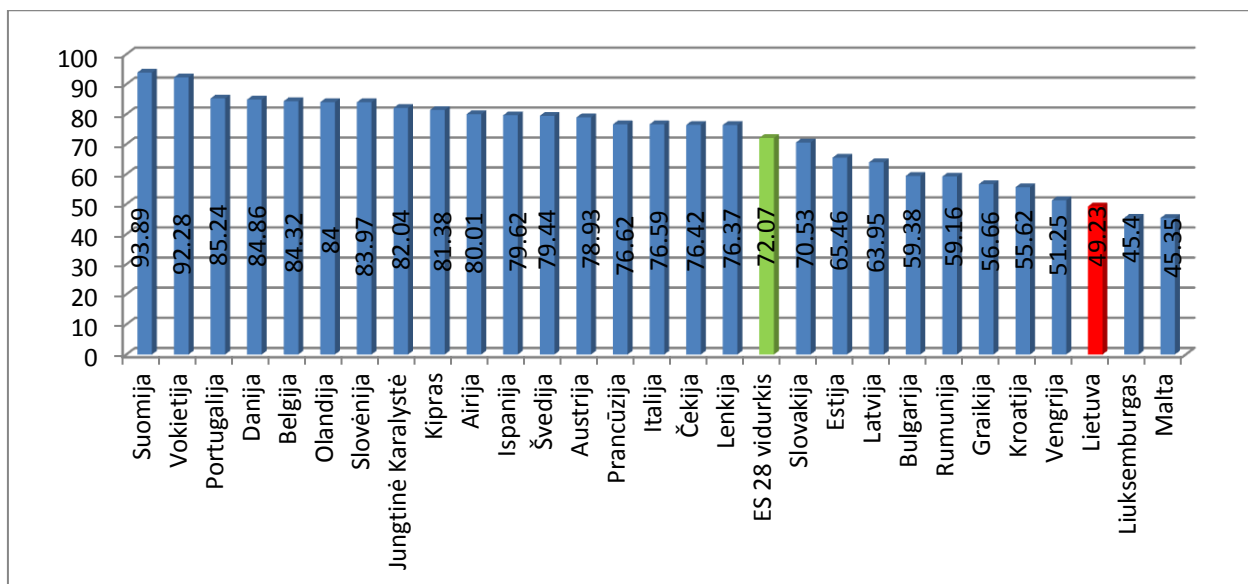
„Doing Business“ reitingas. Pasaulio banko atliktame tyrime „Doing Business 2017“ Lietuva užima 21 vietą tarp 190 šalių, o tarp ES valstybių narių – 10 vietą, aplenkdamas tokias valstybes kaip Lenkija, Nyderlandai, Prancūzija, Belgija ir kitas.

38 pav. Lietuvos rezultatai „Doing Business“ ataskaitoje
Šaltinis – „Doing Business 2017“

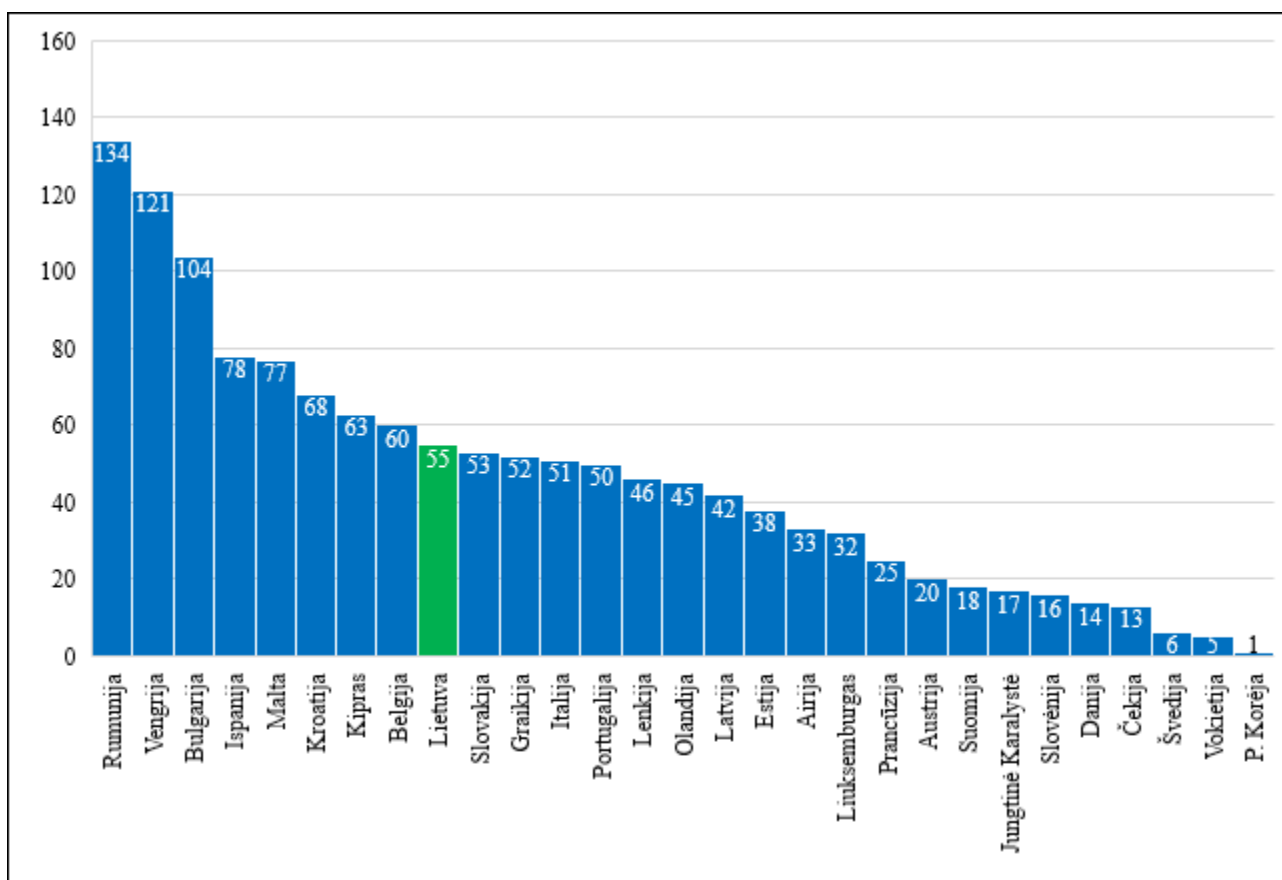
Geriausiai Lietuva įvertinta turto registravimo srityje, jos pozicija nepakito: Lietuva liko antra tarp visų vertintų 190 valstybių. Didžiausias proveržis (kilimas net 22 pozicijomis) dėl pagerėjusio PVM administravimo ir surinkimo buvo mokesčių mokėjimo srityje. Čia Lietuva pakilo iš 49 į 27 vietą. 2 pozicijomis (iš 18 į 16 vietą) pakilta statybų leidimų gavimo srityje. Labiausiai Lietuvos pozicijos pasikeitė verslo pradžios srityje (iš 8 vietos nukrito į 29). Svarbiausia šio indekso kritimo priežastis ta, kad Pasaulio bankas pakeitė šalių vertinimo scenarijų – paskutinius 3 metus iš eilės buvo vertinamos mažųjų bendrių, o 2016 metais – uždarytų akcinių bendrovių steigimo procedūros. Mažųjų bendrių steigimo procedūros paprastesnės, jų mažiau, šios bendrijos steigiamos per trumpesnę laiką, nereikia minimalaus įstatinio kapitalo.

Lietuvos pozicijos pakilo iš 68 į 66 nemokumo indekso srityje, tačiau Lietuva užima tik 26 vietą tarp ES valstybių narių. Pasiiekti pažangą šioje srityje galėtų padėti juridinių asmenų restruktūrizavimo ir bankroto teisinio reguliavimo konsolidavimas, ankstyvo įspėjimo sistema, sudaranti galimybes įmonėms kuo ankstyvesniu laikotarpiu nustatyti finansinius sunkumus ir juos spręsti.

39 pav. Lietuva tarp kitų ES valstybių narių pagal „Doing Business“ nemokumo srityje
Šaltinis – „Doing Business 2017“

„Doing Business 2017“ ataskaitoje užfiksuota reforma prisijungimo prie elektros tinklų srityje – tyrime atspindėjo 10 dienų trumpesnė procedūra, sumažintas prijungimo prie elektros tinklų įkainis, tačiau šiame indekse Lietuva nukrito viena pozicija (iš 54 į 55 vietą).

40 pav. „Doing Business“ reitingas, prisijungimas prie elektros tinklų, vieta bendrame reitinge
Šaltinis – „Doing Business 2017“

Šiuo metu Lietuvoje nebuitinio (verslo) vartotojo prisijungimo procesas trunka 85 kalendorines dienas ir apima 6 procedūras. Pastaruoju metu trumpinamas ir paprastinamas prisijungimas prie gamtinių dujų tinklų – siekiama, kad dujų įvedimo procesas taptų kuo sklandesnis ir greitesnis. Pagrindinės priežastys, lemiančios sudėtingesnį prisijungimą prie operatorių tinklų, yra ilgas prijungimo projektų derinimas su interesuotomis institucijomis bei ilgai trunkančios žemės servitutų nustatymo procedūros, kurias tenka atlikti, kad būtų užtikrinta skirstymo operatoriaus galimybė vykdyti prijungimo paslaugos sutartimi prisiimtus įsipareigojimus.

Verslo sąlygos. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu Lietuvoje buvo įsteigti 6 fondų fondai, iš kurių – 4 fondai energijos efektyvumo srityje ir 2 fondai verslo finansavimo srityje. Iki 2020 m. planuojama įsteigti dar 3 fondų fondus energijos efektyvumo srityje. Iš viso šiuo metu finansinėms priemonėms įgyvendinti skirta daugiau kaip 600 mln. eurų, tai sudaro apie 10 procentų veiksmų programos ES fondų lėšų. Šios finansinės priemonės palengvins smulkiojo ir vidutinio verslo finansavimo galimybes ir taip skatins verslo plėtrą bei naujų įmonių steigimąsi, prisidės prie energijos efektyvumo didinimo. Taip pat plečiamas finansinių priemonių įgyvendinimas tokiose srityse kaip vandentvarka, kultūra ir transportas.

2016 m. fondų fondams buvo išmokėta iki 141 mln. eurų ES fondų lėšų, suteiktos 529 paskolos ir (arba) garantijos daugiabučiams namams atnaujinti, pasirašyta 42 kredito unijų konsorciūmų, kuriam atstovauja Lietuvos centrinė kredito unija, sutartis dėl paskolų teikimo iš Verslumo skatinimo fondo 2014–2020, finansuojamo iš Europos socialinio fondo lėšų, atrinkti finansinių priemonių valdytojai dėl paskolų ir garantijų teikimo iš Verslo finansavimo fondo, finansuojamo iš Europos regioninės plėtros fondo lėšų.

Įgyvendinant finansines priemones, pritraukiamos privačios lėšos, kurios gerokai padidina investicijų mastą: 2007–2013 m. pritraukta apie 540 mln. eurų privačių lėšų, 2014–2020 m. numatoma pritraukti iki 866 mln. eurų privačių lėšų. Atsižvelgiant į tai, kad investicijų į verslo plėtrą, viešąją infrastruktūrą ir energijos efektyvumo projektus poreikis iki 2023 m. yra apie 10 mlrd. eurų, o į sukurtas finansines priemones investuota tik 0,6 mlrd. eurų, privačių investicijų pritraukimas tampa itin aktualus, siekiant sudaryti palankias sąlygas ilgalaikiam ūkio augimui.

Mažosioms ir vidutinėms į biržos prekybos sąrašus neįtrauktoms įmonėms dažnai sunku įprastu būdu pasiskolinti iš banko ir jos negali gauti kapitalo akcijų rinkose. Augti ir plėstis joms gali padėti tokie bankų skolinimą papildantys finansavimo šaltiniai kaip rizikos kapitalas, verslo angelų investicijos. Lietuvos rizikos ir privataus kapitalo rinką labai atgaivino ES struktūrinių fondų lėšos, tačiau ji vis dar yra ankstyvojoje vystymosi stadijoje. Pagal rizikos ir privataus kapitalo indeksą Lietuva užima tik 40 vietą (2016 m.) tarp pasaulio šalių. Rizikos kapitalo ir verslo angelų plėtrą nemaža dalimi stabdo neaiškus teisinis reglamentavimas, o mokestinė aplinka galėtų daugiau prisidėti prie plėtros. ES stingant tvarių ekonomikos finansavimo šaltinių, vis plačiau diskutuojama apie jų pakeitimą vertybiniais popieriais ir šios priemonės teikiamą naudą. Šis ilgalaikio finansavimo būdas taip pat gali būti naudingas Lietuvoje, tačiau teisinė bazė tam nėra pakankamai palanki. Todėl reikia pašalinti

nepagrįstas kliūtis, kad privatūs bei instituciniai investuotojai galėtų aktyviai prisidėti prie infrastruktūros projektų įgyvendinimo, taip pat toliau kurti investavimo platformas Lietuvoje.

Vartotojų teisių apsauga. Bendras Lietuvos vartotojų teisių apsaugos indeksas (galima indekso reikšmė nuo -100 iki +100) 2016 m. padidėjo iki +19,3 (2015 m. – +13,3, 2010 m. –

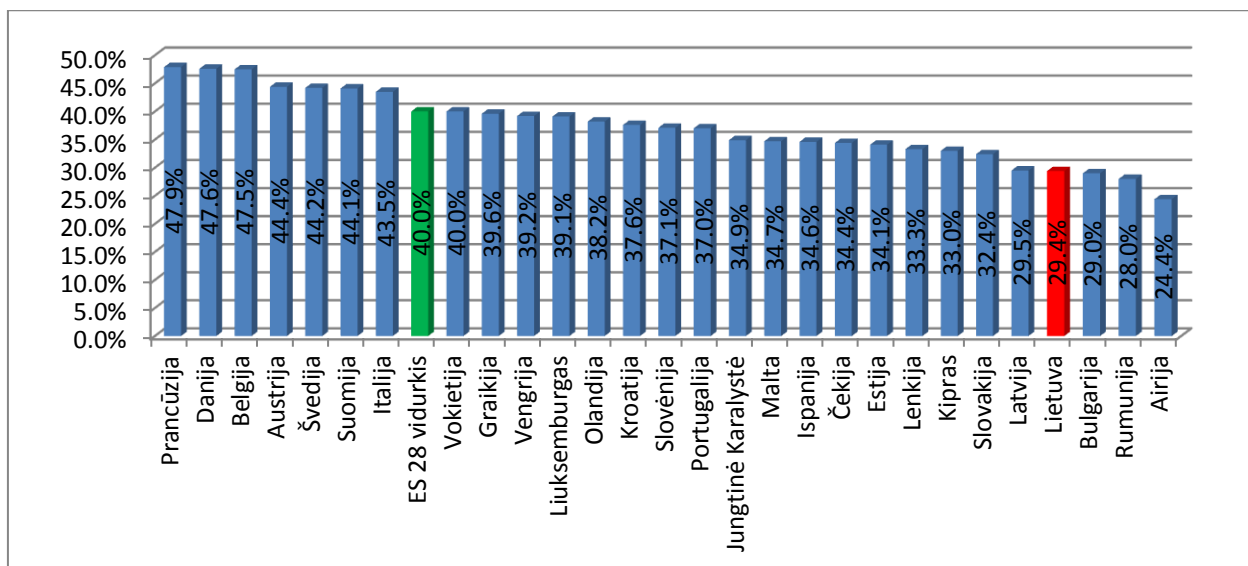
-1,3). Daugiausiai teigiamų pokyčių pastebėta vertinant vartotojų informuotumą (46 procentai yra patenkinti savo informuotumu vartotojų apsaugos klausimais; 66 procentai žinotų, kur kreiptis dėl savo teisių gynimo; tačiau tik 23 procentai informuoti apie alternatyvų ginčų sprendimą), pagerėjo Lietuvos vartotojų teisių apsaugos sistemos vertinimo indeksas (nuo 16 procentų iki 9 procentų sumažėjo blogų vertinimų, nors teigiamai vertinančių skaičius išliko toks pats – 38 procentai), taip pat sumažėjo vartotojų, kurių teisės buvo pažeistos, skaičius (nuo 25 procentų apklaustųjų iki 16 procentų). Mažiausiai pakito vartotojų aktyvumo indeksas – tik 3 procentai kreipiasi į vartotojų teises ginančias institucijas (18 procentų nuo apklaustųjų, kurių teisės buvo pažeistos).

Nors tam tikri rodikliai ir gerėjo, tačiau pokyčių nepakanka – vartotojai nėra aktyvūs gindami savo teises, nes mano, kad teisių gynimas atims daug laiko, nedidėja vartotojų, teigiamai vertinančių vartotojų teisių apsaugos sistemą, skaičius. Šie duomenys rodo, kad būtina optimizuoti vartotojų apsaugos procesus, nustatant efektyvias vartotojų teisių pažeidimų tyrimo procedūras, sukuriant bendrą, tuo pačiu ir vartotojams lengviau suprantamą bei labiau prieinamą, ginčų neteisminio sprendimo sistemą. Didesnis socialinių partnerių įtraukimas į ginčų neteisminio sprendimo sistemą galėtų padidinti vartotojų pasitikėjimą ir paskatinti juos aktyviau ginti savo teises.

Vertinant verslininkų požiūrį į vartotojų apsaugos sistemą pastebima, kad dauguma jų (68 procentai) pritaria, kad vartotojų teisių įgyvendinimas skatina sąžiningą konkurenciją tarp verslininkų, tačiau, verslininkų požiūriu, pasigendama tinkamo verslo subjektų ir valstybės institucijų bendradarbiavimo vartotojų apsaugos klausimais (47 procentai apklaustųjų nurodė, kad bendradarbiavimas nepakankamas ar greičiau nepakankamas). Vertinant teisinio reguliavimo aiškumą, tik 37 procentai nurodė, kad vartotojų apsaugą reguliuojantys teisės aktai yra aiškūs ir suprantami, o dar mažiau – 33 procentai – mano, kad teisinis reguliavimas apsaugo juos nuo nepagrįstų pretenzijų. Tai rodo, kad reguliavimas turėtų būti aiškesnis ir skaidresnis tiek nustatant reikalavimus verslui tam tikrose srityse, tiek optimizuojant ir reglamentuojant verslo priežiūrą atliekančių institucijų funkcijas, pažeidimų tyrimų procedūras.

4.3. Šešėlinės ekonomikos mažinimas, mokesčių ir socialinio draudimo sistemos efektyvumo didinimas

Lietuvoje vyrauja atotrūkis tarp faktiškai surinktų ir potencialių mokestinių pajamų. Pajamų perskirstymas per biudžetą (surenkamų mokestinių pajamų ir BVP santykis) yra vienas žemiausių visoje ES (2015 m. sudarė 29,4 procento BVP, kai ES vidurkis siekė 40 procentų BVP).

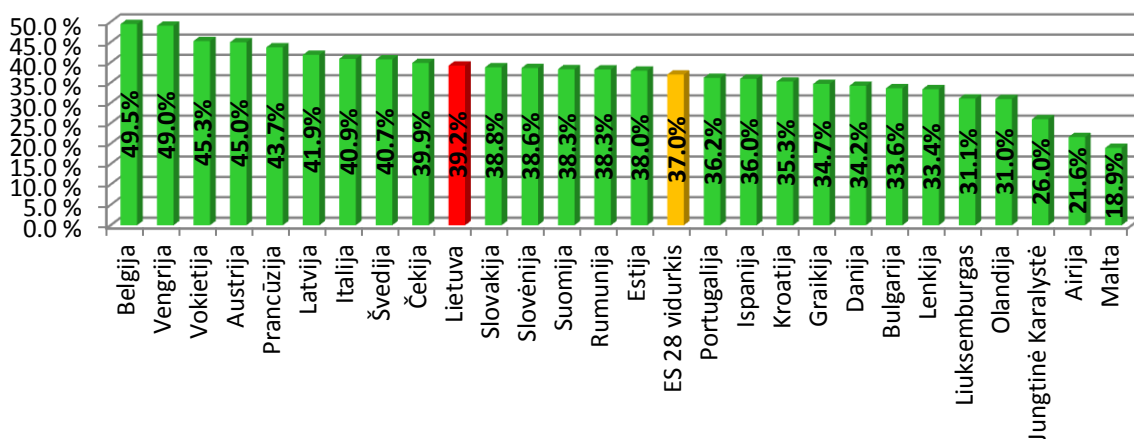
41 pav. Pajamų iš mokesčių (įskaitant socialinio draudimo įmokas) dalis 2015 metais, procentais, nuo BVP Lietuvoje

Šaltiniai – Eurostatas ir Finansų ministerija

Šešėlinė ekonomika. Nors pastaruoju laiku pastebima mažėjimo tendencija, remiantis įvairiais šaltiniais, neapskaitytos ekonomikos dydis Lietuvoje sudaro nuo 15 iki 25 procentų ir yra vienas didžiausių tarp ES ir EBPO valstybių. Tai lemia įtampą gerinant viešųjų paslaugų kokybę ir formuojant ekonomikos plėtrai palankią mokesčių struktūrą, kurioje mokesčių našta turėtų būti perkeliama nuo darbo prie ekonomikos augimo nestabdančių mokesčių. Be to, neapskaitytoje ekonomikoje dalyvaujantys subjektai naudojami konkurenciniais pranašumais.

Šalyje taikomos mokesčių mokėjimo procedūros vis dar ganėtinai sudėtingos, neišnaudotos mokesčių apskaičiavimo, deklaravimo ir paprastesnio sumokėjimo galimybės. Sudėtingas mokesčių deklaravimo ir mokėjimo mechanizmas sukelia verslui papildomą administracinę naštą, mažina paskatas savanoriškai mokėti mokesčius.

Darbo pajamų apmokestinimas. Mokesčių našta, tenkanti mažiausiai uždirbantiems, Lietuvoje vis dar lenkia ES vidurkį. Asmenims, gaunantiems 67 procentus vidutinio darbo užmokesčio, 2015 m. mokesčių našta Lietuvoje viršijo ES vidurkį 2,2 procentinio punkto. Šiuo metu dėl taikomo neapmokestinamo pajamų dydžio (toliau – NPD) mokesčių našta tolygiai auga didėjant gyventojų pajamoms, tačiau NPD taikomas tik gyventojų pajamų mokesčiui, o socialinio draudimo mokesčių, sudarančių didžiąją dalį visos mokesčių naštos, tarifai nepriklauso nuo gaunamų pajamų dydžio.

42 pav. Mokesčių našta darbo pajamas gaunantiems asmenims be vaikų, uždirbantiems 67 procentus vidutinio darbo užmokesčio, 2015 metais, procentais

Šaltinis – Europos Komisija

Mokesčių bazė. Lietuvoje nepakankamas turto ir aplinkosaugos mokesčių lygis (2014 m. turto mokesčių santykis su BVP Lietuvoje buvo 0,3 procento, o aplinkosaugos – 1,7 procento, kai ES vidurkis atitinkamai yra 1,6 procento ir 2,5 procento). Mokesčių bazę taip pat riboja įvairios mokesčių lengvatos, dėl kurių valstybės biudžetas netenka nemažos dalies pajamų (numatoma, kad 2017 m. valstybės biudžetas dėl įvairių mokesčių lengvatų neteks apie 1 mlrd. eurų pajamų). Mokesčių lengvatos siejamos su konkrečiais tikslais, antai didžiausius valstybės biudžeto netekimus (numatoma, kad 2017 m. jie sudarys apie 364 mln. eurų) lemianti gyventojų pajamoms taikoma NPD lengvata užtikrina pajamų apmokestinimo progresyvumą, tačiau trūksta kompleksinio įvertinimo, ar visos lengvatos yra efektyvios ir pasiekia joms keliamus tikslus.

Dabar yra per didelė mokesčių našta darbo pajamoms, kuri gali būti perkelta ant ekonomikos augimui mažiau žalingų mokesčių, neišnaudojamos mokesčių bazės plėtros galimybės, atsisakant neefektyvių ir socialiai neteisingų lengvatų, žemas investicijų į inovacijas ir mokslinius tyrimus bei eksperimentinę plėtrą lygis, aukštas neapskaiytos ekonomikos lygis. Atsižvelgiant į tai, būtina mokesčių sistemą tobulinti ekonomikos augimui palankia kryptimi, skatinti savanorišką mokesčių mokėjimą ir gerinti mokesčių surinkimą. Tai užtikrins tolygesnį mokesčių naštos pasiskirstymą ir investicijoms patrauklesnę mokestinę aplinką, ugdys sąžiningumo, teisingumo ir lygybės principais grįstą mokesčių mokėjimo kultūrą. Taip pat planuojamas geresnis pajamų perskirstymas per biudžetą, dėl to atsiras papildomų išteklių viešųjų paslaugų kokybei gerinti.

4.4. Infrastruktūros jungčių su ES plėtra

Dujų rinka. Dėl suskystintų gamtinių dujų (toliau – SGD) terminalo Lietuva tapo pajėgi savarankiškai apsirūpinti gamtinėmis dujomis, dalyvauti tarptautinėse dujų rinkose. Taip pat atsirado galimybė tapti regioniniu gamtinių dujų prekybos ir inovatyvaus SGD panaudojimo energetikos, pramonės, transporto bei laivybos sektoriuose kompetencijų centru.

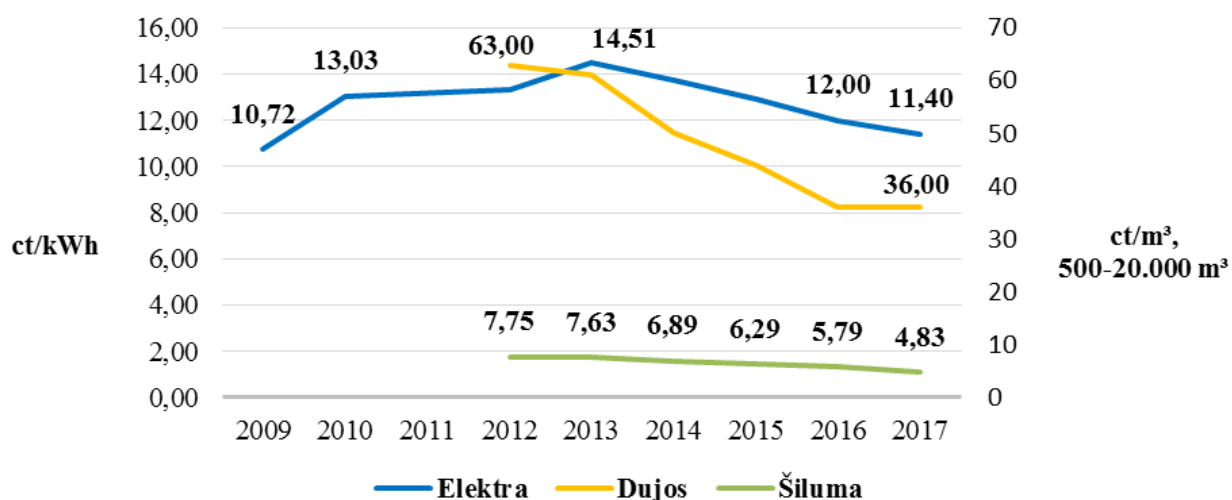
SGD terminalas sudarė reikiamas prielaidas atsirasti konkurencingai dujų rinkai su galimybe dujų vartotojams rinktis priimtinausią dujų tiekimo šaltinį. SGD terminalo pajėgumų panaudojimas 2016 m. išaugo 3 kartus, palyginti su 2015 m., o bendras dujų kiekis, patiektas per SGD terminalą 2016 m., sudarė daugiau nei pusę viso šalies suvartoto gamtinių dujų kiekio.

2016 m. užbaigtas Lietuvos ir Lenkijos dujų jungties (GIPL) teritorijų planavimo procesas. Projektas svarbus trijų Baltijos valstybių integracijai į bendrą ES dujų rinką, siekiant įvairinti dujų tiekimo šaltinius, užtikrinant gamtinių dujų sistemos saugumą ir patikimumą.

Visame Baltijos regione dujų vartojimas sparčiai mažėja (2010–2016 m. sumažėjo 30 procentų), esamos gamtinių dujų infrastruktūros išlaikymas tampa vis didesniu iššūkiu Baltijos šalių dujų vartotojams. Nors Latvija ir Estija svarsto galimybę turėti atskirus SGD terminalus, turėtų būti keliamas tikslas sukurti bendrą dujų rinką Baltijos šalyse. Pabrėžtina, kad Europos Komisija yra linkusi paremti vieną SGD terminalą Baltijos šalyse, todėl turi būti siekiama Baltijos šalių susitarimo dėl ekonomiškai naudingiausio ilgalaikio regioninio SGD tiekimo sprendimo. Šiam tikslui pasitarnautų Klaipėdos SGD terminalo pripažinimas regioniniu SGD terminalu – tai leistų Klaipėdos SGD terminalui pretenduoti būti įtrauktam į Bendro intereso projektų sąrašą, gauti Europos infrastruktūros tinklų priemonės (angl. *Connecting Europe Facility*, CEF) paramą ir taip sumažinti gamtinių dujų kainą visame regione.

Elektros energijos jungtys. Sėkmingai įgyvendinti elektros energijos jungčių projektai Estijoje – „Estlink“ (antroji jungtis su Suomija), Lietuvoje – „LitPolLink“ (jungtis su Lenkija) ir „NordBalt“ (jungtis su Švedija) padidino Baltijos šalių sujungiamumą su Europos elektros energijos tinklais nuo 4 procentų (2014 m.) iki 22 procentų (Lietuvos sujungiamumas elektros energijos sektoriuje siekia 40 procentų). ES tikslas – 15 procentų sujungiamumo rodiklis iki 2030 metų.

Energijos išteklių kaina. Ir elektros jungtys, ir SGD terminalo projektas, ir kuro konversija (biokuro naudojimas šilumai gaminti) tiesiogiai lėmė elektros, dujų ir šilumos kainų mažėjimą – kainos pasiekė kitų ES šalių kainų lygį. Elektros kaina nuo 2013 m. sumažėjo 22 procentais ir priartėjo prie 2009 m. lygio. Dujų kaina asmenims, naudojantiems dujas būstui šildyti, nuo 2012 m. sumažėjo 43 procentais.

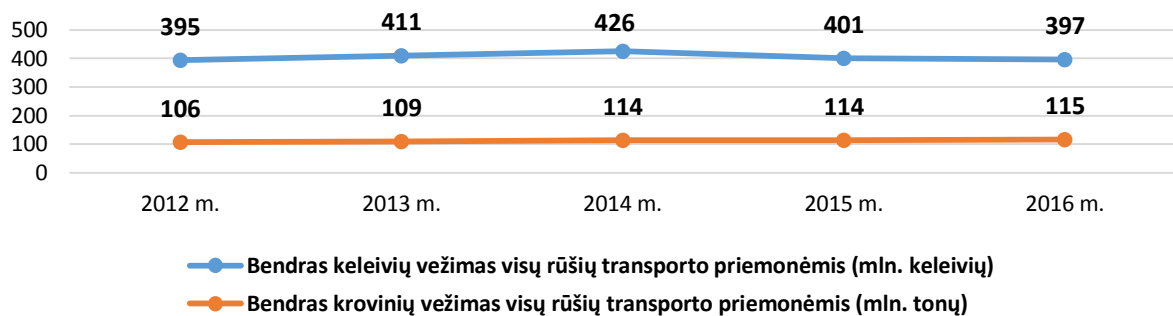
43 pav. Elektros, dujų ir šilumos kainų pokytis (elektros ir dujų kaina su PVM, šilumos – be PVM)

Šaltinis – Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

2016 m. vidutinė elektros kaina „NordPool“ Lietuvos prekybos zonoje buvo mažiausia per visą biržos istoriją ir siekė 36,5 euro už megavatvalandę (EUR/MWh), tačiau, palyginti su kitomis „NordPool“ prekybos zonomis, Skandinavijos šalyse ši kaina buvo aukštesnė (2016 m. III ketv. vidutinė didmeninė elektros kaina skyrėsi maždaug 6 EUR/MWh, lyginant Lietuvos ir Švedijos prekybos zonas). Tokia situacija rodo, kad atsižvelgiant į dabartines aplinkybes 700 MW „NordBalt“ jungties nepakanka visam elektros rinkoje susidarančiam elektros perdavimo poreikiui užtikrinti. Vienas iš sprendimo būdų galėtų būti papildomos jungties su Švedija statyba.

Transporto sektorius. Transporto ir ryšių sektoriuje kasmet sukuriamą apie 4,4–4,8 mlrd. eurų BVP, o procentinė jos dalis sudaro 13 procentų šalies BVP ir yra beveik dvigubai didesnė už esamą Europos vidurkį. Išankstiniais duomenimis, 2016 m. šiame sektoriuje sukurta 4,51 mlrd. eurų BVP, arba 2,8 procento daugiau negu 2015 metais. Tai lėmė nuolatinė naujų rinkų paieška arba prarastų rinkų atgavimas, investicijos į infrastruktūrą, augantis vidaus vartojimas, gera prekių ir krovinių logistika.

2016 m. toliau didėjo bendro krovinių vežimo visų rūšių transporto priemonėmis rodiklis, bendro keleivių vežimo visų rūšių transporto priemonėmis rodiklis šiek tiek sumažėjo. Sumažėjimą lėmė augantis nuosavų automobilių skaičius, emigracija, konkurencija su paslaugas teikiančiais vežėjais. Pastebėtina, kad keleivių geležinkelių transportu vežimas augo 4,8 procento (nuo 4,23 mln. keleivių iki 4,43 mln. keleivių).

44 pav. Bendro keleivių ir krovinių vežimo visų transporto rūšių priemonėmis dinamika
Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

Rail Baltica. Lietuva jau yra įgyvendinusi pirmąjį projekto „Rail Baltica“ etapą – nutiesusi geležinkelio atkarpą nuo Lenkijos valstybės sienos iki Kauno. Parengtas ir patvirtintas geležinkelio linijos Kaunas–Lietuvos ir Latvijos valstybių siena specialusis planas, pradėtos geležinkelio linijos Kaunas–Lietuvos ir Latvijos valstybių siena žemės paėmimo visuomenės poreikiams procedūros. Tolesniam geležinkelio tiesimui Lietuva yra užsitikrinusi 180 mln. eurų europinės paramos.

Pastaraisiais metais mažėja geležinkeliais vežtų krovinių kiekis – 2016 m. vežta 47,6 mln. tonų, t. y. 0,4 mln. tonų, arba 0,8 procento, krovinių mažiau negu 2015 m. (48,0 mln. tonų). Tam neigiamos įtakos turėjo tarptautinių krovinių srautų pokyčiai, kuriuos lėmė geopolitinės, makroekonominės priežastys – Rusijos ir Baltarusijos konfliktas, gerokai sumažėjęs iš Rusijos tranzitu per Klaipėdos uostą vežamų krovinių srautas. Panašios tendencijos ir kaimyninių šalių geležinkelio įmonių: Latvijos geležinkelių vežimai 2016 m. sumažėjo 14,1 procento, iki 47,8 mln. tonų, Estijos geležinkelių – 19,0 procentų, iki 12,5 mln. tonų.

Krova Klaipėdos uoste. Antri metai iš eilės sėkmingai dirba Klaipėdos valstybinis jūrų uostas (toliau – Klaipėdos uostas). Klaipėdos uoste 2016 m. krauta rekordiškai daug krovinių – 40,14 mln. tonų, tai yra 1,6 mln. tonų daugiau negu 2015 metais. Klaipėdos uostas pagal krovos rodiklius, palyginti su artimiausių kaimyninių šalių jūrų uostų krovos rodikliais, yra lyderis (Rygos – 37,1 mln. tonų, Talino – 20,1 mln. tonų), tačiau nesiekia Sankt Peterburgo (48,6 mln. tonų) ar Ust Lugos (93,3 mln. tonų) uostuose vykdomos krovos rodiklių. Krovos apimtis Klaipėdos uoste iki 2020 m. turėtų padidėti iki 48 mln. tonų.

Lietuvos pasiekiamumas. Lietuvos oro uostuose aptarnautų keleivių skaičius 2016 m. išaugo 13 procentų ir pasiekė 4,8 mln. keleivių. Skrydžių skaičius 2016 m. padidėjo 5 procentais ir pasiekė 52 tūkst. skrydžių. Sparčiausiai augo Palangos oro uostas, čia keleivių skaičius padidėjo net 60 procentų. Nepaisant keleivių srauto didėjimo, Lietuvos oro uostai susiduria su kaimyninių valstybių oro uostų konkurencija. Pvz., Rygos oro uoste 2016 m. keleivių srautai augo 4,6 procento (aptarnauta 5,4 mln. keleivių), Varšuvos oro uoste keleivių skaičius augo 14,5 procento (aptarnauta 12,8 mln. keleivių).

Efektyviai šalies oro uostų plėtrai ir šalies pasiekiamumui didinti, siekiant nepralaimėti konkurencinės kovos su kaimyninių valstybių oro uostais, turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Oro uostų valdymo perdavimas privačiam investuotojui, išlaikant oro uostų infrastruktūrą valstybės nuosavybe, sudarytų galimybę gauti papildomų pajamų į valstybės biudžetą, išplėsti ir modernizuoti oro uostų infrastruktūrą, užtikrinti ekonomišką ir veiksmingą, geriausią tarptautinę praktiką atitinkantį oro uostų valdymą, padidinti keleivių aptarnavimo galimybes ir pagerinti šalies pasiekiamumą, nekeičiant valstybės nuosavybės teisių ir neprarandant oro uostų kontrolės.

4.5. Tausaus ir konkurencingo žemės bei maisto ūkio stiprinimas

Žemės ūkio produkcijos vertė. Lietuvoje žemės ūkio produkcija (gamintojo kainomis), tenkanti vienam ha žemės ūkio naudmenų, reikšmingai mažesnė nei ES–28 šalių vidurkis. Remiantis Eurostato 2013 m. duomenimis, ES–28 šalių ūkiuose, didesniuose kaip 30 ha, standartinės produkcijos vertė vidutiniškai sudarė 1,5 tūkst. Eur/ha, Vokietijos – 2,5 tūkst. Eur/ha, Airijos – 1,1 tūkst. Eur/ha, Lenkijos – 1,3 tūkst. Eur/ha, Estijos – 664 Eur/ha, Latvijos – 548 Eur/ha, Lietuvos – 660 Eur/ha. Tai rodo būtinumą didinti našumą ir panaudoti Lietuvos žemės ir maisto ūkio konkurencinius pranašumus.

Kaimo gyventojų piniginių pajamų lygis. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, vidutinės kaimo gyventojų piniginės pajamos per mėnesį, tenkančios vienam namų ūkiui, 2010 m. sudarė 73,1 procento miesto gyventojų pajamų. Augant gamybos našumui ir teikiant svarią žemės ūkio ir kaimo plėtros paramą, šis atotrūkis sumažėjo ir 2015 m. kaimo gyventojų mėnesinės pajamos, tenkančios vienam namų ūkiui, sudarė jau 88,4 procento miesto gyventojų namų ūkio pajamų. Siekiant mažinti piniginių pajamų atotrūkį tarp miesto ir kaimo bei socialinę atskirtį, reikia ir toliau imtis tikslingų priemonių, didinančių gamybos našumą, ir sudaryti sąlygas kaimo gyventojams užsidirbti daugiau, kad jų piniginės pajamos priartėtų prie miesto gyventojų namų ūkio pajamų.

Kooperacija. Kooperacija yra vienas iš būdų smulkiems Lietuvos ūkiams ateityje išlikti konkurencingiems, nes smulkieji gamintojai, įgyvendindami bendradarbiavimo strategiją, gali gauti didesnę kainą už savo produkciją, pigiau įsigyti įvairių gamybai reikalingų išteklių, diegti inovacijas ar plėtoti veiklas, kurias pavieniui įgyvendinti trūksta lėšų. Vakarų Europos šalių ūkininkai turi daugiau kaip 100 metų kooperacijos patirtį. Ten veikiančios kooperatinės įmonės yra stiprios, atlieka didelį vaidmenį rinkose ir tinkamai prisideda prie ūkininkų, susivienijusių į kooperatyvus, ūkių plėtros. Vakarų Europos šalyse vyrauja kooperatinės įmonės, turinčios dažniausiai nuo keliasdešimties iki kelių šimtų narių, o Šiaurės šalyse – kooperatinės įmonės, turinčios dažniausiai nuo kelių šimtų iki kelių tūkstančių narių. Lietuvoje vis dar vyrauja smulkūs kooperatyvai.

Būtina ūkininkus mokyti jungtis, taikant inovatyvias bendradarbiavimo formas ir modelius, kurie sudarytų palankesnes sąlygas susijungusių ūkininkų veiklos plėtrai. Taip pat reikia nuolat stiprinti ūkininkų kompetencijas vadybos ir rinkodaros srityse, ugdyti naujus kooperacijos judėjimo lyderius. Tam numatoma atnaujinti neformaliojo mokymo programą,

kuri padėtų gerinti ūkininkų gebėjimus objektyviai įvertinti konkurencinių galių rinkoje stiprinimo galimybes ir įsitraukimo į kooperaciją poreikius, suteiktų pirminių žinių ir gebėjimų, kaip suvaldyti kooperatyvo steigimo sėkmės veiksnius, užtikrinant kooperatyvo ilgalaikį ir tvarų funkcionavimą.

Tvarus žemės ūkio sektorius. Intensyvinant žemės ūkio gamybą, per pastaruosius 6 metus žemės plotas, naudojamas žemės ūkio gamybai, padidėjo apie 200 tūkst. ha, o kultūrinių ir natūralių ganyklų bei pievų plotai sumažėjo, todėl nyksta agrarinio kraštovaizdžio biologinė įvairovė. Būtina skatinti žemėnaudos ir žemės ūkio augalų įvairovę, organinę žemdirbystę, ugdyti atsakingą požiūrį į kraštovaizdžio išsaugojimą, pertvarkyti melioracijos sistemų nuosavybės santykius. Tikimasi, kad, skleidžiant tausaus ūkininkavimo gerą patirtį, sukuriant finansines paskatas žemdirbiams diegti aplinkai draugiškus metodus, 263 tūkst. ha plotas, kuriame taikoma tausaus ūkininkavimo praktika (ekologinis ūkininkavimas, agrarinės aplinkosaugos priemonės), iki 2020 m. kasmet didės bent po 2 procentus.

V. SAUGI VALSTYBĖ

5.1. Gynybos sistemos stiprinimas ir plėtra

Regiono saugumo situacija išlieka sudėtinga, todėl Lietuvai svarbu ir toliau dėti pastangas rengiantis valstybės gynybai. Nuoseklus gynybos biudžeto didinimas ir toliau yra kritinės svarbos veiksnys.

2015–2016 m. vykusio NATO vertinimo metu Lietuva pirmą kartą po įstojimo į NATO susilaukė palankių vertinimų. Teigiamai buvo įvertintas ne tik spartus gynybos biudžeto didinimas, bet ir teritorinės gynybos stiprinimas, Lietuvos kariuomenės struktūros plėtra, modernizacijos ir personalo didinimo planai. Vis dėlto bendras vertinimas liko vidutiniškas. NATO ekspertai atkreipė dėmesį, kad pradinė pozicija, nuo kurios Lietuva pradeda stiprinti kariuomenę, itin prasta, o planai ir poreikiai – ypač ambicingi.

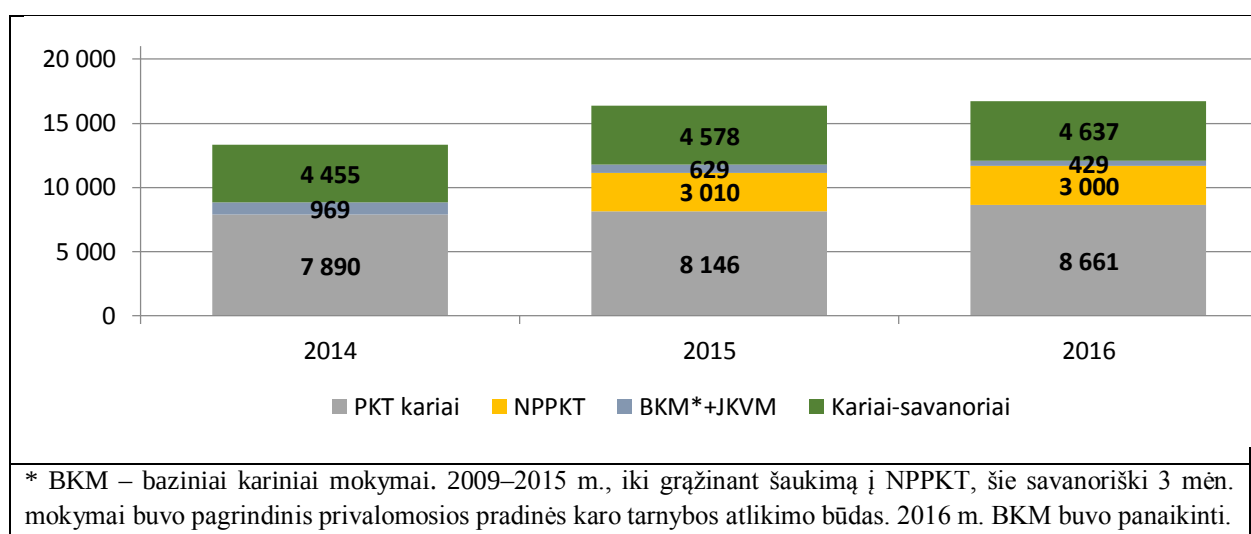
Lietuvos kariuomenės struktūra. 2016 m. pradėti Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų struktūros pokyčiai, išplečiant ir priartinant taikos meto struktūrą prie karo meto struktūros. Tam tikslui buvo pertvarkyta ir sustiprinta Mechanizuotoji pėstininkų brigada „Geležinis Vilkas“ ir įkurta Motorizuotoji pėstininkų brigada „Žemaitija“. Iki galo įgyvendinus suplanuotus pokyčius, sausumo pajėgose bus įsteigti 3 nauji batalionai ir kiti mažesni paramos vienetai.

2016 m. atlikti Lietuvos kariuomenės struktūros pertvarkymo darbai iš esmės buvo pagrįsti esamų pajėgumų perskirstymu. Naujiems kariniams vienetais suformuoti ir aprūpinti reikia ne tik didelių finansinių išteklių, bet ir naujų būdų paieškos, kaip per santykinai trumpą laiką sukurti reikiamą infrastruktūrą, aprūpinti vienetus įranga ir ginkluote, sukomplektuoti personalą.

Kariuomenės komplektavimo ir motyvavimo sistema. 2016 m. neribotam laikotarpiui buvo pratęstas šaukimas į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą (toliau –

NPPKT). Tai reiškia, kad Lietuva įtvirtino perėjimą prie mišraus komplektavimo modelio ir kariuomenę komplektuoja iš profesinės karo tarnybos (toliau – PKT) karių, karių savanorių ir NPPKT karių. 2016 m. NPPKT kariai sudarė apie 30 procentų viso Lietuvos kariuomenės personalo. PKT karių skaičius padidėjo 515 kariais. PKT karių skaičiaus didėjimui didžiausią įtaką turėjo NPPKT atlikę kariai, pasirinkę PKT (apie 20 procentų baigusių NPPKT karių pasirenka tęsti tarnybą PKT). 2016 m. pabaigoje Lietuvos kariuomenės vienetų vidutinis sukomplektavimas siekė apie 65 procentus.

Pagrindiniu rezervo formavimo šaltiniu tapo NPPKT atlikę kariai. Palyginti su 2015 m., 2016 m. į karinę įskaitą įrašytų atsargos karių skaičius išaugo 4 kartus.

45 pav. Kariuomenės personalo skaičiaus pokyčiai 2014–2016 metais

Šaltinis – Krašto apsaugos ministerija

NPPKT padeda spręsti Lietuvos kariuomenės komplektavimo iš eilinių karių problemą, tačiau, atsižvelgiant į išaugusius poreikius, didėjančio PKT karių skaičiaus nepakanka komplektuojant Lietuvos kariuomenės vienetus – ypač trūksta puskarininkių, karininkų ir paklausių rinkoje specialybių specialistų. Todėl karo tarnybos patrauklumo didinimas – būtinybė. Taip pat didelis iššūkis yra ne tik karių pritraukimas, bet ir šiuo metu tarnaujančių PKT karių išlaikymas tarnyboje – 2016 m. PKT kario sutartį savo iniciatyva nutraukė 203 PKT kariai (2015 m. – 162).

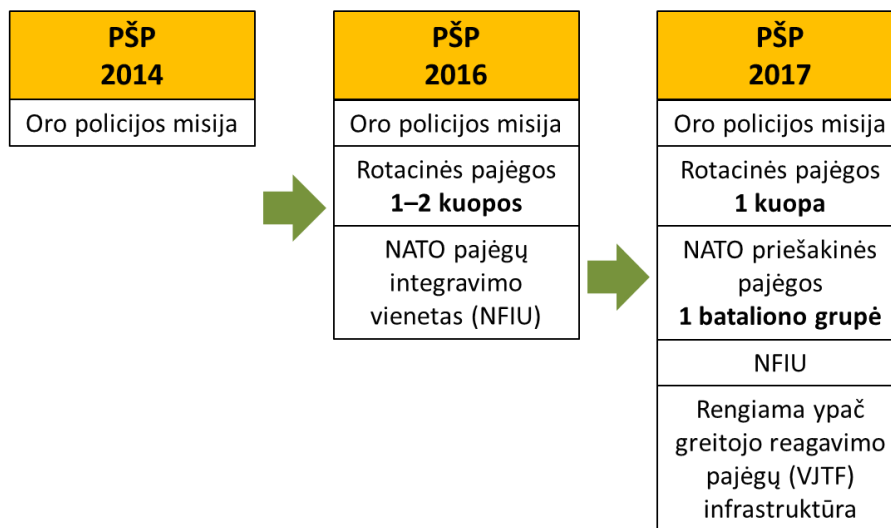
Kariuomenės modernizavimas ir infrastruktūros vystymas. Pagal modernizacijai, ginkluotės ir karinės įrangos įsigijimui skiriamą gynybos biudžeto dalį (31 procentas) 2016 m. Lietuva pakilo į antrą vietą tarp visų NATO valstybių. Tai sudarė sąlygas planuoti ir pradėti vykdyti plataus masto ginkluotės, karinės įrangos ir technikos įsigijimus. Pagrindiniu ginkluotės ir karinės įrangos įsigijimų prioritetu 2016 m. išliko Sausumos pajėgų kovinės galios atkūrimas ir stiprinimas. Didžiausias dėmesys buvo skiriamas dviem pagrindiniams projektams – pėstininkų kovos mašinoms ir savaeigai artilerijai, taip pat ir individualiam karių aprūpinimui ginkluote bei ekipuote.

Kritinės svarbos sritys ir toliau yra ryšiai ir transportas. Tęstas kariuomenės aprūpinimas ryšių įranga, užtikrinančia nacionalinių vienetų vadovavimą ir valdymą, taip pat sąveikumą su sąjungininkais, pradėti valstybės gynybos vadaviečių ryšių įrangos įsigijimo darbai. 2016 m. gauta transporto priemonių partija iš Nyderlandų ir pasirašyta sutartis dėl sunkvežimių įsigijimo.

Infrastruktūros plėtros srityje buvo siekiama užtikrinti išaugusius nacionalinius ir priimančiosios šalies paramos poreikius, ypač – sudaryti tinkamas karinio rengimo sąlygas Lietuvos kariuomenės ir sąjungininkų kariams, užtikrinti NPPKT poreikius ir pasirengti 2017 m. NATO priešakinių pajėgų dislokavimui. Todėl buvo plečiami kariuomenės poligonai, gerinamos apgyvendinimo sąlygos (NPPKT ir sąjungininkams), rengiama ginkluotei, įrangai ir atsargoms saugoti reikalinga sandėliavimo infrastruktūra, plėtojama Karinių oro pajėgų aviacijos bazės infrastruktūra.

Šiuo metu pasiektos Lietuvos kariuomenės infrastruktūros panaudojimo galimybių ribos. Esminis naujos infrastruktūros plėtros veiksnys yra ne tik lėšos, bet ir laikas. Siekiant pagreitinti infrastruktūros parengimą naujiems Motorizuotosios pėstininkų brigados „Žemaitija“ vienetams, numatoma pasinaudoti viešojo ir privataus sektorių partneryste – tai būtų naujas krašto apsaugos sistemos infrastruktūros plėtros būdas, reikėtų spręsti teisinius, saugumo klausimus.

Priimančiosios šalies parama (toliau – PŠP). Didėjant sąjungininkų buvimui Lietuvoje, auga ir PŠP poreikiai. 2016 m. buvo užtikrintos tinkamos sąlygos Lietuvoje šiuo metu esančioms sąjungininkų pajėgoms ir rengiamasi dislokuoti priešakines pajėgas 2017 metais.

46 pav. PŠP poreikių augimas
Šaltinis – Krašto apsaugos ministerija

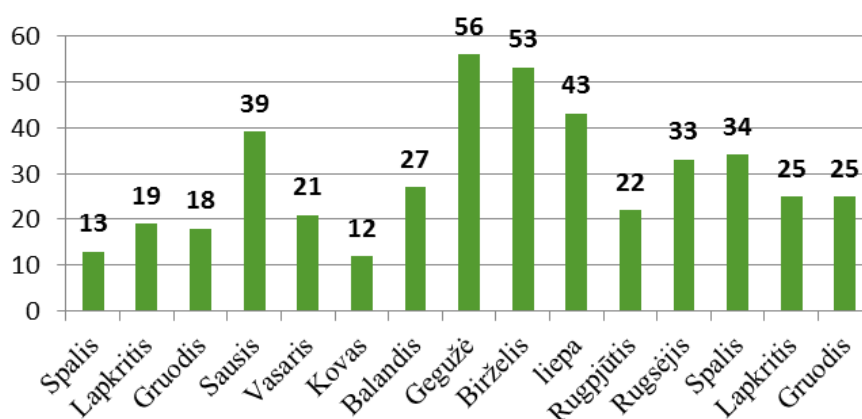
NATO oro policijos misijai Karinių oro pajėgų aviacijos bazėje buvo teikiama navigacinė, meteorologinė, ryšių, finansinė, logistinė pagalba, vykdytos apsaugos, aerodromo priežiūros ir kitos funkcijos. Buvo gerinamos sąjungininkų atvykimo ir judėjimo per Lietuvos

teritoriją sąlygos. Būtina toliau tobulinti teisinę bazę ir procedūras. Kai kuriems PŠP poreikiams (pvz., transportavimo, maitinimo organizavimo) užtikrinti turi būti plačiau naudojami civilinio sektoriaus pajėgumai. Tam reikia tobulinti nacionalinį PŠP reguliavimą: peržiūrėti PŠP užduotis civilinėms institucijoms, plačiau išnaudoti PŠP sutarčių mechanizmą, organizuoti civilinių institucijų ir ūkio subjektų rengimą PŠP teikti.

Visuomenės pasitikėjimas kariuomene. Šalies gynybos potencialas priklauso ne tik tiesiogiai nuo karinių pajėgumų, bet ir nuo kitų valstybės institucijų bei piliečių įsitraukimo. Visuomenės pasitikėjimas kariuomene yra vienas svarbiausių krašto apsaugos sistemos rodiklių. Jau keletą metų visuomenės pasitikėjimas krašto apsauga išlieka panašus: 2013 m. – 54,5 procento, 2014 m. – 54 procentai, 2015 m. – 55,5 procento ir 2016 m. – 54 procentai. Kad situacija toliau gerėtų, turi būti kryptingai stengiamasi ne tik stiprinti kariuomenės ir visuomenės ryšius, bet ir užtikrinti kariuomenės vykdomų reformų matomumą bei konkrečius rezultatus, krašto apsaugos sistemos veiklos skaidrumą ir efektyvų lėšų naudojimą.

5.2. Kibernetinio ir energetinio saugumo stiprinimas

Kibernetinis saugumas. 2016 m. kibernetinėje erdvėje buvo fiksuojama veikla, nukreipta prieš valstybės institucijas, strateginę reikšmę turinčius objektus ir privatų sektorių. Svarbių valstybės institucijų ir atskirų nacionaliniam saugumui svarbių įmonių tinkluose buvo įdiegtos techninės kibernetinių grėsmių aptikimo priemonės. 2016 m. pradėtas diegti Kibernetinio saugumo informacinis tinklas, skirtas dalytis informacija apie kibernetinius incidentus. Šio tinklo veiklos pradžia numatoma 2017 metais.

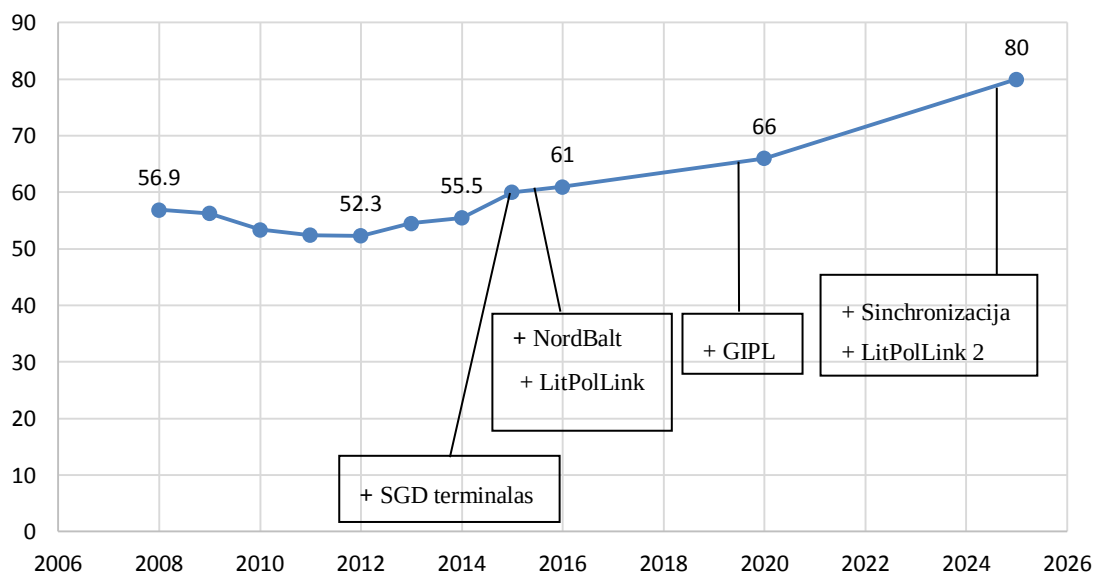
47 pav. Institucijų ir atskirų nacionaliniam saugumui svarbių įmonių tinkluose užfiksuoti incidentai 2015–2016 metais

Šaltinis – Krašto apsaugos ministerija

2016 m. buvo surengtos pirmosios nacionalinės kibernetinio saugumo pratybos, kuriose dalyvavo daugiau nei 120 viešojo ir privataus sektorių atstovų iš 36 institucijų, įmonių, švietimo įstaigų. Pratybose treniruotasi veikti pagal Nacionalinio kibernetinių incidentų valdymo plano procedūras ir atremti kibernetines atakas.

Prevencijos stiprinimas yra pats efektyviausias kibernetinio saugumo užtikrinimo būdas. Vis dėlto didžioji dalis iš daugiau nei 300 valstybės informacinių išteklių valdytojų skiria per mažai dėmesio organizacinių ir techninių kibernetinio saugumo reikalavimų įgyvendinimui. Atsižvelgiant į tai, kyla poreikis griežtinti kibernetinio saugumo reikalavimų įgyvendinimo kontrolę.

Energetinis saugumas. Prie Lietuvos energetinio saugumo stiprinimo svariai prisidėjo ES, skyrusi tiek politinę, tiek finansinę paramą strateginiams Lietuvos energetikos projektams (SGD terminalas, elektros jungtys „LitPolLink“ ir „NordBalt“). Nuo 2013 m. jau pastebimas energetinio saugumo lygio didėjimas, 2014 m. jis siekė 55,5 procento. Buvusią šalies energetinio saugumo situaciją blogino veiksniai, susiję su gamtinių dujų tiekimo sistema, rinkų suvaržymais, priklausomybe nuo energijos išteklių importo iš vienos šalies tiekėjos ir neproporcingai didelėmis gyventojų išlaidomis energetinėms paslaugoms. Didžiausią įtaką energetinio saugumo lygio didėjimui turėjo mažėjanti gamtinių dujų ir didėjanti biokuro dedamoji šalies kuro ir energijos balanse, mažėjantis energijos vartojimo intensyvumas. 2015–2016 m. SGD terminalas Lietuvos energetinio saugumo lygį vidutiniškai padidino apie 7 procentus.

48 pav. Energetinio saugumo lygio dinamika 2008–2025 metais, procentais
Šaltinis – Lietuvos energetikos instituto Energetinio saugumo tyrimų centras

SGD terminalas suardė „Gazprom“ monopolį, tačiau elektros perdavimo tinklas tebėra sinchroniškai susietas su IPS/UPS tinklu. Baltijos valstybės, siekdamos sustiprinti energetinį saugumą, privalo sujungti savo elektros tinklus, kad šie sinchroniškai veiktų su kontinentinės Europos tinklais, ir įgyvendinti Lenkijos ir Lietuvos dujų jungties (GIPL) projektą, kuris leis integruoti izoliuotas Baltijos šalių dujų rinkas į bendrą ES dujų rinką, įvairinti dujų tiekimo šaltinius ir maršrutus, užtikrinti gamtinių dujų tiekimo saugumą ir patikimumą.

Kaip atskiros valstybės sprendžia energetinės trilemos uždavinį, rodo energetinio tvarumo indeksas. 2016 m. Lietuva užėmė 28 vietą iš 125 šalių. Energetinę trilemą geriausiai sprendžia išsivysčiusios šalys, tokios kaip Danija, Švedija, Nyderlandai ir Vokietija. Šios valstybės yra stabilios ir politiškai stiprios, išsiskiria aukštu visuomeniškumo lygiu ir galinga ekonomika. Tai leidžia joms siekti tvarios energetikos, nusistatant šiltnamio efektą sukeliančių dujų mažinimo ir elektros energijos gamybos iš atsinaujinančių išteklių didinimo, mažinant neigiamą poveikį aplinkai ir didinant energetinį saugumą, tikslus. Lietuva, siekdama kurti tvarią energetikos sistemą, turi nuosekliai tęsti reikšmingas energetinį savarankiškumą stiprinsiančias iniciatyvas ir įgyvendinti projektus, kurie įtraukti į antrąjį ES Bendro intereso projektų sąrašą.

5.3. Pilietiškumo ugdymas, pilietinių galių ir žmogaus teisių apsaugos stiprinimas

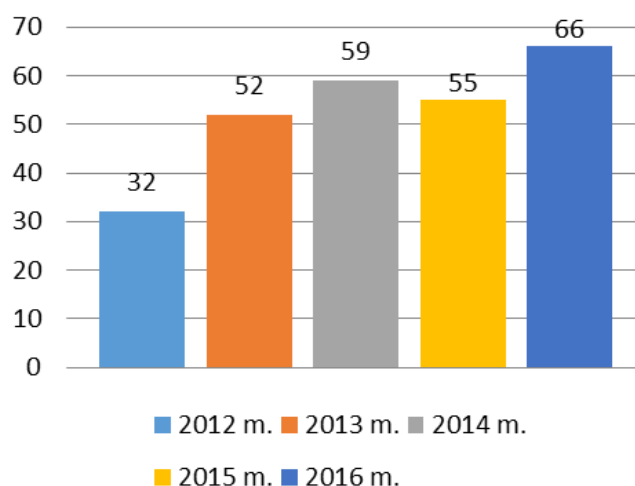
Pilietinės galios indeksas. Pilietinės galios indekso (toliau – PGI) tyrimai atskleidė stagnuojančią Lietuvos visuomenės pilietinės galios būklę (2015 m. – 33,4 balo iš 100 galimų, 2014 m. – 34 balai, 2013 m. – 36 balai). Tai rodo, kad Lietuva vis dar neranda ar plačiai nepritaiko efektyvaus recepto pilietinei visuomenei stiprinti. PGI smuktelėjimą labiausiai lemia ir paaiškina nuo 2013 m. gerokai sumažėjęs gyventojų pilietinės įtakos suvokimas, apimantis 3 rodiklius (visuomeninių organizacijų, paprastų žmonių ir asmeninė įtaka) bei, piliečių manymu, išaugusi tikimybė susidurti su įvairiomis rizikomis inicijuojant pilietines akcijas ir veiklas ar jose dalyvaujant.

Lietuvos jaunimas yra aktyvesnis ir labiau pasitiki savo pilietinėmis galiomis. Mokinių PGI gerokai aukštesni nei visos visuomenės. Ypač išsiskiria jaunimo nuo 20 iki 29 metų pilietiškumas, šios grupės PGI nuo 2013 m. buvo aukščiausias, palyginti su kitomis amžiaus grupėmis nuo 15 iki 75 metų.

Informacinė propaganda. Šiandien didžiausias iššūkis yra visuomenės atsparumas informacinei propagandai, kurios tikslas – klaidinti žmones ir paveikti jų elgesį, daryti įtaką politiniams sprendimams. 2016 m. informacinių atakų prieš Lietuvą intensyvumas nesumažėjo. Pagrindiniai atakų taikiniai buvo NATO karinio buvimo stiprinimas Rytų Europoje ir Lietuvos pozicija dėl Ukrainos.

Siekiant sumažinti ir neutralizuoti priešišką informacinių atakų poveikį, stebėta informacinė erdvė, vykdyta aktyvi prieš propagandą nukreipta visuomenės švietimo ir informavimo kampanija.

Visuomenės švietimo apie propagandą sėkmę pagrindžia 2016 m. gruodžio mėn. visuomenės nuomonės tyrimų bendrovės UAB „RAIT“ atlikta apklausa. Didžiausias skaičius šalies gyventojų nuo 2012 m. (66 procentai) suvokia, kad Rusija sąmoningai vykdo informacines atakas, siekdama paveikti Lietuvos gyventojų nuomonę. Taip pat pažymėtina, kad, nepaisant aktyvių informacinių atakų, absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų palaiko narystę NATO (84 procentai) ir pritaria nuolatiniam NATO sąjungininkų kariniam buvimui Lietuvos teritorijoje (81 procentas).

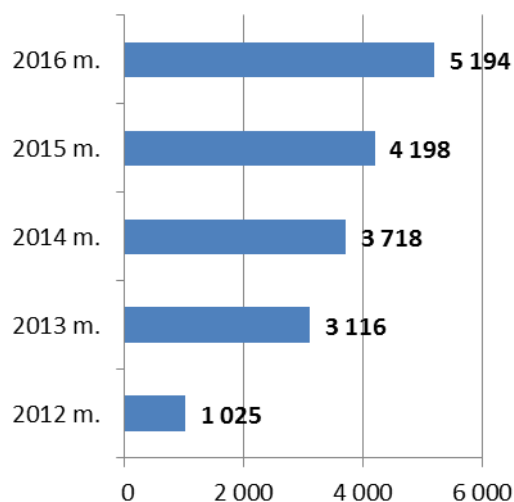
49 pav. Apklaustųjų, manančių, kad Rusija sąmoningai daro informacinį poveikį šalies gyventojams, dalis, procentais
Šaltinis – Krašto apsaugos ministerija

Rusijos informacinės atakos yra gerai finansuojamos, labai kompleksinės, naudojama daug informacinių kanalų (nuo tradicinės žiniasklaidos iki socialinių tinklų ir komentarų informaciniuose portaluose). Dažnai siekiama pasinaudoti rezonansiniais įvykiais ir susieti tarpsektorinius klausimus. Todėl būtina stiprinti šalies strateginės komunikacijos koordinavimo mechanizmą, siekiant užtikrinti bendrą skirtingų institucijų atsaką. Atsižvelgiant į aktyvias Rusijos pastangas vykdyti informacinę kampaniją Pietryčių Lietuvoje ir stiprinti tautines-kultūrinės takoskyras, šiam regionui turėtų būti skirta dar daugiau dėmesio pilietinio ir patriotinio ugdymo srityje.

Pilietinis ir patriotinis ugdymas. 2016 m. svarbiausia tikslinė pilietinio ir patriotinio ugdymo grupė buvo vaikai ir jaunimas. Į pilietinį ir patriotinį ugdymą įtrauktos nevyriausybinės organizacijos. Siekiant ir toliau nuosekliai ugdyti pilietinį sąmoningumą, bus diegiamos vienodos visoms Lietuvos bendrojo ugdymo mokykloms (ir lietuvių, ir tautinių bendrijų mokomosiomis kalbomis) lietuvių kalbos ir literatūros pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos³. Į naują programinės literatūros turinį įtraukta literatūra, ugdomi moralinės nuostatos, tapatybė ir pilietiškumą.

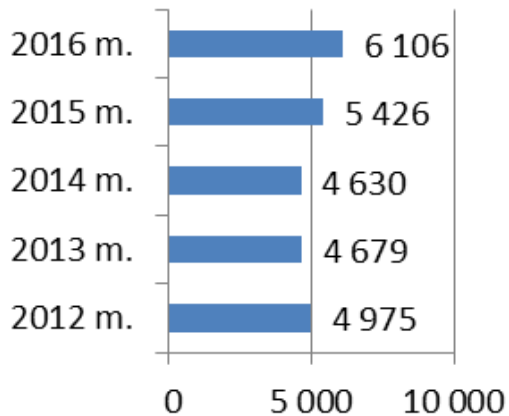
Mokiniai kartu ugdomi pilietinę poziciją, gebėjimą atpažinti propagandą, manipuliavimą žodžiais ir vaizdais. Taip pat bus atnaujinamos istorijos ir pilietiškumo ugdymo pagrindų bendrosios programos, atsižvelgiant į tarptautinius ir nacionalinius prioritetus.

³ Nuo 2016 m. rugsėjo 1 d. pagal naują lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendrąją programą pradėjo mokytis visi 5, 7, 9 (gimnazijos I) klasių mokiniai ir pradinį 1, 3 klasių mokiniai tose mokyklose, kurios spėjo pasirengti.

50 pav. Vaikų skaičius jaunųjų šaulių vasaros stovyklose
Šaltinis – Krašto apsaugos ministerija

Kartu su Lietuvos šaulių sąjunga ir nevyriausybinėmis organizacijomis tęsta aktyvi veikla pilietinio ir patriotinio ugdymo srityje, skatinant visuomenę domėtis šalies gynybos klausimais, kariuomene ir prisidėti prie šalies saugumo. Toliau buvo stiprinama ir specifinė veiklos niša, paskatinta saugumo aplinkos pokyčių, – būtinybė stiprinti visuomenės atsparumą, informuoti gyventojus, kaip elgtis krizės ir karo metu, suteikti praktinių žinių.

51 pav. Jaunųjų šaulių skaičius
Šaltinis – Krašto apsaugos ministerija

Užsienio lietuvių ryšiai su Lietuva. Užsienio lietuvių nuomonės apklausa, kurioje dalyvavo 1 424 užsienio lietuviai iš 47 šalių, duomenimis, 85 procentai respondentų sutiko, kad gyvenant užsienyje yra sudarytos sąlygos išlaikyti lietuviybę, 78 procentai pripažino, kad negyvendami Lietuvoje jie gali dalyvauti įvairių sričių Lietuvos gyvenime. Tik 27 procentai apklaustųjų nurodė, kad jiems pakanka informacijos grįžimo ir reintegracijos į Lietuvą klausimais, ir net 33 procentai nurodė, kad tuo nesidomi ar negali į tokį klausimą atsakyti.

Siekiant stiprinti ryšius su užsienyje gyvenančiais lietuviais, 42 valstybėse remta užsienio lietuvių organizacijų veikla, susijusi su lietuviybės puoselėjimu ir „Globalios Lietuvos“

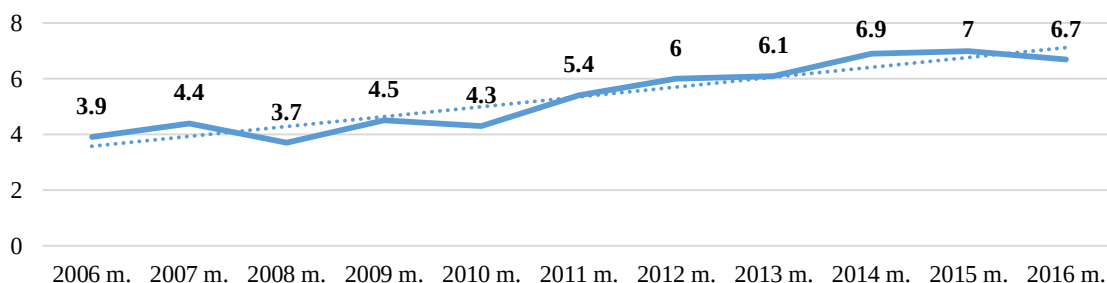
sampratos įtvirtinimu, užtikrintas Rytų kraštų lietuvių organizacijų dalyvavimas „Globalios Lietuvos“ programoje. Organizuotas Globalios Lietuvos profesionalų forumas „Globali Lietuva – valstybės pažangos kodas“, remtos asociacijų iniciatyvos, skatinančios užsienio lietuvius dalyvauti įvairių sričių Lietuvos gyvenime. Nepaisant visų vykdomų iniciatyvų, siekiant išlaikyti ryšį su išvykusiais iš Lietuvos piliečiais, būtina išspręsti dvigubos pilietybės klausimą.

Žmogaus teisių apsauga. Pasaulio bankas kiekvienais metais vertina Teisės viršenybės principo įgyvendinimo rodiklį, parodantį, kaip visuomenė laikosi socialinių normų: ar laikomasi sutarčių, ar ginamos nuosavybės teisės, ar vykdomi teismų sprendimai, ar užkertamas kelias nusikalstamumui ir smurtui. 2015 m. Lietuva buvo 17-ta tarp 28 ES valstybių narių, Estija atitinkamai užėmė 12, Latvija – 21 vietą. Pirmą vietą užėmė Suomija.

Viena iš didesnių Lietuvos problemų yra mažas visuomenės pasitikėjimas teismais. Daugiau Lietuvos gyventojų nepasitiki teismais negu jais pasitiki; kad teismais pasitiki, nurodė 23,3 procento apklaustųjų, kad nepasitiki, – 24,5 procento. Šie duomenys rodo, kad būtina didinti visuomenės pasitikėjimą teismais ir teisine sistema, skatinti teismų darbo atvirumą. Vienas iš būdų – sudaryti galimybę visuomenės atstovams tiesiogiai dalyvauti vykdam teisingumą, įteisinant visuomeninio teismų tarėjo institutą. Visuomenės nuomonės apklausos skelbia, kad net 61 procentas Lietuvos gyventojų pritartų visuomenės atstovų įtraukimui į teismų darbą. Taip pat svarstyтина galimybę įtvirtinti kiekvieno Lietuvos piliečio teisę tiesiogiai kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą (Konstituciniu Teismu pasitiki 37 procentai apklaustųjų, nepasitiki 14,8 procento).

5.4. Viešojo saugumo stiprinimas ir bausmių vykdymo sistemos modernizavimas

Viešasis saugumas – svarbi valstybės nacionalinio saugumo dalis, apimanti žmogaus, visuomenės ir valstybės teisėtų interesų apsaugą nuo nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, gamtos ar žmogaus sukeltų nelaimių. Vienas iš svarbiausių viešojo saugumo būklės vertinimo kriterijų yra subjektyvus gyventojų viešojo saugumo suvokimas. Nors 2016 m. Lietuvoje šis rodiklis, palyginti su 2014–2015 m., sumažėjo, bendra pastarųjų 10 metų tendencija rodo gerėjimą.

52 pav. Viešojo saugumo suvokimo indeksas (apima saugumo jausmo, kriminogeninės padėties ir rizikos tapti nusikaltimo auka gyvenamojoje vietovėje vertinimą), balais

Šaltinis – Vidaus reikalų ministerija

Pagal gyventojų saugumo jausmą savo gyvenamojoje vietovėje Lietuva atsilieka nuo ES vidurkio: Eurobarometro 2015 m. tyrimo duomenimis, 85 procentai Lietuvos gyventojų nurodė, kad jų miestas, miestelis ar kaimas yra saugi vieta gyventi, atitinkamai ES vidurkis – 89 procentai.

Siekiant stiprinti viešąjį saugumą, svarbu didinti atsakingų valstybės institucijų – vidaus reikalų statutinių įstaigų pajėgumus: užtikrinti tinkamą pareigūnų aprūpinimą, kelti jų motyvaciją. Net du trečdaliai pareigūnų, ketinančių palikti tarnybą, kaip pagrindinę priežastį nurodo per mažą darbo užmokestį. Policijos pareigūnų aprūpinimas reikiama ginkluote ir specialiosiomis priemonėmis (įranga), tarnybine uniforma, informacinių technologijų ir ryšių bei transporto priemonėmis 2016 m. siekė tik 47 procentus, pasieniečių – 54 procentus, ugniagesių gelbėtojų – 70 procentų.

Policijos ir kitų vidaus reikalų statutinių įstaigų veikla taptų daug veiksmingesnė, jeigu sulauktų didesnio visuomenės pritarimo, aktyvumo ir bendradarbiavimo. Todėl svarbu į viešojo saugumo stiprinimo veiklas labiau įtraukti gyventojus ir bendruomenes, stiprinti visuomenės savisaugos kultūrą – skatinti gyventojus ir pačius labiau pasirūpinti savo ir savo turto saugumu. Šiuo metu tik 8 procentai gyventojų sutiktų dalyvauti veikloje, siekiant pasirūpinti savo gyvenamosios vietos saugumu.

Gyventojams labai svarbios skubios pagalbos numerio 112 paslaugos. Už šias paslaugas atsakingas Bendrasis pagalbos centras (toliau – BPC) pastaraisiais metais susiduria su opia problema, kuri turi neigiamos įtakos BPC teikiamų paslaugų kokybei, – tai didelė darbuotojų kaita ir norinčiųjų dirbti BPC trūkumas (2017 m. sausio 1 d. trūko 32 procentų darbuotojų). Pagrindinė priežastis – darbo užmokestis, neatitinkantis darbuotojams keliamų profesinių reikalavimų, darbo ir psichologinio krūvio bei darbo sąlygų. 2016 m. nebuvo atsiliepta į 114 tūkst. skambučių (kai laukimo trukmė viršijo 5 sekundes); atsiliepimo į daugiau kaip 22 tūkst. skambučių laukimo laikas viršijo 45 sekundes; skambučių piko metu ilgiausias atsiliepimo laikas viršijo 6 minutes. Nesprendžiant minėtų iššūkių, BPC veiklos rodikliai neišvengiamai blogės.

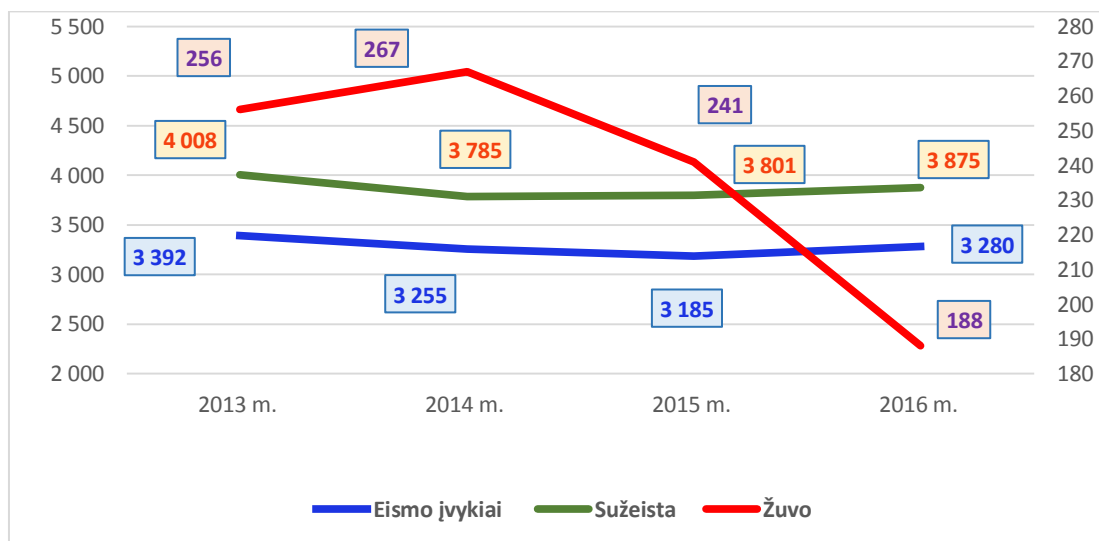
Iki šiol nenustatytas aiškus BPC ir visų pagalbos tarnybų operatyvios sąveikos teikiant skubią pagalbą gyventojams mechanizmas. Policijos ir greitosios medicinos pagalbos (toliau – GMP) įstaigos sutelkė savo pajėgų valdymo padalinius, sukūrė ir plėtojo atskirą nuo BPC infrastruktūrą, informacines sistemas ir radijo ryšio tinklus. Nesukurta bendra GMP paslaugų teikimo informacinė sistema (8 GMP dispečerinės naudoja 3 skirtingomis informacinėmis sistemomis), nėra aiškaus GMP tarnybų veiklos organizavimo ir bendradarbiavimo su BPC modelio. Atsižvelgiant į šią situaciją ir įvertinus esamą teikiamos skubios pagalbos gyventojams efektyvumą, būtina priimti sprendimus dėl optimaliausio BPC ir pagalbos tarnybų operatyvios sąveikos mechanizmo ir jį įtvirtinti.

Nepakankamai sparčiai diegiamos modernios techninės priemonės Lietuvos dalies išorinei ES sienai kontroliuoti, nors jų veiksmingumas užkertant kelią nelegaliai imigracijai ir kitiems tarptautinio pobūdžio nusikaltimams akivaizdus. Nuo 2014 m. liepos 1 d. įdiegus modernias sienos stebėjimo sistemas dalyje sienos su Baltarusijos Respublika ruožų, stebimi

reikšmingi pokyčiai – 2016 m. valstybės sienos pažeidimų prie sienos su Baltarusijos Respublika užfiksuota 2,6 karto mažiau negu 2014 metais. Deja, šiuo metu moderniomis techninėmis priemonėmis kontroliuojama tik 33 procentai išorinės ES sienos ilgio (345 km).

Dėl neigiamų klimato kaitos padarinių didėja meteorologinių reiškinių sukeltų valstybės ir tarptautinio lygio ekstremalių situacijų grėsmė, o dėl statomos prie pat Lietuvos valstybės sienos Astravo atominės elektrinės (toliau – Astravo AE) – branduolinių incidentų grėsmė. 2016 m. valstybės rezerve buvo sukaupta tik 30 procentų reikalingų civilinės saugos priemonių atsargų, o gyventojų perspėjimo sirenomis pasiekiamumas siekė 68 procentus. Esant tokiai padėčiai, būtina stiprinti civilinės saugos sistemos parengtį, modernizuoti gyventojų perspėjimo apie gresiančią ar susidariusią ekstremaliąją situaciją sistemas ir išplėsti visuomenės švietimą civilinės saugos srityje.

Eismo saugumas. Pernai Lietuvoje užfiksuota 3 procentais daugiau eismo įvykių nei 2015 m., tačiau pasiekta rekordinė pažanga mažinant žūčių keliuose – jų sumažėjo nuo 242 (2015 m.) iki 188 (2016 m.). Dar daugiau pasiekta saugant vaikus – jų netektys praėjusiais metais sumažėjo 41,7 procento – nuo 12 žuvusiųjų vaikų 2015 m. iki 7 vaikų 2016 metais.

53 pav. Eismo įvykių statistika 2013–2016 metais
Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

Pagal pažangą mažinant žuvusiųjų keliuose skaičių 2016-aisiais Lietuva tapo antra iš 28 ES valstybių narių ir nusileido tik Čekijai. Preliminariais duomenimis, tai vienintelės ES šalys, kurioms netekčių keliuose skaičių per metus pavyko sumažinti daugiau kaip penktadaliu: Lietuvai – 22,3 procento, Čekijai – 26,2 procento. Svarbu, kad šis rezultatas atspindi ilgalaikes tendencijas – vertinant 2010–2016 m. laikotarpio duomenis, mūsų šalis taip pat yra antra pagal pasiektą pažangą, vos keliais procentais atsilieka tik nuo Portugalijos. Per šį laikotarpį Portugalijoje žuvusiųjų keliuose sumažėjo 40,2 procento, Lietuvoje – 37,1 procento, Norvegijoje – 35,7 procento, Graikijoje – 35,1 procento, Čekijoje – 32 procentais, Slovakijoje – 31,4 procento. Lietuva užtikrintai artėja prie iškelto tikslo – iki 2020 m.

pasiekti, kad ne mažiau kaip perpus sumažėtų eismo įvykiuose žūstančiųjų skaičius, palyginti su 2010 metais. Pasiekti šių rezultatų padėjo sustiprinta Kelių eismo taisyklių pažeidimų kontrolė, kelių infrastruktūros tobulinimas ir švietėjiška veikla. Pasiekti rezultatai įpareigoja imtis ypatingų pastangų ir papildomų priemonių, kad teigiamos tendencijos išliktų ir kad būtų pasiektas Europos Komisijos iškeltas tikslas iki 2050 m. – nulis žūčių keliuose.

Bausmių vykdymo sistema. Nesubalansuota baudžiamoji politika, pernelyg dažnas laisvės atėmimo bausmės skyrimas bei suėmimo taikymas ir neefektyvus nuteistųjų resocializacijos procesas lėmė, kad, palyginti su kitomis ES valstybėmis narėmis, Lietuvoje fiksuojamas didžiausias įkalintų asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų (2013 m. sausio 1 d. šis rodiklis siekė net 327). Kryptingais baudžiamosios politikos pokyčiais (platesnis alternatyvių įkalinimui bausmių taikymas, efektyvesnė nuteistųjų socialinė rehabilitacija, elektroninio stebėjimo priemonių taikymas probacijoje ir pan.) minėtas rodiklis palaipsniui mažėja. 2016 m., palyginti su 2015 m., laisvės atėmimo įstaigose laikomų nuteistųjų skaičius sumažėjo 6,5 procento, o suimtųjų – net 15 procentų, įkalintų asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų, sumažėjo apie 6 procentus (nuo 255 (2015 m.) iki 239 (2016 m.)). Prognozuotina, kad dėl priemonių, kurios įgyvendintos 2016 m. ir kurios bus įgyvendintos 2017 m., įkalintų asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų, turėtų dar labiau mažėti.

Taip pat siekiama gerinti įkalintų asmenų laikymo sąlygas. Dėl blogų kalinimo sąlygų 2016 m. teismuose išnagrinėta 1 081 byla (2015 m. – 1 334 bylos) ir priteista išmokėti 323,3 tūkst. eurų (2015 m. – 713 tūkst. eurų). 2016 m., gerinant įkalinimo sąlygas, atidaryta moderni Laisvės atėmimo vietų ligoninė, kuri iš Vilniaus centrinės dalies perkelta į Pravieniškes, taip pat atidarytas naujas 30 vietų Reabilitacijos centras asmenims, sergantiems priklausomybių ligomis, 4 pusiaukelės namai Alytuje, Marijampolėje, Vilniuje ir Pravieniškėse (80 vietų) ir 5 vietų Vaiko ir motinos namai Panevėžyje, kur apgyvendintos nuteistos motinos, auginančios vaikus iki 4 metų, pradėta statyti nauja 600 vietų įkalinimo įstaiga Šiauliuose.

5.5. Valstybės interesų įgyvendinimo tarptautinėje bendruomenėje užtikrinimas

2016-ieji pasižymėjo svarbiais geopolitiniais įvykiais, kurie turės įtakos ir tolesnei tarptautinės bendruomenės raidai. Didžiausi iššūkiai stabilumui ir saugumui regione ir pasaulyje buvo tebesitęsianti Rusijos agresija prieš Ukrainą, karas Sirijoje ir jo padariniai, migracijos krizė, terorizmas ir jo išplitimas į Europą ir JAV, ekstremizmas, hibridinės grėsmės, plintantis nepakantumas ir populizmas, socialiniai iššūkiai, demokratijos vertybių krizė. Tarptautinės bendruomenės dėmesio centre buvo 2016 m. vykę JAV prezidento rinkimai, Jungtinės Karalystės referendumo priimtas sprendimas dėl Jungtinės Karalystės pasitraukimo iš ES, diskusijos dėl ES ateities – veiksniai, kurie neabejotinai paveikė ir ateityje veiks tarptautinės politikos, taip pat ir Lietuvos užsienio politikos darbotvarkę.

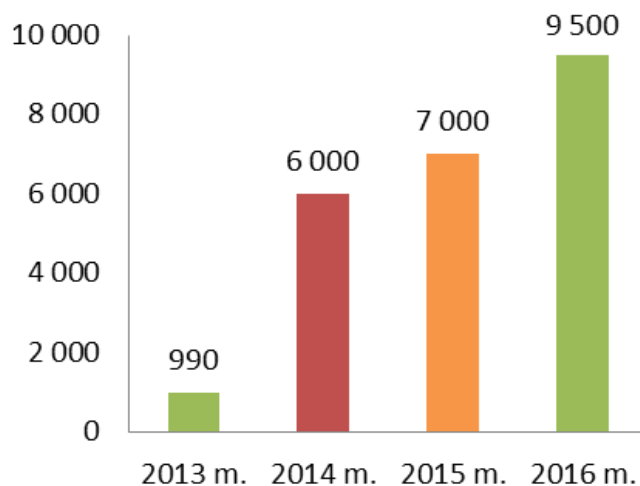
Lietuvos gyventojų dalis, mananti, kad Lietuvos interesų įgyvendinimas yra užtikrinamas diplomatinėmis priemonėmis, palyginti su 2015 m., padidėjo 5 procentais, t. y.

nuo 35 procentų iki 40 procentų. Tačiau gyventojų, manančių, kad Lietuvos diplomatinė tarnyba labai gerai / gerai įgyvendina Lietuvos interesus: 1) Europos Sąjungoje, 2) išnaudodama dvišalio ir daugiašalio bendradarbiavimo priemones ir narystės NATO teikiamas galimybes, dalis sumažėjo atitinkamai 3 ir 6 procentais. Pirmojo rodiklio reikšmės pokytis patenka į statistinės paklaidos diapazoną. Antrojo rodiklio reikšmės pokyčiui įtakos galėjo turėti besikeičianti saugumo situacija regione ir didėjantys piliečių lūkesčiai.

Narystė NATO. 2016 m. Varšuvos NATO valstybių vadovų susitikimo sprendimai patvirtino, kad šiandieninė saugumo aplinkos būklė yra ne laikina situacija, o nauja NATO realybė. Lietuva nuo pat 2014 m. pabrėžė, kad regiono saugumą ir patikimą atgrasymą užtikrintų ilgalaikis kariniu požiūriu reikšmingo dydžio pajėgų dislokavimas. Varšuvoje kaip tik ir buvo priimti sprendimai, žymintys virsmą nuo patikrinimo (angl. *assurance*) priemonių, kurios buvo taikomos po Rusijos agresijos Ukrainoje, prie atgrasymo. Tai pasiekti padėjo glaudus veiksmų koordinavimas tiek tarp šalies institucijų, tiek su NATO sąjungininkais.

Kertinis Lietuvai ir kitoms regiono valstybėms sprendimas – NATO priešakinių pajėgų (bataliono kovinės grupės dydžio vienetų) dislokavimas Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje. 2016 m. NATO karinį matomumą Lietuvoje užtikrino rotacinės sąjungininkų pajėgos, oro policijos misija ir tarptautinės pratybos. Lietuvoje buvo nuolat dislokuotos rotacinės JAV pajėgos, taip pat atskirais laikotarpiais – Vokietijos, Lenkijos, Portugalijos, Belgijos ir Liuksemburgo kontingentas. Buvo tęsiama sustiprinta NATO oro policijos misija Baltijos šalyse: Lietuvos kariuomenės karinių oro pajėgų aviacijos bazėje Šiauliuose rotacijos pagrindu budėjo Ispanijos, Portugalijos ir Nyderlandų naikintuvai.

2016 m. toliau intensyvėjo tarptautinės pratybos Lietuvoje – palyginti su 2015 m., 35 procentais padidėjo NATO sąjungininkų sausumos pajėgų karių, dalyvavusių pratybose Lietuvoje, skaičius ir buvo didžiausias nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo.

54 pav. NATO sąjungininkų sausumos pajėgų karių, dalyvavusių pratybose Lietuvoje, skaičius

Šaltinis – Krašto apsaugos ministerija

2016 m. buvo žengti žingsniai stiprinant NATO greitojo reagavimo pajėgų pasirengimą reaguoti į krizes. Lietuvoje nuo 2015 m. veikiantis NATO pajėgų integravimo vienetas, atsakingas už sklandų NATO greitojo reagavimo pajėgų perdislokavimą Lietuvoje, 2016 m. pasiekė visą operacinį pajėgumą. 2016 m. Lietuvos kariai kartu su Estijos ir Latvijos kariais budėjo NATO greitojo reagavimo pajėgose, kartu sudarydami pėstininkų batalioną.

Tarptautinės operacijos. Nors pastaraisiais metais stipriai susitelkta į teritorinę gynybą, Lietuva stengėsi išlaikyti indėlį ir tarptautinėse operacijose, taip išreikšdama solidarumą su sąjungininkais ir prisidedama prie tarptautinio stabilumo didinimo. Lietuvos kariai taip pat įgyja praktinių karinių įgūdžių (operacijų planavimo, karių ir civilių bendradarbiavimo, veikimo kartu su sąjungininkais), kurie gali būti panaudoti ir šalies gynybai. 2016 m. išliko pastarųjų metų tarptautinių operacijų pobūdžio kaitos tendencijos – vis daugiau dėmesio skirta vietos pajėgų mokymo ir patariamosioms misijoms. 2016 m. Lietuva dalyvavo aštuoniose (2015 m. – septyniose) NATO, ES, Jungtinių Tautų (toliau – JT) tarptautinėse operacijose ir misijose. Operacijų regionai – Vidurio Rytai, Europa, Afrikos žemynas ir Indijos vandenynas. 2016 m. papildomai pradėta dalyvauti JT vykdomoje padėties stabilizavimo operacijoje Malyje MINUSMA. Siekiant prisidėti prie nelegalios migracijos užkardymo Viduržemio jūroje, sustiprintas dalyvavimas ES operacijoje „Sophia“; atsižvelgiant į NATO prašymą, skirti papildomi pajėgumai NATO operacijai „Tvirta parama“ Afganistane. Augant poreikiui stiprinti dalyvavimą tarptautinėse operacijose Artimuosiuose Rytuose ir kartu išlaikant paramą Ukrainoje, būtina išlaikyti tinkamą balansą tarp nacionalinės gynybos stiprinimo ir tarptautinio dalyvavimo.

ES klausimų koordinavimas. ES globalios užsienio ir saugumo politikos strategijoje atspindėti Lietuvai svarbūs klausimai – aukščiausių branduolinės saugos standartų skatinimas trečiojoje šalyje, aiškus įsipareigojimas stiprinti transatlantinius ryšius ir partnerystę su NATO, ES dėmesys partnerėms Rytuose, nuoseklus ir vieningas požiūris ES sprendžiant klausimus su Rusija, Krymo aneksijos nepripažinimas. Europos Komisija kartu su vyriausiąja įgaliotine užsienio reikalams ir saugumo politikai pateikė Lietuvai aktualius siūlymus imtis ES lygmens veiksmų didinant ES ir jos valstybių narių atsparumą ir veiksmingai kovojant su mišriomis grėsmėmis (ypatingos svarbos infrastruktūros objektų apsauga, gynybos pajėgumų stiprinimas, kibernetinis saugumas, bendradarbiavimo su trečiosiomis šalimis stiprinimas). Pasiektas platus sutarimas dėl Tarybos pozicijos dėl 2014–2020 m. ES daugiametės finansinės programos peržiūros, kuriame išlaikyta Lietuvai svarbi pusiausvyra tarp naujų iššūkių ir ES sutartyse įtvirtintų ilgalaikių prioritetų (sanglaudos, žemės ūkio politikos) finansavimo. Daug dėmesio skirta kovai su propaganda ir dezinformacija: Audiovizualinių žiniasklaidos paslaugų direktyvos peržiūros projekte atspindėta Lietuvai svarbi galimybė dėl nacionalinio saugumo riboti laisvą linijinių programų priėmimą ir numatytos efektyvesnės procedūros ES lygiu.

Lietuvai raginant, **Astravo AE** klausimas iškeltas ES–Baltarusijos santykių kontekste, Astravo AE saugumo klausimai iškelti įvairiose ES organizacijose, užmegztas glaudus dialogas su Europos Komisija, kuris sustiprino Europos Komisijos reikalavimą, kad Baltarusija atliktų rizikos ir atsparumo vertinimo testus. Europos Parlamento priimtoje

rezoliucijoje išreikštas susirūpinimas Astravo AE sauga ir paraginta užtikrinti projekto tarptautinę priežiūrą, kad projektas atitiktų tarptautinius branduolinės saugos ir aplinkos apsaugos reikalavimus. Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko patvirtintoje strategijoje Baltarusijai pažymėta, kad bankas nefinansuos Astravo AE projekto, o kiti projektai bus finansuojami su sąlyga, kad Baltarusija laikysis banko socialinės ir aplinkosauginės politikos, įskaitant ir tinkamą JT Espo ir Orhuso konvencijų įgyvendinimą.

ES Rytų partnerystė. 2016 m. įsigalioję ES asociacijos susitarimai su Gruzija ir Moldova užtikrina didesnę šių valstybių politinį, teisingumo, saugumo, ekonominį ir prekybinį suartėjimą su ES. 2017 m. kovo 28 d. įsigalioja bevizis režimas Gruzijai. Atvertas kelias visiškam asociacijos susitarimo su Ukraina įsigaliojimui ir bevizio režimo Ukrainai suteikimui. Lietuva aktyviai teikė politinę ir ekspertinę paramą Ukrainai, Moldovai ir Gruzijai, joms įgyvendinant reformas.

Vykdyta nuosekli vertybėmis paremta ir nacionalinius interesus atitinkanti politika **Rusijos** atžvilgiu, aktyviai veikta siekiant užtikrinti vieningą ES politiką šiuo klausimu, pratęsiant ES sankcijas Rusijai ir susiejant jų galiojimą su Minsko susitarimų įgyvendinimu. Užtikrintas principingas Krymo aneksijos nepripažinimo politikos įgyvendinimas.

Jungtinėse Tautose užtikrintas Lietuvai prioritetinių temų – Rusijos agresijos prieš Ukrainą, kovos su neteisėta prekyba ginklais, žurnalistų saugumo, kovos prieš užsienio teroristų kovotojus, teisės viršenybės ir žmogaus teisių, moterų teisių ir lyčių lygybės – tęstinumas, pradėta rinkimų kampanija į JT Žmogaus teisių tarybą 2022–2024 m. laikotarpiui. ESBO darbotvarkėje išlaikyti kovos su propaganda, agresijos prieš Ukrainą ir Krymo aneksijos klausimai, aktyviai veikta UNESCO Vykdomojoje Taryboje.

Bendradarbiavimas su Šiaurės ir Baltijos šalimis, Vokietija, Prancūzija, Jungtine Karalyste, Lenkija ir kitomis Europos valstybėmis. *Brexit* referendumo pasekmės sutelkė Lietuvos pastangas stiprinti partnerystę su Vokietija, Prancūzija ir Šiaurės šalimis. Paskelbta Baltijos valstybių ir Vokietijos deklaracija dėl bendros Europos vizijos, regioninio saugumo ir bendradarbiavimo, Vokietijos ir Lietuvos vadovai ir ministrai tarėsi dėl dvišalio bendradarbiavimo stiprinimo. Atnaujintas Lietuvos ir Prancūzijos 2016–2019 m. strateginės partnerystės planas, numatantis naujas bendradarbiavimo gaires hibridinio karo grėsmės, strateginės komunikacijos, glaudesnės sąveikos sprendžiant vidaus reikalų tarnybų iššūkius klausimais. Baltijos ir Šiaurės šalys daug glaudžiau koordinavo veiksmus gynybos, saugumo, strateginės komunikacijos, Rytų politikos, ES klausimais. Lietuvos piliečių ir bendruomenės, esančių Jungtinėje Karalystėje, interesų apsaugos klausimas buvo keliamas susitikimuose su Jungtinės Karalystės pareigūnais. 5-iose aukšto lygmens susitikimuose su Lenkijos atstovais Lietuva nuosekliai siūlė atšildyti abiejų šalių politinius ryšius.

Atstovavimas Lietuvos ekonominiams interesams užsienyje. Siekiant užtikrinti tinkamą ir efektyvų atstovavimą ekonominiams interesams užsienyje, sukurtas integruotos ekonominės veiklos užsienyje mechanizmas – atsižvelgiant į Lietuvos institucijų ir įstaigų bei asocijuotų verslo struktūrų interesus ir numatomas veiklas užsienyje, parengti Lietuvos diplomatinė atstovybių ekonominės veiklos planai, kuriuos įgyvendins kartu visi tam tikroje

šalyje dirbantys Lietuvos ekonomikos atstovai (diplomatai ir specialieji atašė). Sukurta elektroninė Lietuvos diplomatinė atstovybių ekonominės informacijos valdymo ir keitimosi ja priemonė, jungianti ekonominės diplomatijos veikloje dalyvaujančias valstybės institucijas ir įstaigas, kuri užtikrins efektyvesnį atstovavimo Lietuvos ekonominiams interesams užsienyje veiklos planavimą ir koordinavimą. Kartu su viešąja įstaiga „Investuok Lietuvoje“ padidintas Lietuvos diplomatinė atstovybių įsitraukimas į tikslinį tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą – per metus investicinių projektų pagausėjo daugiau nei 2 kartus (nuo 3 iki 7 procentų).

Toliau atkuriamas per ekonomikos krizę sumažintas ekonominis diplomatinis tinklas – iš viso 2015–2016 m. į diplomatinės atstovybės papildomai buvo paskirta 10 diplomatu, atliekančių ekonomines funkcijas, iš jų – 7 diplomatai, atsakingi tik už ekonomikos klausimus (iš jų – 2 diplomatai, atsakingi už EBPO).

Pasirašytas išsamus ES ir Kanados ekonomikos ir prekybos susitarimas pagerins prekybos lietuviškomis prekėmis ir paslaugomis sąlygas aukšta perkamąja galia pasižyminčioje rinkoje, suteiks galimybę įmonėms dalyvauti Kanados viešuosiuose pirkimuose (Lietuvos eksportuotojai vien iš susitarimu numatyto muitų liberalizavimo sutaupys daugiau kaip 1 mln. eurų maito mokesčių per metus). Pradėtas įgyvendinti atnaujintas Informacinių technologijų susitarimas (ITA) apima Lietuvos gamintojų eksportuojamus produktus, įskaitant lazerius (90 procentų Lietuvoje gaminamų lazerių eksportuojama), medicininių tyrimų ir optinius, radionavigacinius aparatus, optinius lęšius ir kitą didelės pridėtinės vertės aukštųjų technologijų įrangą. Tai ne tik pagerins Lietuvos gamintojų eksporto į didžiąsias rinkas (JAV, Kinija, Japonija) sąlygas, bet ir sudarys palankesnę importo režimą kitose augančiose Pietryčių Azijos valstybėse. 2016 m. pradėta taikyti išsami ir visapusė laisvosios prekybos erdvė su Ukraina reikšmingai pagerino patekimo į rinką sąlygas Lietuvos įmonėms (visiškai liberalizavus Ukrainos taikomus importo muitus, lietuviškos kilmės eksportas nebus apmokestinamas iki 13 mln. eurų maito mokesčių per metus).

Taikytos ES prekybos apsaugos priemonės Lietuvos pramonei užtikrino 60 mln. eurų papildomų metinių pajamų. Lietuvos įmonės dėl laikino importo maito taikymo suspendavimo sutaupė daugiau kaip 350 tūkst. eurų. 2016 m. aktyviai siekta, kad būtų užtikrinti Rusijos įsipareigojimai Pasaulio prekybos organizacijai, laimėti du Lietuvai svarbūs Pasaulio prekybos organizacijos prekybiniai ginčai bylose tarp ES ir Rusijos Federacijos dėl Rusijos neteislingai taikomų importo muitų kai kurioms žemės ūkio ir pramonės prekėms ir neteisėtų importo ribojimų gyvoms kiaulėms, kiaulienai ir kitiems produktams iš kiaulienos, kilusiems iš ES. Pasiektas ES Tarybos sprendimas dėl prekybos apsaugos priemonių modernizacijos užtikrina tinkamą Lietuvos gamintojų apsaugą kovojant su nesąžininga konkurencija ir energetikos sąnaudų iškraipymais.

Lietuvos universitetams ir pramonei pristatytas Europos branduolinių mokslinių tyrimų organizacijos (toliau – CERN) potencialas, CERN įteikta Lietuvos paraiška siekti CERN asocijuotos narystės. Šis naujas Lietuvos ir CERN santykių etapas vidutinės trukmės

laikotarpiu padės parengti tarptautinius mokslo ir technologijų standartus atitinkančią Lietuvos mokslininkų, inžinierių ir informacinių technologijų specialistų komandą, kuri dalyvaus dideliuose tarptautiniuose moksliniuose, technologiniuose projektuose fizikos, radiobiologijos, medicinos fizikos, branduolinės fizikos srityse.

Lietuvos stojimo į EBPO procesas. Siekiant, kad Lietuva 2018 m. taptų EBPO nare, būtina susitelkti ir bendrai dirbti visoms valstybės institucijoms. Kad stojimo procesas baigtųsi sėkmingai, Lietuva turi gauti teigiamas oficialias pozicijas iš 21 EBPO komiteto, kuriojančio atskiras sritis. 2016-aisiais EBPO Prekybos komitetas pripažino, kad Lietuva pajėgi ir pasirengusi priimti EBPO narystės įsipareigojimus prekybos politikos srityje, ir pirmasis iš EBPO komitetų patvirtino teigiamą oficialią nuomonę dėl Lietuvos atitikties EBPO standartams prekybos srityje. Itin didelę pažangą Lietuva turi padaryti valstybės valdomų įmonių ir kovos su pareigūnų papirkinėjimu srityse.

Vystomasis bendradarbiavimas. Vykdamas vystomojo bendradarbiavimo veiklą, buvo finansuoti 86 projektai, kurių vertė – apie 1 mln. eurų. 91,2 procento lėšų skirta Rytų partnerystės valstybėse vykdytiems projektams. Daugiašaliuose formatuose 5,7 mln. eurų skirta įmokai į Europos plėtros fondą, 486 500 eurų – į kitus fondus, iš jų – 250 tūkst. eurų skirta Europos humanitariniam universitetui, 105 tūkst. eurų – Ukrainai. Lietuva yra įsipareigojusi 2030 m. skirti ne mažiau kaip 0,33 procento bendrųjų nacionalinių pajamų oficialiai vystymosi paramai. Pastaraisiais metais pasiekta pažanga (nuo 0,1 procento 2014 m. iki 0,12 procento 2015 m.) per maža, todėl būtina sutelkti visų Lietuvos institucijų pastangas didinant finansavimą vystymuisi remti.

Viešoji diplomacija. Gyventojų, kurie domisi Lietuvos užsienio politika, 2016 m., palyginti su 2015 m., pagausėjo nuo 38 iki 42 procentų, o vertinimų, kad Lietuvos interesų įgyvendinimas yra užtikrinamas diplomatinėmis priemonėmis, padaugėjo nuo 35 iki 40 procentų. Į klausimą, ar turi pakankamai informacijos apie užsienio politiką apskirtai, teigiamai atsakė 77 procentai respondentų.

Siekiant, kad veiksmingiau būtų atliekamos konsulinės funkcijos, 2016 m. surengtos 38 konsulinės išvažiuojamosios misijos, kurių metu, palyginti su 2015 m., atlikta 9,5 procento daugiau konsulinių veiksmų ir aptarnauta 18 procentų daugiau žmonių. 12-os Lietuvos diplomatinės atstovybių elektroninėje erdvėje veikė išankstinė interesantų registracija konsulinėms paslaugoms gauti. Nuo 2016 m. Lietuvos piliečiai, užsienyje praradę asmens dokumentą, Lietuvos diplomatinėse atstovybėse turi galimybę gauti ne tik grįžimo dokumentą (asmens grįžimo pažymėjimą), bet ir *laikiną pasą*, su kuriuo galima tęsti kelionę. Lietuvos diplomatinėse atstovybėse išduota 2 500 asmens tapatybės kortelių (2015 m. – 1 311), 23 500 Lietuvos piliečio pasų (2015 m. – 22 300), 437 344 vizos užsieniečiams (2015 m. – 434 tūkst.). Į Lietuvos valstybės biudžetą surinkta 19 463 561 euras konsulinio mokesčio (2015 m. – daugiau nei 18 mln. eurų).

NACIONALINIO SAUGUMO BŪKLĖS IR PLĖTROS 2016 METŲ ATASKAITA

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymu, Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) teikia Lietuvos Respublikos Seimui (toliau – Seimas) nacionalinio saugumo būklės ir plėtros metinės ataskaitos dalį.

I. RIZIKOS VEIKSNIAI, PAVOJAI IR GRĖSMĖS NACIONALINIAM SAUGUMUI

Konvencinės karinės grėsmės

Tarptautinė Lietuvos padėtis 2016 m. išliko stabili, tačiau nacionalinį jos saugumą ir toliau veikė agresyvūs Rusijos Federacijos (toliau – Rusija) veiksmai, kuriais siekiama ardyti esamą tarptautinę saugumo architektūrą, atkurti po SSRS žlugimo prarastą išskirtinės įtakos zoną ir užsitikrinti vieną svarbiausių vaidmenų tarptautinėje politikoje. Šiuos veiksmus – karinio aktyvumo didinimą, infrastruktūros plėtrą, naujos ginkluotės dislokavimą teritorijose, kurios ribojasi su NATO, agresyvią retoriką Rusija pateikia kaip atsaką į NATO veiksmus. Taip Rusija siekia užmaskuoti savo karinius planus, pradėtus įgyvendinti dar iki agresijos prieš Ukrainą, taip pat stabdyti NATO galių stiprinimą regione.

Rusija 2016 m. toliau stiprino savo karinius pajėgumus Vakarų kryptimi, taip pat Kaliningrado srityje. Čia dislokuotos pajėgos buvo aprūpinamos moderniausia oro gynybos įranga ir ginkluote, kuri leidžia tam tikruose aukščiuose naikinti oro taikinius virš didesnės Lietuvos dalies. Rusijos Baltijos laivynas aprūpinamas naujais kovos laivais, tarp jų ir apginkluotais moderniais raketų kompleksais. Atgabenti modernūs kranto gynybos kompleksai, galintys naikinti antvandeninius taikinius beveik visoje Baltijos jūros akvatorijoje.

Stiprinti ir reorganizuoti Rusijos europinėje dalyje dislokuoti kariniai junginiai. Ypač daug dėmesio skirta daliniams, dislokuotiems prie sienos su Ukraina. Rusija demonstruoja galimybes per labai trumpą laiką ir be išankstinio perspėjimo sugeneruoti ir perdislokuoti pajėgumus, kurių pakaktų kovos veiksams prieš kaimynines valstybes pradėti. 2017 m. antrojoje pusėje laukiama itin didėjančio aktyvumo Baltijos jūros regione (pratybos „Zapad“ 2017).

2016 m. toliau didėjo Rusijos gynybos finansavimas – jis sudarė apie 4,7 procento BVP (23,7 procento visų biudžeto išlaidų).

Esamos ekonomikos problemos gali priversti Rusiją keisti planus ir mažinti planuotas išlaidas, tačiau tikėtina, kad net didelės ekonomikos krizės sąlygomis Rusijos ginkluotosioms pajėgoms bus skiriamas kuo didesnis finansavimas. Tikėtina, kad karinio potencialo didinimas, demonstravimas ir sudarytos sąlygos jį panaudoti taps vis svarbesne Rusijos regioninės įtakos išlaikymo ir užsienio politikos formavimo priemone.

Užmaskuotos karinės ir žvalgybos priemonės

Aktyviausiai prieš Lietuvą 2016 m. veikė Rusijos žvalgybos ir saugumo tarnybos, vykdžiusios žvalgybą politine, ekonomine ir karine-strategine kryptimis, kibernetinio šnipinėjimo operacijas prieš svarbiausias Lietuvos valstybės institucijas, teisėsaugą, strateginę infrastruktūrą ir siekusios išgauti įslaptintos ir kitos nacionaliniam saugumui svarbios informacijos. Veikta tiek naudojant turimus pajėgumus Lietuvoje, tiek iš Rusijos teritorijos, naudotasi anksčiau sukurtais agentūrų tinklais, signalų, atvaizdų žvalgybos pajėgumais.

Aktyviai prieš Lietuvos interesus veikė ir Baltarusijos žvalgybos ir saugumo tarnybos, ypač Lietuvos pasienyje: verbavo į Baltarusiją vykstančius Lietuvos piliečius, rinko informaciją apie Lietuvos karinę ir kitą strateginę infrastruktūrą.

Užsienio šalių žvalgybos prioritetai 2016 m. pernelyg nekito, buvo renkama informacija apie Lietuvos gynybinę galią, naujos ginkluotės įsigijimus, NATO karinį aktyvumą Baltijos regione, šalies ekonomikos galimybes. Kaip ir ankstesniais metais vienas iš užsienio žvalgybų prioritetų buvo informacijos apie NATO infrastruktūrą, galimą papildomų pajėgumų dislokavimą regione rinkimas. Domėtasi ir šalies energetikos projektais.

Grėsmės euroatlantinės bendrijos vienybei

Vienas didžiausių iššūkių euroatlantinės bendrijos vienybei 2016 m. – agresyvi Rusijos politika: karo veiksmai Rytų Ukrainoje, Krymo okupacija, ginkluotės telkimas prie Europos Sąjungos (toliau – ES) sienų, įtaka ES kaimyninėms valstybėms ir ES valstybėms narėms, ypač naudojant propagandos priemones, skaldanti ES ir NATO vienybę veikla. Euroatlantinė bendrija 2016 m. sugebėjo išlaikyti bendrą poziciją dėl sankcijų Rusijai politikos įgyvendinimo. Tačiau 2017 m. vidinės ES problemos (migracija, populizmas, rinkimai, terorizmas ir kita) ir dar galutinai nesusiformavusi JAV santykių su Rusija politika vers sąjungininkus imtis papildomų pastangų, skirtų išsaugoti vieningai laikysenai svarbiausiais tarptautinės darbotvarkės klausimais, taip pat ir dėl Rusijos, kuri naudos visas įmanomas priemones (hibridinius metodus), siekdama susilpninti ES ir NATO, remti prorusiškas destabilizuojančias jėgas. Šiems tikslams Rusija gali bandyti pasitelkti ir galimą bendradarbiavimą su JAV kovojant su tarptautiniu terorizmu ar sprendžiant Sirijos politinio sureguliojimo klausimus, mainais prašydama palankesnės politikos Rusijos atžvilgiu Europoje.

Svarbūs euroatlantinei bendrijai ir visam pasauliui buvo 2016 m. JAV prezidento rinkimai. Formuojamos naujosios JAV administracijos ketinimas pirmiausia imtis vidinių šalies iššūkių ir su tuo susijęs jos noras ryžtingai keisti užsienio politiką – pereiti prie ekonominiais ir pragmatiškais interesais grįstos „*America First*“ politikos, ypač santykių su sąjungininkais ir Rusija klausimais, kelia tam tikrą neapibrėžtumą tarptautinėje arenoje ir turės globalios įtakos daugeliui procesų. Kita vertus, euroatlantinės bendrijos vienybei ir stiprybei puoselėti būtina, kad JAV ir toliau būtų aktyvi Europos saugumo darbotvarkės dalyvė, tai atitinka ir jos pačios interesus. Dislokuodamos karinius pajėgumus Baltijos

valstybėse ir Lenkijoje (taip pat kitose Vidurio Europos šalyse), JAV parodo, kad laikosi įsipareigojimų sąjungininkams. Lietuva, vykdydama savo įsipareigojimus, 2016 m. padidino ir ateinančiais metais didins finansavimą gynybai, kurs reikiamą infrastruktūrą ir sudarys tinkamas sąlygas įgyvendinti NATO saugumo garantijas. Euroatlantinių santykių kontekste labai svarbus ir kitų sąjungininkų atitinkamas požiūris į gynybos finansavimą ir gebėjimas užtikrinti 2 procentus BVP gynybai.

Jungtinės Karalystės, vienos iš aktyviausių euroatlantinių ryšių rėmėjos, sprendimas pasitraukti iš ES ir rinkimų JAV rezultatai Europos populistinėms partijoms, kurių populiarumas Europoje didėjo, suteikė papildomą impulsą. Skepticizmu ES grįsta kraštutinių partijų politika ir 2017 m. rinkimų kai kuriose ES valstybėse (Prancūzijoje, Vokietijoje) rezultatai gali tapti vienais svarbiausių Europos ateities iššūkių.

Nelegalios migracijos ir pabėgėlių klausimas 2016 m. ir toliau buvo vienas iš veiksnių, skatinusių Europoje politinį radikalizmą, kuris 2017 m. gali tapti euroatlantinės vienybės ir bendrų vertybių puoselėjimo išbandymu. Populistinių partijų politika ir pažiūros dažniausiai atitinka Rusijos interesus ir darbotvarkę, skirtą Europai. Šios partijos meta iššūkį liberalizmo ir demokratijos vertybėms, priešinasi vadinamajam Europos projektui, nepasitiki JAV ir siekia mažinti šios valstybės įtaką Europoje. Dauguma šių partijų linkusios matyti Rusiją kaip atsvarą JAV ir ragina panaikinti sankcijas Rusijai, nepaisydamos priežasčių, dėl kurių jos įvestos.

Nestabilumas regione ir pasaulyje

Didžiausias iššūkis Rytų Europos saugumui ir stabilumui – agresyvi Rusijos imperinė ir ekspansinė politika, visų pirma skirta kaimyninėms valstybėms, aktyviai palaikanti ir kurstanti ilgalaikius konfliktus Kryme ir Rytų Ukrainoje, Kalnų Karabache, Padniestrėje, Abchazijoje ir Pietų Osetijoje. Krymo okupacija ir aneksija, agresija Rytų Ukrainoje itin stipriai paveikė visą tarptautinę bendruomenę, grindžiančią tarpusavio santykius tarptautinės teisės principais ir įsipareigojimais. Viena pagrindinių kliūčių, trukdančių stabilizuoti regiono saugumo būklę, yra Rusijos vengimas vykdyti Minsko susitarimų įsipareigojimus ir jos spaudimas Ukrainai reikalaujant, kad ji pirmiausia įgyvendintų politines Minsko susitarimų nuostatas, nesant užtikrintų sutartų būtinų saugumo garantijų, už kurias atsakinga Rusija.

Rusija 2016 m. toliau priešinosi ES Rytų kaimynystės politikai, siekdama daryti įtaką Rytų partnerystės valstybių vykdomoms reformoms ir stabdyti šių valstybių suartėjimą su ES. Pačios ES vidaus problemos taip pat silpnino dėmesį Rytų partneriams. Lietuva siekė išlaikyti Rytų partnerystės ir ypač paramos Ukrainai klausimą ES darbotvarkėje, tvirtai remdama Ukrainos nepriklausomybę, suverenumą ir teritorinį vientisumą, teikdama visapusišką paramą ir skatindama Kijevą tęsti reformas.

Baltarusija 2016 m. padarė kelis simbolinius žingsnius demokratizavimo link ir sustiprino dialogą su ES, tačiau ir toliau yra labai priklausoma nuo Rusijos. Baltarusijos ekonomika patiria nuosmukį, didėja įsiskolinimai užsienio kreditoriams, ypač Rusijai.

Baltarusijos demonstruojamas atsivėrimas Vakarams neturės didelės įtakos šalies formuojamoms pagrindinėms politikos kryptims ir santykiams su Rusija.

2016 m. Artimuosiuose Rytuose buvo kupini įtampų ir konfliktų. Sirijos kare įvyko žymių pokyčių, tačiau tikėtina, kad konfliktas tęsis ir šiais metais. Rusija, vykdydama aktyvius karinius veiksmus Sirijoje, įsitvirtino regione ir pasiekė svarbų savo užsienio politikos tikslą – atsikratyti regioninės galios statuso ir būti iš naujo pripažinta svarbia pasaulinės politikos žaidėja, su kuria reikia tartis norint pasiekti reikšmingų rezultatų. Kol naujoji JAV administracija dar tik kuria savo strategiją Sirijoje, Rusija bando perimti ne tik ugnies nutraukimo, bet ir politinį procesą. Per pastaruosius metus gerokai sustiprėjo ir kitų Artimųjų Rytų ir Šiaurės Afrikos šalių bendradarbiavimas su Rusija. Suintensyvėjo Rusijos aukšto lygio kontaktai su Izraeliu, kuris siekia užsitikrinti šiaurinių sienų saugumą. Strateginius santykius su Rusija plėtoja Egiptas, siekdamas atsvaros žmogaus teisių būklę kritikuojantiems Vakarams.

Besiformuojanti naujosios JAV administracijos Artimųjų Rytų politika ir Izraelio vykdoma nausėdijų politika turės didelės įtakos taikos proceso ir viso regiono ateičiai. Padėti sunkina ir vėl didėjanti įtampa tarp JAV ir Irano dėl Irano branduolinės programos ir raketų bandymų. Tačiau vienas iš pagrindinių JAV tikslų Artimuosiuose Rytuose buvo ir bus kova su „Islamo valstybe“ (toliau – ISIS).

Kovos Sirijoje ir Irako šiaurėje didina tarpreliginę įtampą, taip pat Irano, Turkijos ir Saudo Arabijos konkurenciją Artimuosiuose Rytuose. Įveikus ISIS, įtampa tarp šiitų, sunitų ir kurdų gali dar labiau sustiprėti. Nestabilumas šiame regione atsilieps migracijos procesams, galintiems paveikti geopolitinius procesus Europoje ir euroatlantinėje erdvėje, o dėl karo Jemene gresia dar viena didžiulio masto humanitarinė katastrofa.

Padėti Šiaurės Afrikoje destabilizuoja krizė Libijoje. Libijos valdžios institucijos nepajėgia apsaugoti šalies sienų, nepaisant ES pastangų, ribotas ES jūrų pajėgų komponento vykdomos Viduržemio jūros regione operacijos „Sophia“ mandatas menkai prisideda prie migracijos srautų valdymo, todėl Libija – vis dar vienas intensyviausių migracijos kelių į Europą. Libija taip pat tampa palankia terpe Rusijos, kuri remia vis stiprėjantį ir Vakarų pripažįstamos Libijos nacionalinio sutarimo vyriausybės nepaisantį generolą K. Haftarą, geopolitinėms ambicijoms įgyvendinti.

Nuo Azijos–Ramiojo vandenyno regiono stabilumo labai priklauso pasaulio ekonomika. Pagrindiniai nesaugumo epicentrai 2016 m. čia buvo Pietų Kinijos jūra ir Šiaurės Korėja. Naujoji JAV Prezidento administracija šiame regione tęsia aktyvaus įsitraukimo politiką. Nors formaliai JAV pagrindinių sąjungininkių nurodomos grėsmės skiriasi (Japonija nurodo Kiniją, o Pietų Korėja – Šiaurės Korėją), iš tiesų situacija kaista dėl Kinijos ir JAV konkurencijos regione, kuris ginkluojasi sparčiausiai pasaulyje.

Šiaurės Korėjos valdantysis režimas toliau vykdo branduolinių ir balistinių raketų bandymus, todėl jam gali kilti noras dar kartą „pasirodyti“, surengti naują provokaciją, pavyzdžiui, kokios nors svarbios valstybei sukakties proga.

Terorizmas, ekstremizmas, radikalėjimas

Pastaruosius 6 metus teroro akto Lietuvoje tikimybė išliko maža – šalyje nenustatyta ketinimų rengti teroro aktus ir pajėgumų tam turinčių grupuočių ar pavienių asmenų. Lietuvoje nefiksuojama radikalizacijos ir ekstremizmo sklaidai palankių vidinių veiksnių ir procesų, skatinančių individus imtis teroristinės veiklos. Neigiamą poveikį terorizmo situacijai Lietuvoje gali daryti tarptautinio terorizmo grėsmės veiksniai – užsienyje aktyvi antivakarietiškai nusiteikusių teroristinių ir ekstremistų organizacijų veikla, konfliktai Sirijoje ir Irake, intensyvi islamistinės propagandos sklaida internete, radikalizuojanti ES šalių musulmonų bendruomenes, nelegali migracija į Europą, suaktyvinusi politinį ekstremizmą ir islamistus. Didėjanti tarptautinio terorizmo grėsmė ES neigiamai veikia saugumo būklę visose Bendrijai ir Šengeno erdvei priklausančiose šalyse – Europoje daugėja islamistinio ekstremizmo motyvuotų asmenų.

Pastarąjį dešimtmetį labiausiai tikėtinas terorizmo grėsmės šaltinis ES ir NATO šalims – islamistinis ekstremizmas. Teroristinės organizacijos ISIS ir „Al Qaeda“ (AQ) ketina rengti teroro aktus Europoje ir turi pajėgumų tai daryti. ES ir NATO narės – prioritetiniai ne tik šių, bet ir kitų islamistinių teroristinių organizacijų taikiniai. Dėl vadinamojo globalaus džihado kampanijos konkuruojančios ISIS ir AQ nuolat siekia infiltruoti į Europą savo narius teroristinėms operacijoms vykdyti, internete aktyviai ragina jas remiančius musulmonus Europoje priešintis savo šalių vyriausybėms – rengti savarankiškus išpuolius.

Vidutinėje perspektyvoje Lietuvoje neatmestini pavienių su teroristinėmis grupuotėmis nesusijusių asmenų savarankiškai planuojami išpuoliai, paskatinti ekonominių, socialinių, demografinių, politinių priežasčių ar atsiradusių naujų ideologijų. Tokių išpuolių neįmanoma prognozuoti – jie greitai suplanuojami ir įvykdomi, todėl labai sudėtinga nuspėti jų tikimybę ir galimus taikinius.

Lietuvoje 2016 m. išryškėjo politinio radikalizmo ir ekstremizmo ideologijas skleidžiančių organizacijų ir judėjimų silpnėjimo požymių. Kraštutinių pažiūrų politikai gavo nedaug balsų Seimo rinkimuose, kasmetiniai dešiniųjų radikalų renginiai pritraukė kur kas mažiau dalyvių nei ankstesniais metais, kraštutinių pažiūrų sklaidos kampanijos socialiniuose tinkluose buvo nesėkmingos. Radikalių pažiūrų organizacijas itin silpnino ir jų narių tarpusavio konfliktai, trukdę sukurti bent kiek stipresnę radikalias politines pažiūras skleidžiančių organizaciją.

Lietuva yra prisijungusi prie Tarptautinės koalicijos kovai su ISIS ir dalyvauja „Counter-Messaging“ darbo grupės veikloje, kurios pagrindas – antiteroristinės komunikacijos kampanijos ir didžiųjų socialinių tinklų bendrovių vaidmuo jose. Lietuvai atstovaujama ir tarptautiniuose formatuose (NATO, JT, ES Tarybos darbo grupės), kuriuose dalijamasi aktualia su terorizmo prevencija susijusia informacija.

Informacinės grėsmės

Rusija per savo kontroliuojamas žiniasklaidos priemones, akademinius sluoksnius, nevyriausybines organizacijas vykde informacines atakas prieš Lietuvą, jos sąjungininkes ir partneres. Bandyta paveikti NATO atsaką į grėsmes iš Rytų, pasinaudoti Jungtinės Karalystės išstojimu iš ES („Brexit“) kaip ES destabilizuojančiu veiksniu, įteigti tikslinėms grupėms, esą karą Ukrainoje sukėlė ne Kremlius, tai – šios šalies vidaus karas.

Tarptautinėse organizacijose Rusija nuosekliai siekia diskredituoti ir izoliuoti Lietuvą, griebdamasi įvairių priemonių: rengdama dezinformacinius pareiškimus, kuriuose Lietuva kaltinama agresyviu nacionalizmu ir neonacizmu, Antrojo pasaulinio karo istorijos perrašinėjimu, tautinių mažumų ir karo veteranų persekiojimu, žodžio ir judėjimo laisvės suvaržymais. Savo pozicijai skelbti Rusija pasitelkia jos finansuojamas Lietuvoje registruotas nevyriausybines organizacijas, kurios tarptautiniuose susitikimuose (ypač ESBO formatu) kritikuoja Lietuvą.

Vakarų auditorijai stengtasi įteigti, kad neverta aukoti savo šalių gerovės dėl buvusios SSSR respublikų ir veltis į galimą karą su Rusija. Lietuvos auditorijai, ypač tautinėms bendrijoms ir socialiai pažeidžiamiems visuomenės sluoksniams, aiškinta, kad Lietuva turi tapti iš tikrųjų nepriklausoma valstybe be ES, o NATO – atgyvena ir prireikus į pagalbą neateis. Rusijos ir Baltarusijos auditorijoms kalbėta, kad NATO, kaip potencialus pavojus, agresyviai plečiasi ir telkia karinį potencialą prie Rusijos sienų.

Viena ryškiausių Rusijos taikomų minkštosios galios priemonių – didėjanti šios šalies televizijos produkcijos pasiūla Lietuvoje registruotų ir retransliuojamų televizijos kanalų programų tinkleliuose. Didelė dalis šios produkcijos – filmai, televizijos serialai, koncertai, publicistikos laidos – skirta kelti nostalgiją sovietmečiui, formuoti ir stiprinti pritarimą esamai Kremliaus politikai ir skatinti antivakarietiškas nuotaikas.

Rusijos informacinė politika Lietuvai skirta tiek vidaus (Rusijos) auditorijai, tiek Lietuvos gyventojams. Rusijos piliečiams bandoma sukurti Lietuvos, kaip fašizmą propaguojančios, rusakalbius skriaudžiančios ir priešiškos Rusijai valstybės, įvaizdį. Iš kasmet skelbiamų Rusijos gyventojų apklausų matyti, kad Lietuva – viena priešiškesnių, jų nuomone, šalių. Taip Rusijos gyventojams nuosekliai kuriamas emocinis ir informacinis fonas, skirtas įrodyti, kad Maskva santykiuose su Lietuva tiesiog priversta palaikyti griežtą politinį toną, ginti čia gyvenančias tautines mažumas ir kitas esą skriaudžiamas gyventojų grupes. Tokia Rusijos informacinė ideologinė politika daugiausiai skirta rusakalbiams ir kitų tautinių bendruomenių (lenkų) Lietuvos piliečiams, siekiant skatinti jų nepasitikėjimą Lietuvos valstybe.

Dar viena populiari ir nuolat taikoma minkštosios galios priemonė – Rusijos kultūros ir meno atstovų gastrolių organizavimas Lietuvoje, naudojant tai propagandiniais tikslais. Rusiško kultūrinio importo pasiūla ypač padidėja minint Lietuvos valstybės šventes ir kitas svarbias atmintinas datas. Tada atvyksta Kremliaus politiką atvirai palaikantys atlikėjai, taigi

siekama sumenkinti šių sukakčių svarbą, sumažinti dėmesį joms, sukelti vidines diskusijas, supriešinti visuomenę.

Lietuvos piliečių tautinę savimonę ir nacionalinį pasididžiavimą mėginama žlugdyti ir stengiantis diskredituoti tam tikrus, pirmiausia su pasipriešinimu sovietinei okupacijai susijusius Lietuvos istorijos faktus ir asmenybes.

Kol kas Rusija savo tikslų nepasiekė, tačiau šios pastangos – kryptingos ir ilgalaikės, taigi situacija gali keistis, ir tai priklausys nuo įvykių transatlantinėje erdvėje.

Svarbu didinti strateginės komunikacijos efektyvumą ir stiprinti Lietuvos ir kitų ES ir NATO valstybių narių, taip pat ir pačių ES ir NATO institucijų, atsparumą Rusijos propagandai, kurios taikiny – euroatlantinė bendruomenė ir jos vienybė.

Kibernetinės grėsmės

Lietuvos valstybės institucijų automatizuotų duomenų apdorojimo (toliau – ADA) sistemoms ir tinklams, ypatingos svarbos infrastruktūros objektams ir privačiam sektoriui didžiausią grėsmę kibernetinėje erdvėje 2016 m. kėlė kryptinga Rusijos ir su ja siejamų subjektų veikla. Apie Lietuvą rinkta informacija (šnipinėta), jai demonstruota jėga ir galimybės. Lietuva 2016 m. patyrė didžiausias iki šiol kibernetines atakas, kurių taikiny buvo valstybinis sektorius. Padažnėjęs kibernetinių technikos priemonių taikymas sietinas ir su bandymu didinti Rusijos žiniasklaidos kampanijų efektyvumą.

Rusijos žvalgybos ir saugumo tarnybos, ypač Federalinė saugumo tarnyba, Gynybos ministerijos struktūriniai padaliniai ir su jais susiję subjektai (programišiai, kriminalinio pasaulio atstovai ir panašiai), turi didžiausius kibernetinius pajėgumus, skirtus informacijai rinkti, Lietuvos ADA sistemų ir tinklų veiklai trikdyti, jiems užvaldyti, taip pat Lietuvos atsakingų institucijų gebėjimams gintis tikrinti.

Nuolat modernizuojamos šnipinėjimo programos, tobulinami prasiskverbimo metodai ir galimybės, ir tai verčia manyti, kad priešiškos užsienio valstybės ateityje dar aktyviau griebsis agresyvių veiksmų kibernetinėje erdvėje, kibernetinės atakos stiprės.

Šiuo metu viešajam sektoriui, įmonėms ir gyventojams pavojų kelia šios kibernetinės grėsmės:

kenkimo programinė įranga, ypač failus užšifruojantys ir išpirkos reikalaujantys virusai, kurie paprastai naudotoją pasiekia kaip el. laiško, kuriuo neva siunčiama sąskaita ar svarbus pranešimas, priedas; aktyvintas priedas kurį laiką slapčia užšifruoja naudotojo failus, vėliau parodo pranešimą, kuriame reikalaujama sumokėti už iššifravimą;

programišių grupuočių veikla, kurios esmė – surasti pažeidžiamų interneto svetainių ir bandyti jas užvaldyti įterpus kenkimo kodą ir (arba) savo grupuotės logotipą ir pranešimą; 2016 m. Lietuvoje, CERT-LT duomenimis, informacinių sistemų užvaldymo atvejų buvo 53 procentais daugiau nei 2015 metais;

užvaldytos svetainės neretai naudojamos ne tik kenkimo kodui platinti, bet ir prisijungimo duomenims iš asmenų išvilioti; į užvaldytą arba suklastotą piktavališkais tikslais

svetainių sąrašą patenka tiek įvairių žinomų asmenų, tiek Lietuvos ar užsienio finansinių įstaigų svetainės;

kibernetinio sukčiavimo atmaina – didelio masto kampanijos, kurių tikslas – iš konkrečios asmenų grupės (pavyzdžiui, įmonių finansininkų) išvilioti pinigus;

paslaugos trikdymo atakos, paprastai susijusios tiek su Lietuvoje, tiek su užsienyje esančiais interneto įrenginiais, turinčiais saugumo spragų; naudodami minėtus įrenginius, piktavaliai geba daug kartų didinti duomenų srautą ir sutrikdyti aukos informacinę sistemą (pavyzdžiui, interneto svetainę); 2016 m. II ketv. nuolat atakuotos Lietuvos Respublikos institucijų, žiniasklaidos, bankų ir privataus sektoriaus interneto svetainės; manoma, kad nesaugių įrenginių ateityje tik daugės, nes pasaulyje populiarėja „daiktų interneto“ koncepcija, kai prie interneto prijungiami įvairūs buitiniai prietaisai.

Ekonominė ir energetinė priklausomybė, ekonomikos ir ūkio pažeidžiamumas

Naujos elektros jungtys „NordBalt“ ir „LitPolLink“ leido diversifikuoti Lietuvos elektros importą, smarkiai sumažinti elektros importą iš Rusijos ir Baltarusijos, užtikrinti konkurencingas elektros kainas (2016 m. didmeninė elektros kaina Lietuvoje sumažėjo 13 procentų) ir didinti energetinį saugumą. Šiuo metu Lietuva – viena geriausiai tarpusisteminėmis elektros jungtimis sujungtų ES valstybių.

Dėl istorinių aplinkybių Lietuvos elektros energetikos sistema sinchroniškai veikia Nepriklausomų Valstybių Sandraugos šalių elektros energetikos sistemoje (IPS/UPS), jungiančioje Baltarusijos, Rusijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos ir kitų šalių sistemas. Pakankamas Lietuvos ir Baltijos šalių energetinio saugumo lygis ir visapusiška integracija į ES rinkas galės būti užtikrinti tik tada, kai mūsų elektros energetikos sistema bus desinchronizuota nuo IPS/UPS ir sujungta su kontinentinės Europos elektros tinklais darbui sinchroniniu režimu (sinchronizacija su KET).

Vietinės energijos generacijos didinimo klausimas vis dar aktualus, ypač ieškant būdų, kaip suderinti ES 2030 klimato kaitos ir energetikos paketo reikalavimus ir išlaikyti konkurencingą gamybą. Trečiųjų šalių, kuriose taikomi ne tokie griežti aplinkosaugos ir kiti tarptautiniai reikalavimai, elektros gamintojai turi konkurencinį pranašumą prieš ES elektros gamintojus.

Mažėja priklausomybė nuo rusiškų dujų. Situacija pagerėjo iš esmės – 2016 m. 60 procentų Lietuvoje suvartotų dujų importuota iš Norvegijos per Klaipėdos suskystintų gamtinių dujų (SGD) terminalą, o 40 procentų – iš Rusijos AB „Gazprom“. Pradėjus veikti magistraliniam dujotiekiui Klaipėda–Kuršėnai, sudarytos galimybės naudoti SGD maksimaliu pajėgumu. Dujotiekis leido Baltijos šalių rinkos dalyviams diversifikuoti dujų tiekimo šaltinius, didino Baltijos šalių dujų rinkos konkurencingumą ir gamtinių dujų tiekimo saugumą; atsirado galimybė kelis kartus daugiau dujų transportuoti iš SGD į Latviją ir Estiją.

Nors ES dujų vartojama vis mažiau, skubama atnaujinti projektus su Rusija, ypač dujotiekio projektą „Nord Stream 2“, skirtą apeiti Ukrainą, kaip dujų tranzito šalį. Tai ne tik

mažina tiekimo saugumą regione, bet ir sunkina ES bendros pozicijos dėl išorės tiekėjų formavimą.

Į Lietuvą 2016 m. 96,75 procento žalios naftos importuota iš Rusijos, o kiti 3,25 procento – iš Saudo Arabijos.

Nesaugios branduolinės energetikos plėtra šalia Lietuvos sienų

Situacija, susijusi su branduolinės energetikos plėtra Lietuvos kaimynystėje nesilaikant tarptautinių branduolinės energetikos saugos ir aplinkosaugos reikalavimų, 2016 m. neigerėjo. Nepaisydama nuolatinių Lietuvos raginimų ir tarptautinių organizacijų ir konvencijų rekomendacijų tęsti tarpvalstybinio poveikio aplinkai vertinimo procesą su Lietuva, Baltarusija ir toliau sparčiai statė Astravo atominę elektrinę (AE), pažeisdama tarptautinius tarpvalstybinio vertinimo branduolinės saugos ir aplinkosaugos reikalavimus. Astravo AE 2016 m. įvyko 6 žinomi incidentai, kurių reikšmę ir mastą Baltarusijos institucijos siekė sumenkinti.

Vykusiuose 2016 m. Lietuvos ir Baltarusijos ekspertų susitikimuose išryškėjo esminiai abiejų šalių nesutarimai dėl požiūrio į tarptautinių standartų taikymą, tarpvalstybinio poveikio aplinkai vertinimo procedūras, skaidrumą, atvirumą ir geros kaimynystės principus. Baltarusija atsisako teikti Lietuvos ekspertams išsamią ir moksliniais tyrimais pagrįstą informaciją, pareiškusi, kad pateiks prašomą informaciją tik tada, kai Lietuva pripažins, kad Astravo AE tarpvalstybinio poveikio aplinkai vertinimo procesas baigtas.

Nors Baltarusija dedasi glaudžiai bendradarbiaujanti su tarptautinėmis organizacijomis (Tarptautine atominės energijos agentūra (TATENA), Europos Komisija (EK) ir mėgina naudotis jų vardu Astravo AE projektui įteisinti, tačiau nevykdo jų reikalavimų ir rekomendacijų. Baltarusija kviečiasi TATENA pareigūnus ir parankias ekspertų misijas, tačiau jiems leidžia susipažinti tik su Baltarusijai palankiais projekto aspektais. Be to, Baltarusija neviešina ekspertų misijų ataskaitų, kad Astravo AE projekto trūkumai neiškiltų į viešumą. Lietuva aktyviai siekia, kad TATENA palaikytų jos reikalavimą Baltarusijai įgyvendinti tarptautinius branduolinės saugos standartus, tačiau TATENA pareigūnai teigia neturį priemonių priversti Baltarusiją juos įgyvendinti.

Lietuvai kelia susirūpinimą ne tik Baltarusijos, bet ir Rusijos Kaliningrado srities AE projektas. Nors Kaliningrado srities AE statybos darbai laikinai sustabdyti (Lietuva apie tai neinformuota ir teikta prieštaringa informacija tarptautiniais formatais), tačiau projektas gali būti atnaujintas. Kaliningrado srities AE projektas taip pat neatitinka tarptautinių branduolinės saugos ir aplinkosaugos reikalavimų.

Lietuvos iniciatyva 2016 m. su regiono valstybėmis narėmis diskutuota apie būdus ir priemones, kurie ribotų galimybes trečiosiose šalyse pagamintai elektros energijai patekti į ES rinką, tačiau pasiekti bendro sutarimo su Baltijos šalimis (Latvija, Estija ir Suomija) dėl priemonių, visiškai apribojančių komercinius elektros srautus iš trečiųjų šalių, nepavyko.

Lenkija pareiškė, kad elektros importo iš trečiųjų šalių ribojimas – viena iš sąlygų Baltijos šalims, siekiančioms sinchronizacijos su KET per Lenkiją.

Socialinė ir regioninė atskirtis, skurdas

Teigiamos ekonomikos tendencijos ir augančios kai kurių gyventojų grupių pajamos 2016 m. didino atskirų gyventojų grupių ir regionų socialinės ir ekonominės raidos skirtumus. Sparčiau augantis didesnes pajamas turinčių gyventojų pajamų lygis didino skurdo riziką nuo 22,7 procento iki 26 procentų.

Netolygiai augančios pajamos, sparčiai didėjantis darbo užmokestis tam tikruose sektoriuose didino skurdo rizikos lygio skirtumą tarp miesto ir kaimo. Disponuojamąsias pajamas, mažesnes už skurdo rizikos ribą, gavo 18,1 procento miesto (13,7 procento 5 didžiųjų miestų, 25,1 procento kitų miestų gyventojų), 30,6 procento kaimo gyventojų. Pajamų tyrimo laikotarpiu socialinės apsaugos išlaidos šeimai ir vaikams padidėjo labai nedaug.

Netolygų teritorinį gyventojų pajamų lygio pasiskirstymą iš esmės lėmė skirtingas kokybiško užimtumo ir nedarbo lygis. Du trečdaliai darbo neturinčių asmenų patiria skurdo riziką. Skurdo riziką patiria kas trečias kaimo ir kas septintas didžiųjų miestų gyventojas. Savivaldybės, kuriose nedarbo lygis aukštesnis (Ignalinos rajono, Kalvarijos, Lazdijų rajono, Zarasų rajono), daugiau ir piniginių socialinių pašalpų gavėjų. Registruoto nedarbo lygis šiose savivaldybėse – nuo 14 procentų iki 15,4 procento, o socialinės pašalpos gavėjų – nuo 7,14 iki 9,41 procento visų savivaldybės gyventojų. Registruoto nedarbo lygis 5 didžiuosiuose miestuose perpus mažesnis – nuo 5,3 iki 7,4 procento, socialinės pašalpos gavėjų – nuo 1,29 iki 3,17 procento visų miestų gyventojų.

Lietuvoje 2016 m. buvo 1 mln. 361 tūkst. užimtųjų, 116,2 tūkst. bedarbių ir 971,5 tūkst. ekonomiškai neaktyvių 15 metų ir vyresnių gyventojų.

Vidutinis socialinės pašalpos gavėjų skaičius 2016 m. buvo 20,5 procento mažesnis nei 2015 m. ir sudarė 3,1 procento visų Lietuvos gyventojų. Socialinės pašalpos maksimalus dydis sudarė 39 procentus skurdo rizikos ribos dydžio (2015 m. – 42 procentus).

Didėjant darbo pajamoms ir atitinkamai nedidėjant socialinėms išmokoms ir socialinei paramai, atsiranda pagrindas didėti atskirų gyventojų grupių, kaimo, miesto ir savivaldybių gyvenimo lygio skirtumams.

Demografinė krizė

Lietuva yra tarp šalių, kuriose gyventojų 2010–2016 m. mažėjo sparčiausiai, smarkiai sensta visuomenė. Per šį laikotarpį Lietuva neteko apie 13,9 procento gyventojų. Per vienus metus, 2016 m., palyginti su 2015 m., gyventojų sumažėjo 32,7 tūkstančio. Esamos gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos rodo, kad 2026 m. Lietuvoje gyvens apie 2,5 mln. gyventojų.

Per 26 metus Lietuvoje gimusiųjų sumažėjo nuo 56,9 tūkst. iki 31,5 tūkstančio.

Lietuvoje labai mažai gimsta trečiųjų ir ketvirtųjų vaikų šeimoje. Vis dar dideli bendrieji mirtingumo rodikliai. Itin didelis mirtingumas kaimo vietovėse, vyrų – 17 mirusiųjų ir moterų – 16,5 mirusiojo 1 tūkst. gyventojų (2015 m.). Menką išsilavinimą turinčių gyventojų mirtingumas 2,2 karto didesnis už gyventojų su aukštesniu išsilavinimu mirtingumą.

Per 2003–2016 m. iš šalies išvyko apie 598 tūkst., atvyko apie 180 tūkst. gyventojų. Emigracija didėja. Bendrasis emigracijos rodiklis 1 tūkst. gyventojų padidėjo nuo 15,3 (2015 m.) iki 17,8 (2016 m.), o imigracijos sumažėjo nuo 7,6 (2015 m.) iki 7,4 (2016 m.). Pagrindinės priežastys, lėmusiomis išskirtinę Lietuvos demografinę būklę, – gerai apmokamo darbo stygius regionuose, netolygus pajamų pasiskirstymas. Migracija ne tik mažina gyventojų regionuose, bet ir blogina žmoniškųjų išteklių kokybę, nes išvyksta jaunesni, labiau išsilavinę ir geresnes pozicijas darbo rinkoje turintys asmenys. Situacija pakistų, jeigu regionai taptų patrauklesni, atvyktų naujų gyventojų, sugrįžtų išvykusieji.

Emigruoti skatina prasta darbo aplinka Lietuvoje, nepatenkinamos gyvenimo sąlygos, mažas darbo užmokestis, mokslininkus – menkas jų darbo prestižas, nepakankamas atstovavimas darbuotojų interesams. Emigruojama ir dėl to, kad sunku įsigyti būstą, kurti materialinius šeimos gyvenimo pagrindus. Vyksti į užsienį skatina ir didesnės nei Lietuvoje saviraiškos galimybės. Tai atitinka pasaulio sistemų teoriją – aukštos kvalifikacijos darbuotojus traukia centrai, kuriuose kuriamos inovacijos, vertinami gebėjimai ir kompetencijos.

Nepalankūs gimstamumo ir mirtingumo rodikliai, aktyvi emigracija greitai keičia Lietuvos gyventojų amžiaus struktūrą: medianinis gyventojų amžius (į dvi skaičiumi vienodas jaunesnių ir vyresnių gyventojų grupes visuomenę skirianti amžiaus riba) padidėjo nuo 32 metų (1990 m.) iki 43 metų (2016 m.). Nuolat mažėja vaikų iki 15 metų, o 65 metų ir vyresnių nei 80 metų gyventojų daugėja. Demografinės senatvės koeficientas Lietuvoje 2015 m. siekė 129, tai yra 100 vaikų iki 15 metų teko 129 asmenys, kuriems 65 metų ir daugiau.

Mažėja gyventojų, menksta šalies investicinis patrauklumas ir konkurencinis pranašumas, prastėja emocinis klimatas.

Korupcija

Korupcijos pažeistos sritys (sektoriai), kuriose korupcijos paplitimas kelia grėsmę nacionaliniam saugumui: korupcijos riziką paveiktas teisėkūros procesas; neskaidrus ES investicijų administravimas; neskaidrūs viešieji pirkimai; neskaidri ūkio subjektų priežiūra ir licencijų / leidimų išdavimas, sustabdymas, panaikinimas; neskaidrus disponavimas valstybės / savivaldybių valdomu turtu.

Iš šių sričių plačiau apibūdintinas korupcijos riziką paveiktas teisėkūros procesas, nes kitose srityse nustatytos rizikos ir grėsmės kartu ir nacionaliniam saugumui iš esmės nepakito. Šalyje itin paplitę nepotizmas ir protekcionizmas, dažnai didinantys korupcijos paplitimo riziką. Dėl to kyla pavojus, kad valstybės tarnyboje dirbančių asmenų sprendimai ne visada bus priimti nešališkai, objektyviai ir teisingai, kaip to reikalauja viešasis interesas.

Lietuvos piliečių tikėjimas demokratijos vertybėmis ir pasitikėjimas demokratinėmis valdžios institucijomis pasireiškia per įstatymų leidžiamąją, vykdomąją valdžias, vietos savivaldą ir labai susijęs su teisėkūros sritimi. Didžiausia korupcijos teisėkūros srityje problema yra tai, kad šios nusikalstamos veikos sunkiai įrodomos, jos neatsispindi statistikoje, verslo grupės slepia, vengia deklaruoti ryšius su politikais, valstybės pareigūnais ir valstybės tarnautojais. Antra vertus, politikai, valstybės pareigūnai, valstybės tarnautojai irgi dažnai slepia galimą interesų konfliktą.

Lietuvoje veikia daug neregistruotų, tačiau faktinių lobistų (advokatų, medikų, mokslininkų ar verslininkų grupės ar asociacijos, institutai ir panašiai), kurių veikla oficialiai nėra ir negali būti reguliuojama Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymo, todėl didelė dalis politikams ar valstybės tarnautojams daromos įtakos lieka šešėlyje. Pagal Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos informaciją, šiuo metu tik apie 10 iš 38 oficialiai registruotų lobistų teikia informaciją apie savo veiklą.

Interesų grupių atstovai – neregistruoti faktiniai lobistai, teisėkūros procesuose dalyvaujančių politikų ar valstybės tarnautojų sprendimus bando paveikti neoficialiais ar net neteisėtais būdais – pasinaudodami pažintimis, dalyvaudami neoficialiuose susitikimuose, žadėdami ar mokėdami neteisėtą atlygį už palankius sprendimus. Tokia padėtis galėjo susidaryti dėl to, kad politikai, valstybės tarnautojai toleruoja neformalią lobistinę veiklą, nenori bendrauti su oficialiais lobistais, nes neoficialiai bendrauti su suinteresuotais asmenimis saugiau ir naudingiau dėl galimos, kaip įtariama, neteisėtos, asmeninės naudos.

Taigi, nors Lietuva – viena iš nedaugelio ES valstybių, turinčių atskirą lobistinės veiklos įstatymą, tačiau jis nėra efektyviai veikiantis instrumentas, galintis užtikrinti lobistinės veiklos proceso skaidrumą ir užkirsti kelią korupcijai, kaip grėsmei nacionaliniam saugumui.

Organizuotas nusikalstamumas

Pagrindinės organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje tendencijos kasmet tos pačios. Lietuvos organizuotos nusikalstamos grupuotės, siekdamos gauti didesnį pelną, veiklą intensyviai plėtoja užsienio valstybėse. Dažniausios šių grupuočių nusikalstamos veikos: narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrabanda ir platinimas, įvairaus pobūdžio vagystės, akcizais apmokestinamų prekių kontrabanda, sukčiavimas. Nusikalstamu būdu gautą pelną jos investuoja į nekilnojamąjį turtą, naujų nusikaltimų darymą, plėtoja šešėlinius verslus.

Europos policijos biuro (toliau – Europol) 2017 m. duomenimis, ES teisėsaugos institucijoms žinoma daugiau kaip 5 000 tokių grupuočių, veikiančių tarptautiniu lygiu. Europol 2017 m. paskelbtoje ES sunkių formų ir organizuoto nusikalstamumo grėsmių vertinimo ataskaitoje (SOCTA 2017) pažymima, kad naujos technologijos turi labai reikšmingą ir tęstinį poveikį nusikalstamumo pobūdžiui, sparčiai plečiasi elektroninė prekyba nelegaliomis prekėmis ir paslaugomis, kuri per artimiausius kelis metus sugriauš tradicinį neteisėtos prekybos modelį. Šioje ataskaitoje nurodytos prioritetinės grėsmės ES: kibernetiniai nusikaltimai, narkotikų gamyba, prekyba ir platinimas, nelegalių migrantų gabenimas, organizuoti turtiniai nusikaltimai, prekyba žmonėmis, finansiniai nusikaltimai ir

pinigų plovimas, dokumentų klastojimas, elektroninė prekyba nelegaliomis prekėmis ir paslaugomis (ginklais, suklastotomis prekėmis, narkotikais).

Pastarųjų 3 metų duomenys rodo, kad neteisėtos migracijos mastas Lietuvoje mažėja, tačiau jos grėsmė išlieka. Grėsmę kelia neteisėtą migraciją lydintys reiškiniai, tokie kaip užkrečiamųjų ligų plitimas, terorizmas. Asmenys, organizuojantys neteisėtų migrantų gabenimą, nuolat ieško naujų neteisėto patekimo į ES ir Šengeno erdvę kelių ir būdų. Lietuvoje 2016 m. pastebėtos naujos organizuotos neteisėtos migracijos tendencijos: gabenamos didelės (nuo 10 iki 17 asmenų) neteisėtų migrantų grupės; neteisėti migrantai gabenami iš Latvijos Respublikos krovininiais automobiliais, paslėpti tarp krovinių. Padaugėjo bandymų į Lietuvą patekti naudojantis suklastotais dokumentais.

Valstybės ir tarptautinio lygio ekstremaliosios situacijos

2016 m. tęsėsi 2014 m. paskelbta ir tik 2016 m. gruodžio 7 d. atšaukta valstybės lygio ekstremalioji situacija dėl afrikinio kiaulių maro protrūkio. Šios ligos protrūkių pernai padaugėjo: užregistruoti 303 afrikinio kiaulių maro atvejai tarp laukinių gyvūnų (2015 m. – 132 tokie atvejai) ir 19 afrikinio kiaulių maro židinių kiaulių laikymo vietose (2015 m. – 13 tokių židinių).

2017 m. ir artimiausioje ateityje ekstremaliųjų situacijų gali daugėti dėl afrikinio kiaulių maro, ekstremalių gamtos reiškinių (sausrų, potvynių, uraganų, vėtros), miškų ir durpynų gaisrų, naminių ir laukinių paukščių ligų.

Vertybių krizė

Viešojoje erdvėje pateikiamoje informacijoje vis dar nepakanka pilietinio ir tautinio solidarumo, interneto komentaruose ir socialiniuose tinkluose vyrauja valdžios ir valstybės tapatinimas, ypač daug skundžiamasi dėl to, kad valstybė kažko piliečiams neduoda. Taigi šiuo metu ypač svarbu remiantis politinės tautos principais formuoti pilietinį ryšį su Lietuva.

Būtina skirti pakankamai dėmesio tautinių bendrijų integracijai į Lietuvos politinę, informacinę ir kultūrinę erdvę, stiprinti pilietinį ugdymą mokyklose tautinių mažumų mokomosiomis kalbomis, nes vienas iš Rusijos propagandos tikslų – atskirti tautines bendrijas nuo Lietuvos valstybės idėjos. Pasak tyrimo analitikų, Lietuvoje reikia imtis Rusijos siekiamą paveikti auditoriją telkiančių priemonių, kuriomis būtų ugdomas, palaikomas kritiškas mąstymas ir adekvati reakcija.

Lietuvos istorijos faktais manipuluojama dažniausiai žiniasklaidos priemonėse, todėl labai svarbu nuo mokyklinio amžiaus ugdyti visų Lietuvos piliečių gebėjimą atsirinkti ir įvertinti informaciją. Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ kas mėnesį atliekamo gyventojų pasitikėjimo institucijomis tyrimo duomenimis, švietimu Lietuvos gyventojai pasitiki labiau nei žiniasklaida.

Sėkminga šalies raida labiausiai priklausys nuo Lietuvos piliečių kultūros, mąstymo, elgsenos pokyčių ir vyraujančių visuomenėje vertybių. Valstybės kultūros puoselėjimo

tradicijos formuoja valstybės imunitetą, garsina šalies vardą ir skatina visuomenei svarbius procesus. Nacionalinėje pažangos programoje pažymėta, kad pastarąjį dešimtmetį tapo ypač akivaizdu: Lietuvos gyventojai ir užsienyje gyvenantys lietuviai vangiai įsitraukia į valstybės gyvenimą, mažas jų aktyvumas, menksta nacionalinės tapatybės reikšmė telkiant bendriems tikslams, kyla selektyvaus santykio su Lietuvos istorija ir kultūra, menko Lietuvos gyventojų demokratinio išprusimo problemų.

II. NACIONALINIO SAUGUMO POLITIKOS ĮGYVENDINIMO PRIORITETAIR UŽDAVINIAI

Nacionalinių gynybos pajėgumų stiprinimas

Informacija apie nacionalinių gynybos pajėgumų stiprinimą pateikta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitos 5.1 dalyje „Gynybos sistemos stiprinimas ir plėtra“.

NATO kolektyvinės gynybos stiprinimas

Nepakankamas Europos valstybių indėlis į gynybą (gynybos finansavimas) – ilgametė Aljanso problema. JAV ir toliau – daugiau nei 70 procentų visų NATO narių išlaidų gynybai skirianti NATO narė, todėl naujoji JAV administracija griežtai kelia klausimus dėl teisingo naštos pasidalijimo. Deramas Europos valstybių dėmesys gynybai ir jos finansavimas bus vienas esminių veiksnių, užtikrinsiančių ne tik JAV įsipareigojimų Europos gynybai vykdymą, bet ir tinkamą reagavimą į Europos valstybėms kylančius saugumo iššūkius.

NATO valstybių vadovų susitikimo Varšuvoje 2016 m. sprendimai patvirtino, kad šiandieninė saugumo aplinkos būklė – ne laikina, o nauja NATO realybė. Lietuva nuo pat 2014 m. nuolat pabrėžė, kad regiono saugumą ir patikimą atgrasymą užtikrintų ilgalaikis kariniu požiūriu reikšmingo dydžio pajėgų dislokavimas. Varšuvoje kaip tik ir nuspręsta pereiti nuo patikrinimo (angl. *assurance*) priemonių, kurios taikytos prasidėjus Rusijos agresijai prieš Ukrainą, prie atgrasymo. Tai pasiekti padėjo glaudus veiksmų koordinavimas tiek tarp šalies institucijų, tiek su sąjungininkais.

Kertinis Lietuvai ir kitoms regiono valstybėms sprendimas – NATO priešakinių pajėgų (bataliono kovinės grupės dydžio vienetų) dislokavimas Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje. NATO priešakinėms pajėgoms Lietuvoje vadovauja Vokietija, o bataliono kovinės grupės pagrindą (apie 1 000 karių) sudaro Vokietijos ir Nyderlandų kontingentas. 2016 m. vyko intensyvios dvišalės ir daugiašalės konsultacijos, priimti papildomi NATO sprendimai ir rengti tarptautiniai susitarimai dėl NATO priešakinių pajėgų sudėties, vadovavimo, valdymo ir panaudojimo taisyklių, taip pat priimančiosios šalies paramos teikimo sąlygų, siekiant užtikrinti efektyvų šių pajėgų aprūpinimą ir veiklą.

Varšuvoje sutarta ir dėl ilgalaikės NATO adaptacijos gairių, tarp jų – NATO sprendimų proceso ir vadovavimo struktūros peržiūra, kolektyvinės gynybos pratybų plėtra,

civilinio pasirengimo stiprinimas, NATO atsakas į Rusijos gebėjimus blokuoti sąjungininkų pajėgų atvykimą į Baltijos regioną kilus krizei.

NATO karinį matomumą Lietuvoje 2016 m. užtikrino rotacinės sąjungininkų pajėgos, oro policijos misija ir tarptautinės pratybos. Lietuvoje nuolat dislokuotos rotacinės JAV pajėgos, o tam tikrais laikotarpiais – Vokietijos, Lenkijos, Portugalijos, Belgijos ir Liuksemburgo kontingentai. Toliau vykdyta sustiprinta NATO oro policijos misija Baltijos šalyse: Lietuvos kariuomenės karinių oro pajėgų aviacijos bazėje Šiauliuose rotacijos pagrindu budėjo Ispanijos, Portugalijos ir Nyderlandų naikintuvai.

Lietuvoje 2016 m. toliau intensyvėjo tarptautinės pratybos – 35 procentais daugiau nei 2015 m. NATO sąjungininkų sausumos pajėgų karių dalyvavo pratybose Lietuvoje, taigi – daugiausia nuo pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Dauguma pratybų vyko pagal didelio intensyvumo, gynybos ar kolektyvinės gynybos scenarijus. Per pratybas sąjungininkų kariai rengėsi bendriems veiksams, susipažino su regiono specifika. Pratybos veikė ir kaip atgrasymo priemonė – buvo siunčiama žinia, kad Aljansas pasirengęs reaguoti į kilusią krizę.

2016 m. žengti tam tikri žingsniai, stiprinantys NATO greitojo reagavimo pajėgų pasirengimą reaguoti į krizes. Lietuvoje nuo 2015 m. veikiantis NATO pajėgų integravimo vienetas, atsakingas už sklandų greitojo reagavimo pajėgų perdislokavimą Lietuvoje, 2016 m. pasiekė visą operacinį pajėgumą. Lietuvos kariai kartu su Estijos ir Latvijos kariais 2016 m. budėjo šių pajėgų sudėtyje, sudarę pėstininkų batalioną.

NATO krizių valdymo ir partnerysčių stiprinimas

Nors pastaraisiais metais daugiau dėmesio skirta teritorinei gynybai, Lietuva stengėsi išlaikyti indėlį į tarptautines operacijas ir taip parodyti solidarumą su sąjungininkais ir prisidėti prie tarptautinio stabilumo didinimo. Lietuvos kariai įgyja ir praktinių karinių įgūdžių, kurių prireiktų ir šaliai ginti.

Pastarųjų metų tarptautinių operacijų pobūdžio kaitos tendencijos 2016 m. išliko – vis daugiau dėmesio skirta vietos pajėgų mokymo ir patariamosioms misijoms. Lietuva dalyvavo aštuoniose NATO, ES, JT tarptautinėse operacijose ir misijose. Operacijų regionai – Vidurio Rytai, Europa, Afrika ir Indijos vandenynas.

Radikalių islamistų keliamos grėsmės užkardymas – vienas svarbiausių užsienio ir saugumo politikos prioritetų tiek naujai JAV administracijai, tiek kitiems sąjungininkams. Tikėtina, kad Lietuva turės didinti indėlį į kovą su ISIS, taigi ir aktyviau dalyvauti tarptautinėse operacijose ir misijose Artimuosiuose Rytuose.

JAV 2016 m. nusprendė padidinti savo karines pajėgas Rytų Europai ir paramą šiam regionui, išlaikė karinius vienetus Lietuvoje: dislokuotos JAV rotacinės pajėgos (per metus – apie 600 karių) ir saugoma ginkluotė, JAV kariai dalyvavo pratybose, Klaipėdos jūrų uoste lankėsi JAV karo laivas. JAV teikė finansinę paramą (apie 36,5 mln. JAV dolerių) Lietuvos kariniams pajėgumams ir karinei infrastruktūrai plėtoti.

Glaudžiau 2016 m. bendradarbiauta su Vokietija. Lietuvoje dislokuotos Vokietijos rotacinės pajėgos (apie 290 karių). Aktyviai plėtoti dvišaliai santykiai ginkluotės ir technikos

įsigijimo klausimais, siekiant įsigyti trūkstantą ginkluotę – 2016 m. Lietuva su Vokietijos ir Olandijos konsorciumu pasirašė 88 naujų „Boxer“ pėstininkų kovos mašinų įsigijimo sutartį. Gruodį su Vokietija pasirašyta laivų pabūklų ir kitos perteklinės laivyno įrangos ir technikos įsigijimo sutartis.

Lenkija ir Lietuva 2016 m. toliau aktyviai bendradarbiavo siekdamas, kad stiprėtų NATO atgrasymas regione. Plėtotas praktinis bendradarbiavimas įsigijimų, oro gynybos, karių rengimo klausimais. Lietuvoje 2016 m. pratyboms dislokuotos Lenkijos rotacinės pajėgos. Vienas sėkmingiausių karinių projektų – bendros Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos brigados LITPOLUKRBRIG plėtra: per 2016 m. pasiektas visas operacinis pajėgumas, surengtos pirmosios pratybos.

Jungtinė Karalystė aktyviai prisidėjo prie Baltijos regiono atgrasymo galių stiprinimo, ėmusi vadovauti NATO priešakinėms pajėgoms Estijoje. Lietuvos kuopa 2016 m. budėjo Jungtinės Karalystės vadovaujamos ES kovinės grupės sudėtyje, prisidėjo prie Jungtinės Karalystės vadovaujamų Jungtinių ekspedicinių pajėgų plėtros – skyrė Lietuvos karininką į šių pajėgų operacinę vadavietę.

Baltijos šalys toliau bendradarbiavo įgyvendinamos svarbius trišalius karinius projektus – plėtojo Baltijos valstybių oro erdvės stebėjimo ir kontrolės sistemą, Baltijos gynybos koledžą, nenuolatinio Baltijos šalių jungtinio štabo elemento veiklą, suformavo bendrą batalioną budėti NATO greitojo reagavimo pajėgų sudėtyje, organizavo bendrą karinį rengimą.

Rusijos karinės agresijos prieš Ukrainą sąlygomis daugiausia dėmesio Rytų partnerystės šalys nuo 2014 m. skiria Ukrainai, kuriai Lietuva teikia politinę, karinę, materialinę ir humanitarinę pagalbą. Lietuva 2016 m. sustiprino paramą Ukrainos gynybos reformoms vykdyti ir pajėgumams plėtoti, skirdama patarėjų ir instruktorių. Ypač žymus Lietuvos indėlis į Ukrainos karinių pajėgų, taip pat ir specialiųjų operacijų pajėgų, rengimą. Lietuvos reabilitacijos įstaigos priėmė 50 sužeistų Ukrainos karių.

Svarbi bendradarbiavimo tiek su Ukraina, tiek su Gruzija ir Moldova kryptis buvo karių mokymas ir rengimas. Lietuvos karinio mokymo ir rengimo įstaigose 2016 m. mokėsi ir kvalifikaciją tobulino 18 Ukrainos, 17 Gruzijos ir 13 Moldovos karinių pajėgų atstovų. Lietuva finansavo dviejų Gruzijos, vieno Moldovos ir vieno Ukrainos karininkų studijas Baltijos gynybos koledže.

Tartu esančiame Baltijos gynybos koledže 2016 m. vyko regioniniai Baltijos šalių seminarai kovos su hibridinėmis grėsmėmis klausimu, kuriuos rengė NATO specialiųjų pajėgų vadavietė, o vedė NATO specialiųjų pajėgų vadavietės instruktoriai. Jie turėtų padėti sukurti regioninį vidutinio ir aukšto lygio praktikų tinklą, padėti nustatyti hibridinių grėsmių pobūdį ir regioninį tarpusavio priklausomumą, suprasti, kaip reaguoti į minėtas grėsmes, prisidėti prie bendrų regioninių veiksmų paieškos.

Lietuvos ambasada Ukrainoje aktyviai atliko NATO kontaktinės ambasados funkcijas: skleidė informaciją apie Aljanso veiklą ir stiprino visuomenės paramą jai (ypač Ukrainos

regionuose ir tarp jaunimo), skatino ir stiprino NATO ir Ukrainos bendradarbiavimą, stiprino bendradarbiavimą tarp NATO šalių narių ambasadų Kijeve, NATO įstaigų Ukrainoje.

Vieningos ir solidarios ES stiprinimas

Keičiantis saugumo būklei aplink ES, 2016 m. parengta Globali užsienio ir saugumo politikos strategija, kurioje nustatytas naujas ambicijų lygmuo ir numatytos priemonės ES veikimui saugumo ir gynybos srityje stiprinti. Į šią strategiją pavyko įtraukti Lietuvai aktualias nuostatas, tokias kaip trečiųjų šalių skatinimas laikytis aukščiausių branduolinės saugos standartų; aiškus įsipareigojimas stiprinti transatlantinius ryšius ir partnerystę su NATO; subalansuotas ES dėmesys partnerėms tiek Rytuose, tiek Pietuose; tiesioginė nuoroda į Rusijos veiksmus tiek Ukrainoje, tiek kitur; aiškus Krymo aneksijos nepripažinimas.

Lietuva visokeriopa prisidėjo prie ES solidarumo priemonių, skirtų migracijos iššūkiams įveikti; teikta pagalba ES valstybėms narėms ir trečiosioms šalims (atlikta apie trečdalį perkėlimų iš Graikijos ir Turkijos; teikti žmogiškieji išteklių ir technika Europos sienų ir pakrančių apsaugos agentūrai (Frontex) ir Europos prieglobsčio agentūrai; skirta finansinė parama pagal Pabėgėlių rėmimo Turkijoje priemonę, įvykdyti finansiniai įsipareigojimai Afrikos patikos fondui ir Sirijos „Madad“ patikos fondui). Priimti Lietuvai svarbūs sprendimai dėl ES išorinės sienos stiprinimo.

EK 2016 m. pristatė ES skaitmeninės rinkos iniciatyvas, viena iš jų – kovai su propaganda aktuali Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyvos peržiūra numatant galimybę riboti laisvą programų priėmimą, jeigu jos kelia grėsmę nacionaliniam saugumui, ir stiprinant susijusias priemones. Lietuvai atstovauta ir 2016 m. Helsinkyje vykusiuose susitikimuose, skirtuose Europos kovos su hibridinėmis grėsmėmis kompetencijų centro įkūrimui ir būsimai veiklai aptarti.

Dvišalių ir daugiašalių santykių stiprinimas

Svarbiausios Lietuvos tarptautinio bendradarbiavimo kryptys 2016 m. nekito, tačiau siekiant, kad Lietuvos saugumo interesai atsispindėtų NATO sprendimuose ir būtų tvariai įgyvendinami, toliau didėjo politinio ir praktinio karinio bendradarbiavimo su pagrindiniais sąjungininkais (JAV, Vokietija, Lenkija, Jungtine Karalyste, Baltijos ir Šiaurės šalimis) svarba. Tradiciškai svarbi Lietuvos gynybinio bendradarbiavimo sritis – parama Rytų partnerystės šalims, ypač Ukrainai.

Bendradarbiavimas su JAV. 2016 m. intensyviai plėtotas dvišalis Lietuvos ir JAV bendradarbiavimas. Įvyko daugiau kaip 60 įvairaus lygio JAV administracijos pareigūnų vizitų į Lietuvą ir daugiau kaip 15 aukšto lygio Lietuvos pareigūnų vizitų į JAV. Lietuvoje apsilankė JAV valstybės sekretoriaus pavaduotoja Victoria Nuland, JAV karinių pajėgų Europoje vadas Philip M. Breedlove, *JAV gynybos sekretoriaus patarėjo* padėjėjas Michael Carpenter, *JAV prezidento patarėja*, Nacionalinio saugumo tarybos narė Rusijai ir Eurazijai Celeste Wallander, įvairaus rango JAV valstybės departamento pareigūnai, į „Sniego

susitikimą“ atvyko JAV saugumo ekspertai. Surengti JAV tyrimų centrų „Atlantic Council“, CSIS (Strateginių ir tarptautinių studijų centro) ir CNAS (Naujojo *Amerikos saugumo centro*) delegacijų vizitai į Lietuvą.

Bendradarbiavimas su Šiaurės ir Baltijos šalimis. Išorinės grėsmės ir ekonominė konkurencija – vis didesnis Baltijos šalių vienybės ir gerovės išbandymas. Išorinė politika, susijusi su ES ateitimi, regiono saugumu, strategine komunikacija kovoje su hibridinėmis grėsmėmis, transporto ir energetikos infrastruktūros plėtra, vienijo Baltijos valstybes, kai 2016 m. Latvija pirmininkavo Baltijos Asamblėjai.

Iššūkiai Baltijos jūros regiono saugumo aplinkai darė glaudesnę saugumo politikos ir gynybos bendradarbiavimą ir vertė geriau koordinuoti Šiaurės ir Baltijos šalių veiksmus ir tokiose srityse kaip hibridinės grėsmės, kibernetinis saugumas, bendros pratybos, ginkluotės modernizavimas ir įsigijimai, strateginė komunikacija, Rytų partnerystė, sankcijos Rusijai, pagalba Ukrainai. Didėjo e-PINE, NATO, Švedijos ir Suomijos bendradarbiavimo svarba. Norvegija priėmė sprendimą 2017 m. dislokuoti pajėgas tarptautinio NATO priešakinių pajėgų bataliono Lietuvoje sudėtyje. Lietuva kaip ir kitos Baltijos šalys aktyviau bendradarbiavo su NORDEFCO – Šiaurės šalių gynybos bendradarbiavimo struktūra.

Lietuva ir Latvija pasirašė bendrą pareiškimą dėl bendradarbiavimo perkant karinę įrangą. Baltijos valstybės su NATO sąjungininkėmis tobulino gynybos veiksmus bendrose karinėse pratybose.

Bendradarbiavimas su Lenkija. Geopolitinės grėsmės suartino Lietuvą ir Lenkiją saugumo, gynybos, ekonomikos, energetinio saugumo, transporto infrastruktūros klausimais. Lenkija – vis dar antra didžiausia Lietuvos užsienio prekybos partnerė. Be išankstinių sąlygų politinių santykių atšilimą pasiūlusi Lietuva laukė Lenkijos atsako, siūlė atnaujinti tarpvyriausybinių institucijų darbą.

2016 m. toliau projektuotas dujotiekis, jungiantis Lietuvą ir Lenkiją (GIPL), bet dėl Lenkijos sprendimo pakeisti šio dujotiekio trasą projekto įgyvendinimo terminas nukeltas į 2021 metus.

Toliau įgyvendintas trumpojo nuotolio lenkiškos priešlėktuvinės sistemos „Grom“ įsigijimo projektas.

Nepagrįstas lenkų bendruomenės baimės kursčiusi švietimo reforma Lietuvoje sėkmingai baigta. Visos mokyklos, kuriose dėstoma lenkų kalba, sėkmingai baigė akreditacijos procesą.

Bendradarbiavimas su Vokietija. Varšuvos NATO valstybių ir vyriausybių vadovų susitikime Vokietijai paskelbus, kad ji įsipareigoja vadovauti NATO priešakinių pajėgų bataliono grupei Lietuvoje, bendradarbiavimas politiniais, saugumo ir kariniais klausimais su šia šalimi tapo intensyviausias per pastarąjį dešimtmetį. Vokietija jau 8 kartus dalyvavo NATO oro policijos misijoje Baltijos valstybėse, o jos rotacinės pajėgos ir karinė technika – pratybose Lietuvoje.

Bendradarbiavimas su Ukraina, Moldova, Gruzija. Lietuvos bendradarbiavimas su asocijuotomis ES partnerėmis Ukraina, Moldova ir Gruzija grįstas paramos šių šalių

pasirinktai euroatlantinei kryptčiai stiprinti, taip pat ekspertinės ir humanitarinės paramos teikimu. Lietuva nuosekliai ir aktyviai dalyvavo formuojant ES politiką santykių su Ukraina, Moldova ir Gruzija klausimais.

Remdama Ukrainos teritorinį vientisumą, Lietuva vykdė principingą Krymo okupacijos nepripažinimo politiką ir rėmė tarptautinės bendruomenės pastangas rasti taikų karinio konflikto sprendimą, įskaitant Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) veiksmus, taip pat Prancūzijos ir Vokietijos pastangas Normandijos ketverto formatu. Daugiau kaip dešimt Lietuvos ekspertų dirbo įvairiose Ukrainos institucijose, padėdami vykdyti reformas šalyje, o Lietuvos ambasada Ukrainoje 2016 m. sėkmingai atliko NATO kontaktinės ambasados Ukrainoje funkcijas. Šias funkcijas ketinama atlikti iki 2018 m. pabaigos.

2016 m. toliau plėtotas dvišalis bendradarbiavimas su Gruzija. Lietuva ir toliau remia NATO išsamaus priemonių paketo Gruzijai įgyvendinimą.

Teikdami paramą Moldovai, ES aukšto lygio patarėjų grupėje Moldovos institucijoms kovos su korupcija, darbo rinkos užimtumo, maisto saugos, saugumo, bankų reformos klausimais 2016 m. patarinėjo 5 Lietuvos atstovai. Lietuva ir toliau sieks prisidėti prie NATO bendradarbiavimo su Moldova stiprinimo ir NATO ryšių biuro Moldovoje veiklos.

Lietuva toliau teiks paramą šioms šalims, ypač jų asociacijos susitarimams su ES įgyvendinti, plėtos bendradarbiavimą strateginės komunikacijos klausimais, siekdama padėti kovoti su dezinformacijos kampanijomis.

Santykiai su Rusija ir Baltarusija. Lietuvos dvišalių santykių su Rusija pobūdį lemia jos agresijos prieš Ukrainą keliama santykių su Vakaraais įtampa ir tarptautiniam saugumui ir stabilumui keliamos grėsmės.

Lietuva lieka atvira geriems ir abipuse pagarba grįstiems kaimyniniams santykiams su Rusija ir abiem šalims naudingam bendradarbiavimui, kuris būtų įmanomas Rusijai nutraukus agresiją prieš kaimynines valstybes ir laikantis tarptautinės teisės normų ir principų. Deja, dėl agresyvios Rusijos užsienio politikos ir nekonstruktyvios laikysenos Ukrainoje sukulto konflikto sprendimo klausimu atnaujinti dvišalį politinį dialogą galimybių nebuvo. Nepaisant to, praktinis bendradarbiavimas (sienos demarkacijos darbai, derybos dėl diplomatinės atstovybių nekilnojamojo turto ir kitais darbinio lygmens klausimais) tęstas, palaikyti būtinausi kontaktai ekspertiniu ir diplomatinio lygiais, spręstos kasdienės problemos.

Toliau bendradarbiauta su Rusijos liberaliosios opozicijos, pilietinės visuomenės atstovais, akademinė bendruomene. Palaikyti aktyvūs ryšiai su Lietuvoje veikiančiomis tarptautinėmis ir vietos nevyriausybiniomis organizacijomis, dirbančiomis su persikėlusiais į Lietuvą ar Rusijoje vis dar esančiais aktyvistais.

Lietuva kartu su kitomis ES valstybėmis narėmis, atsižvelgdama į kai kuriuos teigiamus poslinkius Baltarusijoje ir konstruktyvesnį jos vaidmenį regione, pritarė ES sprendimui nuo 2016 m. kovo 1 d. panaikinti Baltarusijai daugumą ribojamųjų priemonių (sankcijų), tačiau palikti toliau galioti ginklų embargą ir sankcijas 4 asmenims, kaltinamiems dėl neatskleistų 1999–2000 metais žmonių dingimų Baltarusijoje.

EK, Lietuva ir dar 6 ES šalys 2016 m. su Baltarusija pasirašė Mobilumo partnerystės deklaraciją, kuri sudarė galimybes stiprinti bendradarbiavimą migracijos ir pabėgėlių klausimais. Kurdama tolesnius dvišalius santykius su kaimynine Baltarusija, Lietuva kaip ir visa ES atsižvelgs į šios šalies daromą pažangą demokratijos, žmogaus teisių ir teisės viršenybės klausimais.

Nepaisant labai skirtingo požiūrio į daugelį tarptautinės ir dvišalės darbotvarkės klausimų, taip pat ir į Astravo AE problemą, praktinis bendradarbiavimas su Baltarusija tęstas ekonominio investicinio bendradarbiavimo, transporto, aplinkos apsaugos ir kitais aktualiais klausimais.

Toliau aktyviai bendradarbiauta su Baltarusijos opozicijos ir pilietinės visuomenės atstovais, akademine bendruomene. Lietuva toliau teikė paramą Europos humanitariniam universitetui (EHU) – išskirtiniam paramos demokratijai projektui. Lietuva kartu su kitais donorais padėjo universitetui įgyvendinti būtinas reformas ir siekė, kad jis tęstų savo misiją – ugdytų kritiškai mąstančias, kūrybingas ir atsakingas asmenybes ir taip prisidėtų prie demokratiškos Baltarusijos visuomenės kūrimo ir viso Rytų kaimynystės regiono ryšių su Europa stiprinimo.

Jungtinės Tautos (JT). Naudojantis Lietuvos nenuolatinės narystės JT Saugumo Taryboje patirtimi, 2016 m. tęsta veikla, skirta prisidėti prie tarptautinės bendruomenės pastangų stiprinti taiką, demokratiją ir saugumą, ginti žmogaus teises. Buvo svarbu toliau atidžiai stebėti procesus, susijusius su konfliktu Sirijoje, padėtimi Ukrainoje ir Kryme, tarptautinės teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės įsipareigojimų vykdymu, šaulių ginklais, civilių apsauga per konfliktus, kova su terorizmu ir užsienio teroristais kovotojais, atsakomybe už nusikaltimus žmoniškumui, kova su nebaudžiamumu, moterų ir vaikų apsauga per konfliktus.

Sutelktas dėmesys į testines prioritetines narystės JT Saugumo Taryboje temas, tokias kaip žurnalistų saugumas, civilių apsauga per konfliktus, moterų įgalinimas ir lyčių lygybė. Lietuvos iniciatyva Niujorke surengta ekspertų diskusija apie terorizmo grėsmės keliamus iššūkius žurnalistų saugumui.

Lietuva aktyviai veikė tarp ES šalių siekdama, kad būtų išlaikyta bendra ES pozicija JT Generalinėje Asamblėjoje nepalaikyti kasmet Rusijos teikiamos Neonacizmo šlovinimo rezoliucijos. Lietuvos pastangomis ES pareiškimuose, skelbiamuose tarptautinėse organizacijose, apie žmogaus teisių būklę Rusijoje nuosekliai dėstomi faktai apie Rusijos manipuliavimą nevyriausybinėmis organizacijomis, neonacizmą ir tautinių mažumų klausimų politizavimą.

Lietuva 2016 m. dalyvavo JT taikos palaikymo operacijose, iki 2017 m. gruodžio tikimasi išsiųsti iki 40 karių ir krašto apsaugos civilių į misiją Malyje.

Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (ESBO). Rusijos agresijos prieš Ukrainą sąlygomis Lietuva nuolat pabrėžė pamatinių ESBO principų ir įsipareigojimų pažeidimo ir Rusijos atsakomybės klausimą, aktyviai prisidėjo prie šio klausimo išlaikymo prioritetinėje šios organizacijos darbotvarkėje, nuosekliai rėmė Ukrainos teritorinį vientisumą

ir suverenitetą. Daug dėmesio skirta Krymo okupacijos klausimui, nuosekliai keltas klausimas dėl Rusijos vykdomų žmogaus teisių pažeidimų Krymo pusiasalyje. Lietuva pasisakė ir už būtinybę suaktyvinti įstrigusius dėl „išaldytų“ konfliktų derybų procesus. Išlaikyta ir aktyviai reikšta Lietuvos turima Gruzijos klausimo *chef-de-file* pozicija, suteikianti ES iniciatyvos teisę diskusijose apie konfliktą Gruzijoje.

Bendromis Lietuvos ir kitų regiono valstybių pastangomis į ESBO politinę darbotvarkę įtraukus kovos su propaganda klausimą, 2016 m. jam skirta ypač daug dėmesio, taip pat aktyviai dirbta žiniasklaidos ir išraiškos laisvės, pilietinės visuomenės stiprinimo, lyčių lygybės klausimais.

Lietuva 2016 m. skyrė 33 tūkst. eurų ESBO Specialiosios stebėjimo misijos Ukrainoje veiklai, pasiuntė į šią misiją 2 stebėtojus.

Tarptautinė atominės energijos agentūra (TATENA). Tarptautinė atominės energijos agentūra (TATENA) – vienas svarbiausių įrankių branduolinės saugos atominėse elektrinėse, statomose Lietuvos pasienyje, klausimams spręsti. Su šia organizacija nuolat keičiamasi informacija, organizuojami ekspertinio ir aukščiausiojo politinio lygio susitikimai. Juose Lietuva pabrėžia būtinybę raginti Baltarusiją laikytis tarptautinių branduolinės saugos standartų, viešinti TATENA ekspertinių misijų ataskaitas.

Lietuvos institucijų formuluojamos pozicijos grįstos esminiais TATENA branduolinės saugos pagrindais. Lietuva aktyviai visais TATENA formatais kelia klausimus dėl Astravo AE projekto neatitikties tarptautiniams branduolinės saugos standartams: kasmetinėse generalinėse konferencijose, kas 3 metus vykstančiuose JT Branduolinės saugos konvencijos ir JT Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencijos peržiūros susitikimuose.

Aktyvus dalyvavimas stiprinant tarptautinį saugumą ir stabilumą

Lietuva prisideda prie tarptautinio saugumo ir stabilumo stiprinimo, deleguodama asmenis į šių tikslų siekiančias tarptautines ir ES misijas – visų pirma Lietuvai ir jos sąjungininkams svarbiuose regionuose. Taip vykdomi Lietuvos, kaip atsakingos ES, NATO, JT, ESBO narės ir Globalios koalicijos prieš Islamo valstybę dalyvės, įsipareigojimai. Lietuvos atstovai 2016 m. dalyvavo šiose misijose:

ESBO specialiojoje monitoringo misijoje Ukrainoje – neginkluotoje civilinėje misijoje, kurios tikslas – vietoje nešališkai, objektyviai stebėti situaciją Ukrainoje ir apie ją pranešti, skatinti visų krizės šalių dialogą (deleguoti 2 misijos nariai);

ES patariamojoje misijoje Ukrainoje (EUAM) – civilinėje patarėjų misijoje, kurios tikslas – remti saugumo sektoriaus reformą Ukrainoje (deleguoti 4 nacionaliniai ekspertai ir misijos vadovas);

ES monitoringo misijoje Gruzijoje (EUMM) – vienintelėje šioje šalyje tarptautinėje civilinėje stebėjimo misijoje, kuri padeda stabilizuoti situaciją siekiant visiškai įgyvendinti 6 punktų Gruzijos ir Rusijos susitarimą (deleguoti 5 nacionaliniai ekspertai ir misijos vadovas);

ES Teisės viršenybės misijoje Kosove (EULEX), kurios tikslas – paremti Kosovo vyriausybę, stiprinančią teisės viršenybės institucijas (deleguoti 4 nacionaliniai ekspertai);

ES policijos misijoje Afganistane (EUPOL) – civilinėje misijoje, palaikančioje Afganistano vyriausybės reformų pastangas kurti civilinę policijos tarnybą (deleguoti 2 nacionaliniai ekspertai);

JT taikos palaikymo misijoje Kipre (UNFICYP), kurios tikslas – prižiūrėti susitarimų dėl ugnies nutraukimo ribas, išlaikyti buferinę zoną, vykdyti humanitarinius projektus (deleguoti 2 policijos pareigūnai);

Globalios koalicijos kovai prieš ISIS pagrindu veikiančioje Irako policijos mokymų misijoje, vadovaujamoje Italijos; misijos tikslas – parengti Irako policijos pajėgas tinkamai užtikrinti savo piliečių saugumą Irako vyriausybės kontroliuojamoje teritorijoje (8 savaitėms deleguotas vienas Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos pareigūnas); Lietuva tapo pirmąja nurodytos koalicijos nare, prisijungusia prie šios misijos; svarstoma, kaip išplėsti Lietuvos dalyvavimą šioje Irako policijos mokymo programoje.

Lietuva prisideda prie JAV vadovaujamos Globalios koalicijos kovai prieš ISIS – dalyvauja karinėje operacijoje „Įgimtas ryžtas“: nuo 2017 m. vasario 6 Lietuvos kariai instruktoriai išvyko į Iraką dalyvauti Irako saugumo pajėgų mokymuose. Svarstoma, kaip išplėsti dalyvavimą šioje operacijoje pagal Seimo suteiktą mandatą.

Lietuva dalyvauja ES karinėje operacijoje Viduržemio jūros regiono pietų centrinėje dalyje (EUNAVFOR MED operacija „Sophia“). Siekiama stabdyti nelegalų žmonių gabenimą, taip pat rengti Libijos pakrančių apsaugos mokymus ir teikti pagalbą įgyvendinant ginklų embargą pagal JT Saugumo Tarybos rezoliucijas. Prisidėdama prie šios visai Europai svarbios operacijos, Lietuva 2016 m. siuntė vieną štabo karininką į operacijos štabą Romoje ir 2 karininkus į lėktuvnešį „Garibaldi“. 2017 m. šį dalyvavimą ketinama plėsti.

Grėsmių, pavojų ir rizikos veiksnių nacionaliniam saugumui nustatymo, vertinimo ir perspėjimo sistemos plėtotė

2016 m. rinkta, sisteminta ir analizuota informacija apie išorės rizikos veiksnus, pavojus ir grėsmes, jų intensyvumą; siekiant nustatyti tiesiogines grėsmes ir atliekant prevenciją, taikytos aktyviosios ir pasyviosios kontržvalgybos priemonės, tobulintas perspėjimo sistemos norminis reglamentavimas.

Žvalgybos institucijų pajėgumų stiprinimas

Asignavimai Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentui 2016 m. padidinti – jų skirta 948 tūkst. eurų daugiau nei 2015 m., personalui išlaikyti skirta 149 tūkst. eurų daugiau nei 2015 metais.

Toliau buvo palaikomos ir stiprinamos Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos turimos strateginės žvalgybos ir kontržvalgybos pajėgos. Daugiausia dėmesio skirta turimos specializuotosios įrangos ir sistemų funkcionavimo užtikrinimui ir modernizavimui, reikiamos naujos specializuotosios įrangos įsigijimui, taip pat

žmogiškųjų išteklių stiprinimui – komplektuotas personalas, rengti žvalgybos pareigūnų specializuoti mokymai ir tobulinta jų kvalifikacija.

Valstybės krizių prevencijos ir valdymo pajėgumų stiprinimas

Ataskaitiniu laikotarpiu Lietuvos institucijos ypač aktyviai dalyvavo NATO sprendimų priėmimo pratybose, kuriose pirmą kartą nuo Šaltojo karo laikų testuotas NATO 5 straipsnio panaudojimas, o Lietuva buvo užpultoji šalis. 2016 m. pradėtos planuoti CMX17 pratybos, kurioms Lietuva pateikė prioritetinius energetikos ir jūrinės sričių pasiūlymus. Pagal šį scenarijų Lietuva siekia testuoti NATO Varšuvos viršūnių susitikime patvirtintus 4 bazinius civilinės parengties reikalavimus (iš viso 7 tokie reikalavimai). Pasikeitus saugumo situacijai Europoje, pakito NATO krizių valdymo pratybų pobūdis – dabar pasirenkami artimi realybei krizių scenarijai konkrečioje geografinėje aplinkoje, įtraukiamos būdingos šių dienų hibridinės grėsmės ir veiksmai. Todėl dalyvavimui šiose sprendimų priėmimo pratybose NATO sąjungininkės skiria ypač daug dėmesio.

Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas, bendradarbiaudamas su Antruoju operatyvinių tarnybų departamentu prie Krašto apsaugos ministerijos, parengė grėsmių nacionaliniam saugumui indikatorių nustatymo ir vertinimo metodikos projektą, kuris galės būti įtrauktas į kuriamą krizių valdymo sistemą.

Civilinės saugos stiprinimas

ES paramos lėšomis pradėtas įgyvendinti projektas „Gyventojų perspėjimo apie pavojus sistemos tobulinimas ir plėtra“. Naujas perspėjimo sirenomis sistemas numatoma įrengti gyvenamosiose vietovėse, kurios patenka į potvynių užliejamas teritorijas (14 savivaldybių 26 gyvenamosios vietovės). Atsižvelgiant į incidentų statomoje prie pat Lietuvos valstybės sienos Astravo AE grėsmę, parengtas investicijų projektas „Perspėjimo sirenomis sistemos įrengimas Astravo atominės elektrinės galimo poveikio zonoje“.

Įvykdytos visos patvirtintos 2016 m. civilinės saugos priemonių atsargų kaupimo užduotys. Šiuo metu valstybės rezerve sukaupta 30 procentų reikiamų civilinės saugos priemonių atsargų.

Viešojo saugumo stiprinimas

Stiprinant organizuoto nusikalstamumo kontrolę, 2016 m. policijoje sukurta Nacionalinė sunkaus ir organizuoto nusikalstamumo grėsmių vertinimo sistema, leidžianti policijos įstaigoms užtikrinti kriminogeninės situacijos prižiūrime teritorijoje ar kontroliuojamo nusikalstamumo stebėseną, nustatyti veikiančias organizuotas nusikalstamas gruputes ir jų grėsmės lygius, vykdyti šių grupuočių grėsmių stebėseną ir nuolat atlikti sistemine kriminalinės žvalgybos informacijos analizę.

Sudarytos sąlygos sustiprinti kovą su prekyba žmonėmis: sudaryta tarpžinybinė ir tarpsektorinė Kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo komisija; parengtas ir patvirtintas

tarpinstitucinis Kovos su prekyba žmonėmis 2017–2019 metų veiksmų planas; pradėtas kurti kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo savivaldybėse bendras modelis.

Siekiant stiprinti ES išorės sienos apsaugą, 2017 m. iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto skirta papildomai 3,5 mln. eurų, kurie bus panaudoti tvorai prie valstybės sienos su Rusija įrengti ir sienos stebėjimo sistemai Rociškių užkardoje įdiegti. Šiuo metu moderniomis techninėmis priemonėmis kontroliuojama 33 procentai ES išorės sienos (345 kilometrai). Vidaus saugumo fondo programos lėšomis 2017–2018 m. planuojama atnaujinti anksčiau įdiegtas sienos stebėjimo sistemas ir įdiegti naujas valstybės sienos su Baltarusija 160,64 kilometro ruožuose ir valstybės sienos su Rusija 5,2 kilometro ruože. Sienos stebėjimo sistemoms diegti ir infrastruktūrai kurti kituose sienos ruožuose planuojama įgyvendinti investicijų projektą „Sienos stebėjimo sistemų diegimas ir infrastruktūros kūrimas prie ES išorės sienos“, finansuojamą Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis. Šio projekto vertė – 113 947 tūkst. eurų.

Siekiant suvienyti tarpvalstybines pajėgas nelegaliai migracijai, kitoms nusikalstamoms veikoms ir kitiems teisės pažeidimams užkardyti, 2016 m. pasirašytas Lietuvos ir Latvijos pasieniečių ir policijos susitarimas dėl bendro patruliavimo abiejų šalių pasienyje.

Nacionalinių pajėgumų kovai su terorizmu, smurtiniu ekstremizmu ir radikalėjimu stiprinimas

Siekiant stiprinti terorizmo ir kitų sunkių ir labai sunkių nusikaltimų prevenciją, priimti Transporto veiklos pagrindų įstatymo pakeitimai, leidžiantys teisėsaugos institucijoms iš oro vežėjų gauti tam tikrus duomenis apie keleivius, atvykstančius į Lietuvos Respublikos teritoriją ar išvykstančius iš jos, ir atlikus šių duomenų analizę realiuoju laiku nustatyti potencialų pavojų visuomenės saugumui galinčius kelti asmenis ir neatidėliojant imtis atitinkamų prevencijos, užkardymo ar nusikalstamų veikų tyrimo priemonių.

Siekiant užtikrinti, kad vidaus reikalų statutinės įstaigos nuolat būtų pasirengusios laiku ir operatyviai reaguoti į terorizmo grėsmes, nustatyti šių įstaigų sąveikos veiksmai padidėjus teroro akto grėsmės lygiui.

Siekiant didinti teisėsaugos pareigūnų gebėjimus kovoti su terorizmu ir pavienių asmenų radikalizmu, parengtas Radikalizacijos indikatorių vadovas, skirtas padėti žvalgybinio pobūdžio veiklą kovos su terorizmu srityje vykdančioms teisėsaugos ir žvalgybos institucijoms pareigūnams laiku identifikuoti radikalizacijos apraiškas, sumažinti galimas terorizmo rizikas ir imtis visų būtinų proaktyvių veiksmų radikalizacijos apraiškoms ir teroristiniams išpuoliams užkardyti.

Informacinio saugumo ir Lietuvos Respublikos politinės sistemos saugumo užtikrinimas

Į Europos išorės veiksmų tarnybos Strateginės komunikacijos komandą 2016 m. deleguotas Lietuvos ekspertas, kuris sėkmingai prisideda prie komandos veiklos. Dalyvauta

tarptautiniuose formatuose (Baltijos valstybių ir Lenkijos, „Friends of Ukraine“, NB8, StratCom viršūnių susitikime), derinti veiksmai su sąjungininkais ir partneriais.

Kartu su JAV ambasada Vilniuje surengti tiriamosios žurnalistikos kursai Lietuvos žiniasklaidai, kartu pristatyta BBG (*Broadcasting Board of Governors*) informacinė produkcija ir jos naudojimo galimybės Lietuvoje.

Suprantant informacinio saugumo svarbą visoje kaimynystėje, 2016 m. vykdyti regioniniai vystomojo bendradarbiavimo projektai, skirti nepriklausomai žiniasklaidai Rytų partnerystės šalyse stiprinti.

Atliekant kryptingą ir aktyvią komunikaciją transatlantinio saugumo ir vienybės, Ukrainos teritorinio vientisumo ir Rusijos karo prieš šią valstybę, nesaugios Baltarusijos AE klausimais, buvo užtikrinama informacinių atakų prevencija ir atsakas į jas.

Ilgalaikių nacionalinį saugumą stiprinančių programų vykdymas

Krašto apsaugos sistemos plėtros programos vykdymo rezultatai pateikti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitos 5.1 dalyje „Gynybos sistemos stiprinimas ir plėtra“.

Seimui 2016 m. pateiktas naujos Krašto apsaugos sistemos plėtros programos projektas, parengtas atsižvelgiant į pakitusią saugumo aplinką ir šios sistemos finansavimo prielaidas. 2017 m. šis projektas bus tikslinamas atsižvelgiant į Vyriausybės programą ir jos įgyvendinimo planą, ir iš naujo pateiktas Seimui.

Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programa. Siekiant įgyvendinti šios programos nuostatas, patvirtintas Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos tarpinstitucinis veiklos planas. Įgyvendinant šį planą 2016 m., stiprinti policijos pareigūnų gebėjimai vykdyti nusikalstamų veikų prevenciją, teikti efektyvią pagalbą nukentėjusiesiems nuo smurto artimoje aplinkoje, vykdyti kriminalinę žvalgybą ir tirti nusikaltimus elektroninėje erdvėje, taip pat nusikaltimus, susijusius su prekyba žmonėmis, terorizmu; įsigyta ginkluotės ir specialiųjų priemonių, skirtų reaguoti į teroristines grėsmes ir joms užkardyti; patobulinta Bendrojo pagalbos centro informacinė sistema; pagerintas keitimasis teistumo informacija su kitomis ES valstybėmis narėmis per Europos nuosprendžių registrų informacinę sistemą; užtikrinta dingusių vaikų karštosios telefono linijos numerio 116000 veikla; organizuota prevencijos priemonė „Teistų asmenų priežiūra“; teikta socialinė pagalba asmenims, nukentėjusiems ir galėjusiems nukentėti nuo prekybos žmonėmis.

Vertinant Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos įgyvendinimą pagal programoje nurodytų vertinimo kriterijų reikšmes, matyti pažanga pagal daugumą šių kriterijų.

Stokojant finansinių galimybių, kol kas pokyčių nepasiekta modernizuojant gyventojams, valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms, kitoms įstaigoms ir ūkio subjektams perspėti apie gresiančią ar susidariusią ekstremaliąją situaciją, galimus jos padarinius, jų šalinimo priemones ir apsisaugojimo nuo ekstremaliosios situacijos būdus naudojamą sistemą (perspėjimo sirenomis sistema).

Rengiamas 2017–2019 m. laikotarpio Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos tarpinstitucinis veiklos planas papildytas naujomis 13 priemonių, tarp jų – skirtomis valstybės sienos apsaugai, kovai su terorizmu, pagalbai nuo smurto nukentėjusiems asmenims.

Surengti du mokymai prekybos žmonėmis aukų nustatymo, jų teisių apsaugos ir siuntimo pagalbai suteikti pas konsulinis pareigūnus, dirbančius diplomatinėse atstovybėse ir konsulinėse įstaigose ir išvykstančius dirbti į Lietuvos Respublikos konsulines įstaigas.

Nacionalinė kovos su korupcija 2015–2025 metų programa. Vykdamas šios programos įgyvendinimo 2015–2019 metų tarpinstitucinį veiklos planą, iki 2016 m. gruodžio 31 d. įgyvendinta 15 priemonių ir 45 priemonių veiklos, iš dalies įgyvendintos 6 priemonės ir 6 priemonių veiklos, neįgyvendintos 4 priemonės ir 13 priemonių veiklų, vykdoma 18 priemonių veiklų (tęstinės veiklos), nevykdomos 2 priemonių veiklos.

Įgyvendintos šios svarbiausios priemonės: sukurta sistema, leidžianti gauti išsamią informaciją apie rinkimus ir balsavimo tvarką, savo dalyvavimą rinkimuose ir auką politinės kampanijos dalyviui, sukurta ir įdiegta Valstybės turto pardavimo elektroninio aukciono informacinė sistema, parengti antikorupeinės aplinkos viešajame ir privačiame sektoriuose kūrimo ir įgyvendinimo vadovai.

Visuomenės pasirengimo valstybės gynybai, pilietinės visuomenės, šalies kultūrinio ir tautinio tapatumo stiprinimas

Krašto apsaugos sistemos institucijos, bendradarbiaudamos su Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos šaulių sąjunga ir nevyriausybinėmis organizacijomis, 2016 m. tęsė aktyvią pilietinio ir patriotinio ugdymo veiklą, skatindamos visuomenę domėtis šalies gynybos klausimais, kariuomene ir prisidėti prie šalies saugumo. Toliau stiprinta ir specifinė veiklos niša, paskatinta saugumo aplinkos pokyčių, – būtinybė stiprinti visuomenės atsparumą, informuoti gyventojus, kaip elgtis kilus krizei ir karui, suteikti praktinių žinių.

Krašto apsaugos sistemos institucijos 2016 m. surengė 13 Pilietinės gynybos dienos renginių įvairiose šalies mokyklose, iš jų – 3 mokyklose, kuriose dėstoma tautinių bendrijų kalbomis, taip pat prisidėjo prie įvairių paskaitų, pilietinio ir patriotinio ugdymo konkursų organizavimo. Daugiau kaip 2 500 vyresniųjų klasių mokinių susipažino su Lietuvos kariuomenės veikla, lankydami kariniuose daliniuose per Krašto apsaugos dienos renginius. Apie 10 000 Lietuvos gyventojų dalyvavo rengiamoje Partizanų pagerbimo, visuomenės ir kariuomenės vienybės šventėje Vilniuje.

Į pilietinį ir patriotinį ugdymą krašto apsaugos sistema 2016 m. įtraukė nevyriausybines organizacijas, iš dalies finansuodama viešųjų įstaigų ir asociacijų veiklos programas: finansuotos 38 veiklos programos, tam skirta beveik 290 tūkst. eurų.

2016 m. visuomenė toliau informuota, kaip elgtis kilus kariniam konfliktui ar krizei, – 30 000 tiražu išleistas trečiasis leidinys, kuriame pateiktos aktyvaus pilietinio pasipriešinimo rekomendacijos.

Atsižvelgiant į aktyvias Rusijos pastangas vykdyti informacinę kampaniją Pietryčių Lietuvoje ir stiprinti tautines-kultūrinės takoskyras, pilietiniam ir patriotiniam ugdymui šiame regione skirta dar daugiau dėmesio. Čia tinkamiausios – neformaliojo ugdymo priemonės. Formalųjį šios srities ugdymą stiprinti planuojama tobulinant pilietinio ugdymo dalyko programą, taip pat parengiant ir akredituojant pasirenkamojo nacionalinio saugumo ir krašto gynybos dalyko programą, skirtą bendrojo lavinimo mokykloms.

Plačiai žinomas Lietuvos jaunimo pilietiškumo ir patriotiškumo ugdymo projektas – „Misija Sibiras“. Surengta 11 ekspedicijų į lietuvių tremties ir įkalinimo vietas Rusijoje, Kazachstane ir Tadžikistane.

2016 m. patvirtintos ir pradėtos diegti pirmą kartą vienodos, visoms Lietuvos bendrojo ugdymo mokykloms (ir lietuvių, ir tautinių bendrijų mokomosiomis kalbomis) skirtos lietuvių kalbos ir literatūros pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Į naują programinės literatūros turinį įtraukta literatūra, ugdanti moralines nuostatas, tapatybę ir pilietiškumą. Atnaujinto lietuvių kalbos ir literatūrinio (kultūrinio) ugdymo tikslas – perduoti mokiniams Lietuvos pasakojimą – tautinei ir pilietinei bendruomenei svarbius ženklus, vaizdinius, idėjas, vertybes, „bendrąsias vietas“, idealus – ir taip užtikrinti tradicijos tęstinumą, stiprinti asmens tapatybę ir jungti įvairios kilmės mokinius į solidarią Lietuvos visuomenę. Mokiniai ugdosi pilietinę poziciją, gebėjimą atpažinti propagandą, manipuliavimą žodžiais ir vaizdais.

Gynybos finansavimo didinimas

Asignavimai krašto apsaugai 2016 m. sudarė 574,6 mln. eurų, arba 1,5 procento šalies BVP, ir buvo 149,7 mln. eurų, arba 35,2 procento, didesni nei 2015 m., kai krašto apsaugai skirta 424,9 mln. eurų, arba 1,15 procento, šalies BVP. Paskutinių metų spartus Lietuvos gynybos išlaidų didinimas 2016 m. pakėlė Lietuvą į 9-ąją vietą tarp visų NATO šalių pagal išlaidas gynybai nuo BVP.

Pagal krašto apsaugai skiriamus asignavimus tarp trijų Baltijos valstybių pirmauja Estija, 2016 m. krašto apsaugai skyrusi apie 2,2 procento šalies BVP (Latvija skyrė beveik 1,5 procento šalies BVP). Lietuva ir Latvija 2016 m. pasiekė ir truputį viršijo Europos šalių, priklausančių NATO, krašto apsaugai skiriamų asignavimų nuo šalies BVP vidurkį. Lietuvos krašto apsaugai skiriamų asignavimų didėjimo tendencijos artimiausius metus neturėtų kisti – 2017 m. patvirtinti asignavimai sudaro 723,8 mln. eurų, arba 1,8 procento BVP.

Gynybos biudžeto didinimas 2014 m. 20,4 procento, 2015 m. 32 procentais ir 2016 m. – 35,2 procento leido išlaikyti vieną sparčiausių krašto apsaugai skiriamų asignavimų augimo tempų tarp visų NATO valstybių. Pagal metinį procentinį gynybos išlaidų pokytį 2014–2015 m. Lietuva buvo pirmoje vietoje, o 2016 m. aplenkė tik Latvija.

Nuo 2014 m. Lietuvos gynybos išlaidų metinis pokytis viršijo šalies BVP augimo tempą ir 2016 m. buvo didžiausias nuo ekonominės krizės pradžios.

Ekonominio ir energetinio saugumo stiprinimas

Toliau tęstas nuoseklus darbas ir daugiašalės derybos su Baltijos jūros regiono šalimis, siekiant įgyvendinti Baltijos valstybių elektros sistemos sinchronizacijos su kontinentinės Europos tinklais projektą, kuris yra strategiškai svarbus viso regiono energetiniam saugumui; siekta ES valstybių narių ir EK politinės paramos. Svarbiausias 2016 m. laimėjimas – EK Jungtinio tyrimų centro atlikta tolesniam procesui svarbi lyginamoji Baltijos valstybių sinchronizacijos galimybių studija, kurios preliminarūs rezultatai parodė, kad pigiausia ir patikimiausia sinchronizacija būtų per Lenkiją („LitPolLink“ 2 jungtį), ir tai atitinka Lietuvos interesus. Kadangi trečiųjų šalių, kuriose taikomi ne tokie griežti aplinkosaugos ir kiti tarptautiniai reikalavimai, elektros gamintojai turi konkurencinį pranašumą prieš ES elektros gamintojus, būtina imtis priemonių konkurencingumui išlyginti ir sukurti palankią investicijoms į vietinės generacijos pajėgumus aplinką.

Siekdama baigti kurti Europos energetikos sąjungą, 2016 m. EK pateikė paketus svarbių teisėkūros pasiūlymų, kurie spartintų vidaus energetikos rinkos kūrimą ir suteiktų galimybes aiškiau išdėstyti būtinas sąlygas trečiosioms šalims patekti į ES vidaus rinką.

Sėkmingai baigtos derybos dėl Lietuvos–Lenkijos dujotiekio projekto finansavimo ir įgyvendinimo pakeitimų – Lenkijai inicijavus projekto dalies Lenkijos teritorijoje trasos peržiūrą, atitinkamai suderėtos ir pakeistos ES finansavimo sutartys, įgyvendinimo terminai, dėl to proporcingai sumažėjo Lietuvos sąnaudos. Svarbu užtikrinti, kad Lietuvos ir tarptautinio lygmens veikėjų keliami pertekliniai aplinkosaugos ir paveldo apsaugos reikalavimai nekliudytų įgyvendinti strateginius Lietuvos projektus.

Intensyviai bendradarbiauta su Baltarusija, siekiant tinkamai atstovauti vežėjų, kurie susiduria su vilkikų konfiskavimo Baltarusijoje problema, interesams ir juos ginti. Rusijoje keltos problemos, su kuriomis susiduria Lietuvos vežėjai ir valstybės įmonė „Lietuvos geležinkeliai“ transportuodami prekes, teikdami paslaugas ir vykdamy tranzitu per šią šalį.

Lietuvos vežėjų interesai ginti ir Vakarų Europos šalyse. Prancūzijoje, Belgijoje, Vokietijoje ir Italijoje atkreiptas dėmesys į ten priimtus protekcionistinius teisės aktus, kurie prieštarauja ES laisvos rinkos principams ir sunkina Lietuvos vežėjų veiklą šiose šalyse.

Kibernetinio saugumo stiprinimas

Įgyvendinant Kibernetinio saugumo įstatymą, patvirtinta Ypatingos svarbos informacinės infrastruktūros identifikavimo metodika, kuria vadovaujantis parengtas Ypatingos svarbos informacinės infrastruktūros objektų sąrašo projektas.

Elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimus atlieka, veiksmus, skirtus incidentams šalinti, koordinuoja CERT-LT (angl. *Computer Emergency Response Team*). Toliau plėtojamos ir tobulinamos pažeistų viešojo sektoriaus interneto svetainių identifikavimo, incidentų valdymo, Lietuvos interneto tinklo infrastruktūros stebėsenos sistemos.

CERT-LT bendradarbiauja su Lietuvos kriminalinės policijos biuru, vykdydamas prevencinę veiklą, skirtą atgrasyti jaunimą nuo įsitraukimo į kibernetinius nusikaltimus. Bendradarbiaujama su Lietuvos banku: finansinio sektoriaus įmonės, turinčios savo interneto protokolo (IP) adresų, gauna pranešimus apie saugumo pažeidimus įmonių tinkle.

Kartu su Europos tinklų ir informacijos saugumo agentūra ENISA surengtos tarptautinės kibernetinio saugumo pratybos „Cyber Europe 2016“. Pratybose dalyvavo specialistai maždaug iš 30 Lietuvos įstaigų: interneto paslaugų teikėjų, CERT tarnybų, įvairių institucijų. Per pratybas CERT-LT ekspertai padėjo minėtų įstaigų darbuotojams tobulinti IT saugumo įgūdžius.

Socialinio saugumo stiprinimas

Socialinio saugumo užtikrinimą dažniausiai lemia skiriamos socialinei apsaugai lėšos, socialinės infrastruktūros išvystymo lygis ir efektyvi socialinė politika. Nors BVP augimas sudarė galimybes didinti Lietuvos socialinės apsaugos išlaidas, pastaraisiais metais šios išlaidos mažėjo – 2014 m. jos siekė 11,4 procento BVP, 2015 m. – 11,1 procento BVP, tai 8,1 procentiniais punktais mažiau nei ES vidurkis (19,2 procento – 2015 m.). EK yra pabrėžusi, kad Lietuvos socialinės apsaugos aprėptis neatitinka ekonomikos augimo, o socialinės apsaugos išlaidos – per mažos, tačiau galimybės jas didinti – taip pat ribotos. Mažą darbo užmokestį gaunančių asmenų nesaugumą lemia ir maža nacionalinių pajamų dalis, kurią sudaro darbo pajamos, ir silpnos profesinės sąjungos, ir didėjantis kvalifikuotų darbuotojų poreikis.

Socialinį saugumą stiprina pokyčiai darbo rinkoje. 2016 m. mažėjo nedarbas, didėjo užimtumas, buvo didinama minimalioji mėnesinė alga, augo vidutinis darbo užmokestis, kurio augimas – vienas didžiausių ES.

Siekiant modernizuoti darbo rinkos reglamentavimą, didinti darbo santykių lankstumą, kad jie atitiktų šių dienų ekonomikos plėtros poreikius, ir įtvirtinti garantijas išlikti darbo rinkoje, 2016 m. priimtas Darbo santykių ir valstybinio socialinio draudimo teisinio-administracinio modelio įstatymų paketas, kurį sudaro trys pagrindiniai įstatymai – Darbo kodeksas, Užimtumo įstatymas ir Nedarbo socialinio draudimo įstatymas (įsigaliojimas atidėtas iki 2017 m. liepos 1 d.) – ir pluoštas juos papildančių teisės aktų. Šių teisės aktų įgyvendinimas padės darbuotojams lengviau derinti darbą su įsipareigojimais šeimai ar mokslui, o darbdavius skatins kurti legalias darbo vietas ir kilus krizei neskubėti atleisti darbuotojų, padės pritraukti daugiau tiesioginių vidaus ir užsienio investicijų, sukurti daugiau naujų kokybiškų darbo vietų.

Pokyčiai darbo rinkoje, mažėjantis gyventojų skaičius lėmė tolesnį piniginės socialinės paramos gavėjų skaičiaus ir išlaidų, skiriamų šiai paramai, mažėjimą. Palyginti su 2015 m., socialinę pašalpą gavusių asmenų 2016 m. sumažėjo 20,5 procento (nuo 110,7 iki 88 tūkst. asmenų), socialinių pašalpų mokėjimo išlaidos sumažėjo 21,4 procento (nuo 77,3 iki 60,75 mln. eurų).

Šie pokyčiai mažino skurdo rizikos spąstus ir skatino socialinės paramos gavėjus įsitraukti į darbo rinką, leido išvengti dirbančiųjų skurdo didėjimo. Tačiau grėsmė, kad didėjant gyventojų darbo pajamoms ir adekvačiai nedidėjant socialinėms išmokoms didelės gyventojų pajamų nelygybė, skurdo rizikos lygis, mažindamas socialinį gyventojų saugumą, išlieka.

Aplinkos apsaugos užtikrinimas

Lietuva toliau aktyviai dirbo stiprindama branduolinę saugą ir aplinkosaugą kaimynystėje, toliau aktyviai kėlė šiuos klausimus daugiašaliu ir dvišaliu lygmenimis, siekdama įtraukti juos į tarptautinių organizacijų (Espoo, Orhuso, Branduolinės saugos konvencijų, ES, JT, TATENA, ESBO ir kitų) dokumentus ir dvišales darbotvarkes su šalimis partnerėmis, taip pat Baltarusija ir Rusija. Lietuva siekė, kad į minėtų tarptautinių organizacijų dokumentus būtų įtrauktos nuostatos dėl tarptautinių branduolinės saugos ir aplinkosaugos reikalavimų laikymosi. Ypač daug dėmesio skirta vykdomų naujų AE statybos projektų (Astravo AE Baltarusijoje ir Baltijos AE Kaliningrado srityje, Rusijoje) keliamoms potencialioms grėsmėms, saugos klausimams ir tarptautinės paramos telkimui siekiant užtikrinti saugą.

Lietuvai pavyko pasiekti, kad Astravo AE klausimas būtų įtrauktas į ES–Baltarusijos darbotvarkę: EK pareiškė, kad energetinis dialogas su Baltarusija nebus atnaujintas, kol Baltarusija nepateiks aiškaus įsipareigojimo atlikti streso testus Astravo AE. Lietuva užtikrino tęstinį bendradarbiavimą su ES institucijomis Astravo AE klausimais, ypač rengiantis 2017 m. Branduolinės saugos, Espoo ir Orhuso konvencijų šalių susitikimams.

Lietuvos iniciatyva nuostatos dėl tarptautinių branduolinės saugos standartų laikymosi įtrauktos į 2016 m. vasario 15 d. ES Užsienio reikalų tarybos išvadas dėl sankcijų Baltarusijai panaikinimo ir ES globalios užsienio ir saugumo politikos strategiją. Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko patvirtintoje strategijoje Baltarusijai pažymėta, kad bankas nefinansuos Astravo AE projekto, o kiti projektai bus finansuojami su sąlyga, kad Baltarusija laikysis banko socialinės ir aplinkosauginės politikos, taip pat tinkamai įgyvendins JT Espoo ir Orhuso konvencijas.

Reaguojant į vis kylančius Astravo AE incidentus, 2016 m. kreiptasi į aukščiausius ES ir TATENA pareigūnus, jie informuoti apie įvykčius Astravo AE incidentus, atvirumo ir skaidrumo stoką įgyvendinant projektą ir būtinybę užtikrinti tarptautinę projekto priežiūrą. Tik atkakliai ir tvirtai Lietuvos spaudžiama Baltarusija sutiko pakeisti pažeistą reaktoriaus korpusą. Lietuva ir toliau kėlė Rusijai klausimus dėl Kaliningrado AE branduolinės saugos, aplinkosaugos ir ekonominio pagrįstumo.

Tarptautinių organizacijų lygiu Lietuva iškėlė vandens saugumo klausimą, nes kaimynystėje įgyvendinami nesaugūs infrastruktūros projektai kelia grėsmę Neries ir Nemuno upėms, kurių vanduo bus naudojamas Baltarusijos ir Rusijos branduolinių jėgainių reaktoriams aušinti. Lietuva nuolat pabrėžia tarpbaseininio bendradarbiavimo būtinybę,

kviečia kaimynines valstybes koordinuoti veiksmus valdant bendrus vandens baseinus ir laikytis tarptautinių konvencijų.

Lietuvai aktualios ir didžiausios su klimato kaita susijusios grėsmės – ekstremalūs gamtos reiškiniai, stipresni upių potvyniai, jūros lygio kilimas, kritulių kiekio ekstremumai, karščio ir šalčio bangos. Stiprėjant klimato kaitos poveikiui, staigių ir sunkiai prognozuojamų gamtos reiškinių tik daugės, taip pat neišvengiamai bus jaučiamas globalių procesų neigiamas poveikis. Todėl labai svarbu ne tik švelninti klimatą – mažinti išmetamųjų šiltnamio efektą sukeliančių dujų, bet ir prisitaikyti prie klimato kaitos pokyčių visuose šalies ūkio sektoriuose – didinti jų atsparumą, taip pat tinkamai vertinti neigiamų globalių procesų ir klimato kaitos grėsmes, imtis jų prevencijos. Visa tai irgi susiję su nacionalinio saugumo politika.

III. LIETUVOS NACIONALINIO SAUGUMO 2016 METŲ BŪKLĖS APIBENDRINIMAS

Tarptautinė Lietuvos padėtis 2016 m. išliko stabili, tačiau nacionalinį jos saugumą ir toliau veikė agresyvi Rusijos užsienio politika, kurios vienas iš pagrindinių uždavinių – siekis ardyti euroatlantinę vienybę.

Rusija toliau intensyviai kariavo informacinį karą prieš Lietuvą. Informacinių atakų objektu pirmiausia tapo Lietuvos ir NATO bendrų pajėgumų stiprinimas ir Lietuvos krašto apsaugos sistema, gynybiniai Lietuvos tikslai. Rusijos informacinio poveikio priemonės toliau kvestionavo NATO kolektyvinės gynybos galimybes, ES solidarumą, teikė iškraipytą Lietuvos politinės, socioekonominės, demografinės būklės ir tautinių bendruomenių integracijos vaizdą, siekdama paveikti transatlantinės bendruomenės sprendimus ir vienybę, supriešinti visuomenę ir sumenkinti pasitikėjimą valstybės institucijomis.

Europos šalių nesutarimų šaltinis – nelegalios migracijos problema, skaldanti ES vienybę ir neigiamai veikianti Lietuvos nacionalinius interesus.

Rusijos žvalgybos ir saugumo tarnybos 2016 m. toliau vykdė kibernetinio šnipinėjimo veiklą, kurios taikiny – Lietuvos valstybės institucijos, teisėsauga, strateginė infrastruktūra.

Didėjanti tarptautinio terorizmo grėsmė ES neigiamai veikė saugumo būklę visose Bendrijai ir Šengeno erdvei priklausančiose šalyse. Nors tiesioginė terorizmo grėsmė Lietuvai nekilo ir toliau mažai tikėtina, tačiau asmenys, susiję su teroristine veikla, gali naudotis Lietuva kaip tranzito valstybe.

2016 m. negerėjo situacija, susijusi su branduolinės energetikos plėtra Lietuvos kaimynystėje nesilaikant tarptautinių branduolinės energetikos saugos ir aplinkosaugos reikalavimų.

Lietuva – viena iš šalių, kuriose gyventojų 2010–2016 m. mažėjo sparčiausiai, sparčiai sensta visuomenė, nemažėjo emigracija, išlieka atskirų gyventojų grupių ir regionų socialinės ir ekonominės raidos skirtumai.